

Jelentés
a “Szülők jogainak érvényesülése a közoktatásban”
című kutatás eredményeiről

Készült az Oktatási Jogok Miniszteri Biztosának Hivatala megbízásából

Ligeti György – Márton Izabella
Kurt Lewin Alapítvány, 2002. május

Bevezetés

A Kurt Lewin Alapítvány az Oktatási Jogok Biztosának Hivatala megbízásából a 2001–2002-es tanévben országos vizsgálatot végzett a szülői jogok érvényesüléséről. Jelen beszámoló e vizsgálat eredményeit tárja az olvasó elé.

A beszámoló bevezető fejezetében a kérdőíves adatfelvétel, az interjúk és résztvevő-megfigyelések helyszínei, körülményei kerülnek bemutatásra. A vizsgálat eredményeit feltáró fejezet három részből áll, melyek mindegyike a szülői jogok érvényesülésének, valamint a kötelességek teljesítésének gyakorlatát mutatja be, s helyezi el azokat egy szélesebb társadalmi szövedékben. A kutatás során a legfontosabb dimenzió a szülők *tájékozódáshoz való jogának érvényesülése* volt, emellett a szabad iskolaválasztás, valamint a szülői érdekérvényesítés és önszerveződés területeit vontuk részletes elemzés alá. Az eredmények bemutatását tehát a szülői jogok e három területe mentén osztottuk fel három alfejezetre.

Már a vizsgálat korai szakaszában szembe találtuk magunkat azzal a ténnyel, hogy az egyes területek, az egyes jogok érvényesülése *nem független* egymástól. Erre az egyes alfejezetekben is utalást teszünk majd.

Az idézett jogszabályok mindegyike a Köznevelési Törvény¹ megfelelő paragrafusai, amennyiben ettől eltérünk, azt jelezzük.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnénk köszönetet nyilvánítani mindenek előtt azon oktatási intézményeknek, melyek lehetővé tették számunkra, hogy munkánkat végezzük, nélkülözhetetlen segítséget nyújtva ezzel a vizsgálati eredmények megszületéséhez. Köszönettel tartozunk megrendelőnknek, az Oktatási Jogok Miniszteri Biztosának Hivatalának, hogy a lehető legnagyobb szabadságot biztosította számunkra a kutatás egész ideje során. Külön köszönettel tartozunk a vizsgálatban résztvevő szülőknek, igazgatóknak, pedagógusoknak, valamint más szakembereknek (nevelési tanácsadók, polgármesteri hivatalok, családsegítő központok, gyermekjóléti szolgálatok, kisebbségi önkormányzatok és szakértői bizottságok munkatársai), akik idejüket és energiájukat nem sajnálva vettek részt az interjúkban és töltötték ki a kérdőíveket. Végül külön meg kell köszönnünk az ELTE Szociológiai Intézet hallgatóinak, hogy aktívan részt vettek a vizsgálat lebonyolításában és a kódolásában. A kérdőívek lekérdezésében és az interjúk elkészítésében résztvevő hallgatók: Báder Csaba, Boros Julianna, Duka Kata, Füvesi Ágnes, Garai Kálmán, Gelsei Gergő, Horváth Krisztina, Király Edina, Lakatos Tímea, Lócskai Terézia, Orsós Orsolya, Pusoma Melinda, Sógorka Ildikó. A kérdőívek kódolását elvégző hallgatók: Boros Julianna, Bukovics István, Cseri Györgyi, Füvesi Ágnes, Gelsei Gergő, Lakatos Tímea, Perjéssy Gábor, Simon Erzsébet, Sógorka Ildikó, Vratarics Petra. Külön köszönettel tartozunk Vratarics Petrának a korrektúráért és a szöveghez fűzött értékes kritikai megjegyzéseiért.

¹ 1993. évi LXXIX. Törvény a Köznevelésről

A vizsgálat helyszíneiről, módszereiről és körülményeiről

A kérdőíves (kvantitatív) valamint interjúkon, résztvevő-megfigyeléseken alapuló (kvalitatív) adatfelvételek országsszerte készültek. A vizsgálat 9 faluban, 3 városban, 1 megyeszékhelyen és a főváros egy nagy kerületében (XIII. kerület) zajlott. Jelentésünkben szándékosan nem említjük név szerint az egyes településeket. Célunk ugyanis éppen nem az, hogy az olvasó bárkire ráismerjen, vagy – ezzel magunk is jogsértést elkövetve – visszakereshetőek legyenek az egyes esetek, történetek szereplői, sokkal inkább egy, érvényességét tekintve az adott intézményen túlmutató pillanatfelvételt készíteni a szülői jogok érvényesüléséről és sérüléséről. A vizsgálat 35 általános iskolát, 7 óvodát és 3 középiskolát érintett.

Az egyes települések véletlenszerűen lettek kiválasztva, célunk az volt, hogy különféle településtípusok egyaránt szerepeljenek a vizsgálatban. Nagy gondot fordítottunk arra, hogy egy-egy településen *teljes* legyen a kérdőíves felvétel, ezért minden, a kutatás által érintett falu és város összes iskoláját felkerestük.² Mintánk nem reprezentatív.

A kutatás a közoktatás intézményei közül az óvodákra és az általános iskolákra terjedt ki, a középiskola világát csak érintette. Döntésünket az idő és a lehetőségek korlátozott volta tette indokolttá, s mögötte az az előfeltevés állt, hogy minél fiatalabb egy gyermek, annál jobban érinti óvodai-iskolai életét a szülők jogainak érvényesülése. Másik, a későbbiekben beigazolódtott hipotézisünk szerint a szülői jogok az alacsonyabb társadalmi státuszú családok esetében hatványozottabban sérülnek, így azon oktatási intézménytípusokban kell vizsgálódásunkat folytatnunk, ahol ezeknek a családok gyermekei (még) megtalálhatók. Míg általános iskolába *minden* gyermek jár, addig középiskolába a társadalmi hierarchia alsóbb pontjai felé haladva egyre kevesebben. Nem túlzás úgy fogalmazni, hogy a szülői jogokra éppen azoknak az embereknek “lenne a leginkább szükségük”, akiknek a legszembetűnőbben és a leggyakrabban sérülnek a jogaik.

Interjúk és résztvevő-megfigyelés

Kutatásunk során mintegy 120 interjút készítettünk, ezek túlnyomó többsége strukturált interjú volt, kisebb hányada mélyinterjú, illetve csoportos beszélgetés. Az interjúk mindegyikét magnetofonnal rögzítettük és legépeztük. A közoktatás különböző szereplőivel készített interjúk célja nem csak az volt, hogy a valóság különböző oldalaira rávilágítsanak beszélgetőpartnereink, hanem az is, hogy segítségükkel a kérdőíves adatfelvételt előkészítsük.

A kutatás tapasztalatainak bemutatásakor ezek az interjúk adják az összefoglalás gerincét. Számos helyen idézzük majd szó szerint (és név nélkül) interjúalanyainkat azt gondolva, hogy a leghitelesebben talán az ő szavaikkal írható le az a világ, melyet a szülői jogok aspektusából vizsgálva a közoktatás világának hívunk.

² Ez Budapest esetében csak a vizsgált *kerületre* igaz.

Kérdőíves adatfelvétel

A vizsgálatunkhoz hasonló empirikus adatfelvételek esetében megszokotthoz képest viszonylag nagy mintán dolgoztunk, nem törekedtünk azonban területi reprezentativitásra. Célunk az volt, hogy a főváros, a nagyobb és kisebb városok és falvak, valamint az ország keleti és nyugati része egyaránt képviseltetve legyenek a kérdőíves adatfelvételben éppúgy, mint az interjúk készítése során. A teljes minta (N=2 325) lett, míg a budapesti (N_{XIII. kerület}=1 217). Az önkitöltős kérdőíves vizsgálat az általános iskolák 1., 4. és 8. osztályos tanulóinak szüleit érintette. Az első évfolyamra azért esett a választás, mert az általános iskolát frissen kezdő gyermekkel kapcsolatban sok, a szülői jogokkal kapcsolatos kérdés merül fel. A negyedik évfolyam esetében mindenképpen nagy váltás előtt áll szülő és tanuló egyaránt, mely a tájékoztatás/tájékozódás kérdését helyezi előtérbe, végül a nyolcadikosok esetében a továbbtanulás, pálya- és iskolaválasztás indokolja az évfolyam kiemelt kezelését.

A kérdőíveket a *szülők önként töltötték ki*. Hozzájuk a kérdőív az iskolán keresztül jutott el. Minden osztályban munkatársaink osztották ki a kérdőívet a gyerekeknek, s amellet, hogy szóban megkérték őket, vigyék haza, s töltsék ki szüleikkel, majd hozzák vissza az iskolába lezárt borítékban, az ellenőrző könyvbe, illetve üzenő füzetbe is bekerült a vizsgálatban való részvételre történő felkérésünk.³ A kitöltés önkéntes volt, név nélkül történt, s az iskolába a kérdőíveket az általunk adott borítékban *lezárva* juttatták vissza a szülők. Az oktatási intézmények túlnyomó többsége osztályonként csoportosítva adta át részünkre a kitöltött kérdőíveket, s figyelembe vették azt a kérésünket, hogy ne tekintsenek bele a visszaküldött kérdőívekbe. Volt azonban olyan intézmény, ahol néhány boríték felbontásra került, az egyik általános iskola telefonon értesített bennünket arról, hogy nem csak visszaérkeztek a szülők által kitöltött kérdőívek, de azokat már el is olvasták, valamint egy helyütt kértek minket, hogy tegyük lehetővé a válaszokba való betekintést. Ezt meg kellett tagadnunk, azt azonban jeleztük, hogy az elkészült beszámolóba módjuk lesz a későbbiek során a vizsgálat résztvevőinek betekinteni.

Kezdeti elképzelésünk az volt, hogy minél kevésbé iskolázott egy szülő, annál kisebb a visszaküldési hajlandósága: annál nagyobb tehertétel számára kitölteni egy kérdőívet, illetve annál kevésbé fogja értelmét látni egy szociológiai vizsgálatnak. Ezért mintegy "rádolgoztunk" az adatfelvételre, s néhány iskolában egyetemista munkatársainkkal közösen, személyesen kérdeztük meg az érintett szülőket és válaszaik alapján kitöltöttük magunk a kérdőívet. Tapasztaltuk azonban, hogy az egyik igen magas presztízsű általános iskolából a szülőknek mindössze 14%-a juttatta vissza a kérdőívet, míg a legtöbb helyen jócskán magasabb volt ez az arány.⁴ Mindezek leírásával az a szándékunk, hogy hangsúlyozzuk, önkitöltős kérdőívről lévén szó, sok múlt a szülőkön, s még több az általános iskolák hozzáállásán. Ezért az adatok elemzését leíró részek a szokottnál erősebb kritikai hozzáállással olvasandók. Azt gondoljuk azonban, hogy az adatfelvétel a sok bizonytalanság ellenére is számos tanulsággal szolgált, melyek az alábbi fejezetekben olvashatók.

A kérdőív kérdései az előkészítő interjúk tapasztalatai alapján készültek el.⁵ Ügyeltünk arra, hogy a megfogalmazás minden kérdés esetében *közérthető* legyen, s a lehető

³ Néhol az iskola pedagógusai osztották ki a kérdőíveket.

⁴ 4051 kérdőív került kiosztásra, s 2325 lett kitöltve, s került az adatfile-ba. (Ez 57,59%-os válaszadási arány.) Budapesten ez az arány 51,84%, az egyik kisvárosban 57,30%, míg a többi vidéki helyszínen együttesen 73,50%. Mindhárom esetben a magasabb presztízsűnek mondható iskolákban volt magasabb a kitöltve visszaküldött kérdőívek aránya.

⁵ A kérdőívet teljes egészében közöljük a *Mellékletben*.

legkevesebb esetben okozzon félreértést. A tényleges vizsgálatot megelőzte egy próbakérdés, mely során a kérdőív érthetőségét, a kérdések sorrendjének logikus voltát figyeltük meg. A kérdőívet sok esetben nem bíztuk a kérdezettre, hanem mi magunk kérdeztük végig a szülőktől. Tapasztalataink szerint a megkérdezettek egy szűk köre könnyen ért félre egészen triviálisnak tűnő dolgokat.⁶

A kérdések egy részét az Oktatási Jogok Biztosának Hivatala által 2000 nyarán a Pepsi Szigeten kérdezett kérdőív jogismerettel kapcsolatos kérdéseinek egy része alkotta. A legtöbb félreértés ezeket a jogi kérdéseket övezte. Különböző helyzeteket tártunk a válaszadók elé, mely helyzetekben el kellett döntenie a kérdezettnek, melyik válaszlehetőség a jogszerű. Nem csak a helyes válaszlehetőség kiválasztása okozott gondot, de maguknak a kérdéseknek az értelmezése is. Volt olyan szülő – hangsúlyozzuk, ez a személyes kitöltés tapasztalata –, aki nem értette, mit jelent az „átlag” szó, volt olyan válaszadó is, aki nem tudta elképzelni, hogy gyermeke 2,9-re áll év végén, mert, mint mondta, „a lányom nagyon jó tanuló, ilyen vele nem fordulhat elő”. Mindez sejtet valamit arról, mennyire tájékozottak a szülők az iskolával kapcsolatos szabályok világában.

A kérdőíves alapadatokból előállítottunk néhány magyarázó változót, melyek az egyes jelenségek társadalmi közegbe való beillesztését szolgálják. Bár véleményünk szerint a kérdezett iskolai végzettsége számos jelenség (így a jogismeret, az iskolaválasztás, az iskola dokumentumainak ismerete) háttérében álló magyarázó változó, elemzésünk során használtuk a tulajdonra, valamint a munkavégzésre, illetve a lakásviszonyokra vonatkozó információkat is.

Az »anyagi helyzet« változó létrehozásakor az 5. kérdésre adott válaszokat vettük figyelembe. A lakásra vonatkozó válaszokat nem, mivel a minta 77,4%-a saját lakásban él és csak a fennmaradó 22,6% lakik rokonnál, önkormányzati vagy szolgálati lakásban, albérletben.

A munkavégzésről szóló kérdések esetében különválasztottuk azt a tényt, hogy valamilyen formában dolgozik-e egyáltalán a kérdezett (77,6% valamilyen formában igen), valamint a munka jellegét (felső- vagy középvezető, beosztott stb.).

Az iskola települését mutató változót csak kivételes esetekben használtuk háttérváltozónak. Mivel mintánk területileg nem reprezentatív, nem lett volna értelme valamiféle területi-földrajzi következtetés levonásának vizsgálatunk alapján.

⁶ Az egyik kérdés a szülő gyermekének nemére vonatkozik, mely táblázatot félreolvasva az egyik édesanya a „barna” választ adta.

A vizsgálat eredményei

A kutatás egész ideje során a Közoktatási Törvény (Kt.) egyes paragrafusai – kiemelten a szülő jogaira és kötelességeire vonatkozó jogszabályok – jelentették számunkra azt a mércét, amelyhez a hétköznapi gyakorlatát viszonyítottuk. Nem tekinthettünk el más jogszabályok figyelembevételétől, hiszen a Magyar Köztársaság törvényei, a helyi rendeletek, valamint az iskola házirendje éppen úgy érvényesek a közoktatás szereplőire, mint a Közoktatási Törvény. Nem hagyhattuk figyelmen kívül a jogsértések, illetve a jogszabályok érvényesülésének megfigyelésekor és leírásakor azt a társadalmi kontextust, melyben a törvény által szabályozni kívánt folyamatok zajlanak. Így például lehetetlen nem észre venni azt a mély szegénységet, melyben emberek (szülők és diákok) élnek, s mely mindenféle jog érvényesülését és kötelesség teljesítését azonnal és megvívhatatlanul fölülír.

Célunk, hogy a közoktatás világában résztvevő szülők jogainak érvényesülését és kötelességeinek teljesítését társadalmi keretbe helyezzük. Célunk az is, hogy a korábbi szociológiai vizsgálatok során már megfogalmazott, napjainkban is létező társadalmi problémákat a szülői jogok dimenziójába helyezve ne csak (újra) feltárjuk, hanem hozzásegítsük megbízónkat olyan javaslatok megtételéhez, melyek a problémák – jogszabályokat sem érintetlenül hagyó – megoldását célozza. Olyan, objektívnek szánt pillanatfelvételt kívánunk megbízónk és a későbbiekben a nyilvánosság elé tárni, mely segíti az Oktatási Jogok Hivatalát a hozzá beérkező ügyek tipologizálásában, végső soron pedig olyan kezdeményezések elindításához tud hozzájárulni, melyek jogsértések megelőzését szolgálják.

Jogok és kötelességek

A Kurt Lewin Alapítvány által az előző tanévben végzett diákjogi vizsgálat elméleti jogi kereteihez képest jelentős különbség a szülői jog és kötelezettség egymáshoz való viszonya. A szülők jogai és kötelességei nem egy esetben egymástól elválaszthatatlanok, egymásnak előfeltételei. Amíg a diák egyetlen jogától sem fosztható meg kötelességeinek teljesítésének elmulasztása miatt, addig a szülői felügyeleti jog szüneteltethető, illetve végső esetben meg is vonható akkor, ha a szülő nem teljesíti kötelességét, például tartósan, többszöri felszólítás és pénzbüntetés után sem biztosítja gyermeke óvodai nevelés keretében folyó iskolai életmódra felkészítő foglalkozáson való részvételét, nem teszi lehetővé tankötelezettségének vagy képzési kötelezettségének teljesítését (Kt. 14. § (2) a.), vagy nem segíti elő gyermekének a közösségbe történő beilleszkedését (b). A szülő kötelezettségei teljesítésének mintegy előfeltétele *jogainak megfelelő érvényesülése*. A szülők csak akkor tudják biztosítani gyermekük óvodáztatását, valamint tankötelezettségének teljesítését (Kt. 14. § (2) a.), ha rendelkeznek a megfelelő információkkal (Kt. 14. § (1) a–b, e, g–h.), valamint élni tudnak az iskola szabad megválasztásának jogával (Kt. 13. § (1) a.).

1. A szülő tájékoztatáshoz való joga

Kt. 14. § (1) A szülő joga különösen, hogy

- a) megismerje a nevelési-oktatási intézmény nevelési, illetve pedagógiai programját, házirendjét, tájékoztatást kapjon az abban foglaltakról,
- b) gyermeke fejlődéséről, magaviseletéről, tanulmányi előmeneteléről rendszeresen részletes és érdemi tájékoztatást, neveléséhez tanácsokat, segítséget kapjon.

Kt. 14. § (2) A szülő kötelessége különösen, hogy d) rendszeres kapcsolatot tartson a gyermekével foglalkozó pedagógusokkal.

A szülőkkel volt-e valamilyen konfliktus?

Egy nagymamával volt, de a végén szerencsésen alakult, csak egy-két idegesebb napom volt tőle. A nagymamának nem tetszet az unoka bizonyítványa, és én úgy tudom, hogy a lánya beleegyezése nélkül intézkedett az unokája nevében, hogy mért nem kapott évvégén magyarból ötöst négyes helyett. És ekkor nem nekem jelezte a problémáját, hanem betelefonált az igazgatónőnek, hogy kért egy időpontot, hogy szeretné tisztázni az unokája osztályzatát nyelvtanból. Ekkor az igazgatónő bekérte tőlem a dolgozatfüzeteket. De minden témazárója négyes volt, még az sem merült fel, hogy négyötödöt adhassak neki. Akkor én ezt az igazgatónőnek megmutattam, és a nagymama végül is nem jött el a megbeszélte időpontba. Kicsit zavart az, hogy a nagymama miért nem nekem szólt, és hogy miért került meg, de végül is egy-két napos fej- és gyomorfájáson kívül nagyobb problémát ez nem okozott nekem. (Nyolcadikos osztályfőnök)

1.1 A szülők ismeretei a jogokról

Vizsgálatunk során öt különféle helyzetben kértük a szülőket, válasszák ki a helyzet jogszerű megoldását. A kérdések az osztályzattal, bizonyítványosztással, fegyelmezéssel voltak kapcsolatosak. Minden helyes – azaz a Köznevelési Törvény szerint elfogadott – válasz egy pontot jelentett, így egy-egy válaszadó 0 és 5 közötti pontszámot kapott a kérdőív kiértékelésekor. Az alábbi táblázat a helyes válaszok megoszlását mutatja.

A kérdezett hány helyes választ adott a jogi kérdéseknél

	%
Nem adott helyes választ	11,8
Egy helyes válasz	21,5
Kettő helyes válasz	30,8
Három helyes válasz	23,1
Négy helyes válasz	11,1
Öt helyes válasz	1,7
Összesen	100,0

1. táblázat

Az 1. táblázatból látható, hogy míg a kérdezettek 11,8%-a egyetlen esetben sem tudta, vajon a Köznevelési Törvény szerint hogyan kell eljárnia a történetek szereplőinek, addig az összes helyzetben a mintának mindössze 1,7%-a volt tisztában ezzel.

Hány "nem tudom" választ adtak a szülők

	%
Egyet sem	36,5
Egyet	28,1
Kettőt	16,9
Hármat	10,4
Négyet	4,8
Ötöt	3,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>

2. táblázat

Hipotézisünk szerint a jogi kérdésekre való (helyes vagy helytelen) válaszadás társadalmi jelenség, mögötte a kérdezett iskolai végzettsége áll. Összevetve a különféle iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók csoportját és az általuk "elért pontszámot", kiderül, hogy az iskolai végzettség növekedtével nő a szülők jogi ismeretének szintje is.

Helyes válaszok átlaga az iskolai végzettség szerint

<i>A válaszadó legmagasabb iskolai végzettsége</i>	<i>Hány helyes választ adott a jogi kérdéseknél</i>
8 általánosnál kevesebb	1,37
8 általános iskolai osztály	1,82
Szakmunkásképző	1,84
Szakközépiskolai érettségi	2,13
Gimnáziumi érettségi	1,99
Technikum	2,30
Főiskola	2,30
Egyetem	2,49

3. táblázat

A helyes válaszok aránya alapján *nem lehet területi-földrajzi* következtetéseket levonni. Az ország nyugati és keleti területeinek, valamint nagyobb városainak és kisebb falvainak válaszadói ugyanúgy elérték magasabb, mint alacsonyabb pontértékeket.

A család anyagi háttérével azonban már szignifikáns összefüggés mutatkozik, minél több anyagi javat mondhat magáénak az adott család, a szülő annál magasabb pontértéket ért el a jogi kérdésekre való helyes válaszok kiválasztásakor. Emögött azonban feltételezésünk szerint ismét a válaszadó iskolai végzettsége áll.

Az anyagi helyzetet egyetlen változó segítségével mértük: a kérdőív 5. kérdésében azt tudakoltuk a kérdezett szülőtől, hogy van-e az ő vagy a család tulajdonában automata mosógép, nyugati vagy keleti gyártmányú gépkocsi, mobiltelefon, fagyasztó stb. Annyi "pontot" kapott az kérdezett, ahány vagyontárgy esetében igennel válaszolt. Így kialakult egy nagyon egyszerű index, mely 0-tól 8-ig terjedő pontértékeket tartalmazott minden egyes kérdezett esetében.

Helyes válaszok átlaga a kérdezett anyagi helyzetének függvényében

Egy vagyontárgy sincs	1,64
Közülük egy van	1,61
Közülük kettő van	1,89
Közülük három van	2,00
Közülük négy van	1,99
Közülük öt van	2,11
Közülük hat van	2,18
Közülük hét van	2,22
Közülük nyolc van	2,28

4. táblázat

A válaszadó szülő vagyontárgyakkal mért anyagi helyzete szignifikáns összefüggést mutat az iskolai végzettséggel: minél magasabb a válaszadó iskolai végzettsége, annál jobb körülmények között él a család. Igaz ez a lakásviszonyokra is, az iskolai végzettség növekedtével csökken az egy négyzetméterre jutó személyek száma a kérdezett szülő lakásában.

Tulajdon az iskolai végzettség tükrében

<i>A válaszadó legmagasabb iskolai végzettsége</i>	<i>Tulajdon (telek, autó, mobil, számítógép)</i>	<i>Laksűrűség (fő / nm)</i>
8 általánosnál kevesebb	2,05	0,116
8 általános iskolai osztály	2,95	0,100
Szakkunaképző	4,07	0,076
Szakközépiskolai érettségi	4,86	0,064
Gimnáziumi érettségi	4,71	0,061
Technikum	5,07	0,064
Főiskola	5,49	0,053
Egyetem	5,70	0,051

5. táblázat

Érdeemesnek tartottuk az egyes jogi kérdéseket külön-külön is megvizsgálni, hogy melyik esetben adják a szülők a legtöbb/legkevesebb helyes választ. Az alábbi táblázat tanúsága szerint a személyes adatok védelmével kapcsolatban látnak a legtisztábban a szülők a jog erdejében, míg az intézmény-hatalom dimenziójában (pikkelő tanár, bizonyítvány kiadásának megtagadása) tapasztalható a legnagyobb bizonytanság.

Úgy tűnt vizsgálatunk során, hogy az iskola intézménye sincs alkalmanként tisztában azzal, miféle adatok azok, amelyek kiadhatóak harmadik személy számára, s melyek nem. Az Adatvédelmi Törvény⁷ (Avt.) szerint – mely mintegy rajta fekszik a többi törvényen (így a Köznevelési Törvényen is) – a személyes adatok az oktatásban éppen úgy nem adhatók ki, mint mások például az egészségügyben, ugyanakkor a közérdekű adatok igen. Az iskola tehát nem közölheti harmadik személlyel, hogy egy adott gyermek hányast kapott matematikából az előző év végén, milyen tartós betegséggel rendelkezik, azonban egy adott évfolyam matematika osztályzatának átlagát már igen. Vizsgálatunk idején számos esetben maguk a tanárok, igazgatók kezdték el sorolni a lehető legintimebb információkat a gyerekek családjáról, betegségéről, (általuk vélt) szexuális magatartásáról – névvel, esetenként telefonszámmal.⁸

Az egyes jogi kérdésekre adott helyes válaszok arányának megoszlása

	<i>Helyes (%)</i>	<i>Hibás (%)</i>	<i>Összesen</i>
Ismertetheti-e a tanár az Ön gyermekének érdemjegyeit a többi szülő nyilvánossága előtt?	53,38	46,62	100,00
Ön szerint milyen fegyelmi büntetést lehet kiszabni az iskolában?	52,17	47,83	100,00
Gyermeke jegyeinek év végi átlaga 2,9. Kaphat-e kettést a tanév végén?	41,85	58,15	100,00
Megtagadhatja-e az iskola a gyermeke év végi bizonyítványának kiadását könyvtári tartozása miatt?	38,49	61,51	100,00
Van-e lehetőség arra, hogy a gyermeke a rá pikkelő tanár helyett az év végén mástól kapjon osztályzatot?	19,23	80,67	100,00

6. táblázat

⁷ 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról.

⁸ A vizsgálatunk alapján készült elemzésünkben ezeket az információkat nem használtuk fel.

Nem szabad messzemenő következtetéseket levonnunk a fenti táblázatból az állampolgári öntudatra, vagy akár az iskola intézményéhez fűződő kapcsolatokra vonatkozóan. Ugyanakkor – mivel mintánk eléggé nagy a kérdés típusát tekintve, a válaszok összességében nem a véletlen találgatások művei, s a kérdések – a helyes válaszok szerinti – sorrendje sem az.

“Ismertetheti-e a tanár az Ön gyermekének érdemjegyeit a többi szülő nyilvánossága előtt?” – e kérdésre adták a legtöbben a helyes választ (“Nem, mert az érdemjegy személyes adatnak minősül, amely az adatvédelmi törvény alapján az Ön hozzájárulása nélkül nem hozható nyilvánosságra”). A rendszerváltás óta eltelt évek kedvezően befolyásolták az állampolgári kultúra alakulását, azon belül az intézményrendszerhez fűződő viszonyt. Az állampolgárok egyre nagyobb hányada van tudatában annak, hogy személyes adatait csak a törvény felhatalmazásával és a jogszabályok által előírt módon lehet és kell kezelni. Erre utal az 53,38%-os helyes válaszadási arány. Ugyanakkor az állampolgári öntudat növekedéséről írtaknak ellentmond, hogy a válaszadók mindössze 38,49%-a tudja, az iskola nem tagadhatja meg a gyermeke év végi bizonyítványának kiadását könyvtári tartozása miatt. Azt gondoljuk, hogy ez utóbbi válaszadás mögött többnyire a mai szülők gyermekkori beidegződései állnak, saját tapasztalatuk szerint igenis *mehtagadhatja* az iskola a bizonyítvány kiadását a kérdésben szereplő ok miatt.

Ha egy finomabb elemzést készítünk, mely a *hibás válaszok* megoszlását is figyelembe veszi, azt látjuk, hogy a kategorikus “igen” válaszlehetőséget 12%, míg az intézményt is valamiféleképpen korlátozó “csak akkor, ha erre előtte az iskola írásban figyelmeztet” választ 20,3% százalékban jelölték meg.

“Van-e lehetőség arra, hogy a gyereke a rá pikkelő tanár helyett az év végén mástól kapjon osztályzatot?” A szülők mindössze 19,23%-a szerint van erre lehetőség, döntően a “nincs” (32,09%) és a “nem tudom” (42,41%) választ adták erre a kérdésre. Itt kell megjegyeznünk, hogy két iskolában is előfordult, hogy az igazgatók csak azzal a feltétellel engedélyezték a kérdőívek kiosztását, ha úgy módosítjuk a kérdést, hogy abban a “pikkel” szó nem szerepel. Indoklasként elmondták, hogy véleményük szerint az általunk használt megfogalmazás pejoratív a pedagógusokra nézve, illetve explicit módon kinyilvánítja, hogy ilyen esetek az ő intézményeikben is előfordulhatnak. Így ezekben az iskolákban a szülők a “Van-e lehetőség arra, hogy a gyereke a saját tanára helyett az év végén mástól kapjon osztályzatot” változatra válaszoltak a kérdőív kitöltésekor.

“Gyermeke jegyeinek év végi átlaga 2,9. Kaphat-e kettést a tanév végén?” Melyek voltak a tipikus tévedések e kérdésekre való válaszadás során? A jegyek év végi átlaga és a tanév végi osztályzat közötti összefüggés megítélése téves: a válaszadók több, mint 26%-a szerint az átlag alapján kell a tanárnak az osztályzatot kiadnia.⁹

Az iskolában kiszabható fegyelmi büntetésről való vélekedések – úgy gondoljuk – a szülő saját tapasztalatából építkeznek, kisebb részben pedig az elmúlt évek jogi-morális szempontból mindenképpen átmenetinek nevezhető korszakának a büntetéshez, megtorláshoz való viszonyából. Ennek alapján nem véletlen, hogy a szülők 4,21%-a szerint az iskola nem alkalmazhat fegyelmi büntetést a diákokkal szemben, míg 25,94%-a szerint bármilyen, a nevelőtestület által elfogadott, valamint a házirendben szereplő büntetést kiszabhat.

⁹ **Kt. 70. § (4)** Az egyes tanulók év végi osztályzatát a nevelőtestület az osztályozó értekezleten áttekinti, és a pedagógus, illetve az osztályfőnök által megállapított osztályzatok alapján dönt a tanuló magasabb évfolyamba lépéséről. Abban az esetben, ha az év végi osztályzat a tanuló hátrányára lényegesen eltér a tanítási év közben adott érdemjegyek átlagától, a nevelőtestület felhívja az érdekelt pedagógust, hogy adjon tájékoztatást ennek okáról, és indokolt esetben változtassa meg döntését. Ha a pedagógus nem változtatja meg döntését, és a nevelőtestület ennek indokaival nem ért egyet, az osztályzatot az évközi érdemjegyek alapján a tanuló javára módosítja.

1.2 Az iskola dokumentumai

Kérdőíves vizsgálatunk során arra kérdeztünk rá, hogy a szülő szerint van-e az adott iskolának házirendje, pedagógiai programja, valamint szervezeti és működési szabályzata. Eredeti tervünk szerint ennél részletesebben kívántuk feltenni kérdéseinket a kérdőívben, így például arra is kíváncsiak lettünk volna, hogy mit tartalmaznak ezek a dokumentumok, hogyan és milyen mélységben olvasta el azokat a szülő. Az előzetes interjúk során azonban azt tapasztaltuk, hogy a szülőknek igen kis hányada rendelkezik bármiféle információval a dokumentumok tartalmáról, vagyis a kérdőív terjedelmét jelentősen megnövelő kérdéssorral minden bizonnyal elemezhetetlen válaszokat nyertünk volna. Így tehát az interjúinkban térünk ki ezekre a kérdésekre is, a kérdőíves adatfelvétel által érintett 2325 válaszadó esetében meg kellett elégednünk azzal, hogy megtudjuk, véleménye szerint e dokumentumok léteznek-e az adott iskolában.

Tudomása szerint van-e az iskolának

	<i>házirendje (%)</i>	<i>szervezeti és működési szabályzata (%)</i>	<i>pedagógiai programja (%)</i>
Nincs	1,5	3,7	4,2
Van	90,6	61,4	62,1
Nem tudom	4,0	28,0	27,6
Adathiány	3,9	6,9	6,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

7. táblázat

A táblázatból látható, hogy a szülők a leginkább a *házirend* meglétével vannak tisztában: ennek egyik oka az, hogy az iskolák mind nagyobb része törekszik arra, hogy eljuttassa a szülőhöz ezt a dokumentumot, a másik ok viszont a saját gyerekkori élmény arról, hogy létezik ilyen dokumentum, míg a másik két dokumentumról nincsenek gyerekkori tapasztalatok. Az iskolák tehát lehetővé teszik a szülőnek a házirend megismerését, év elején eljuttatják hozzájuk a gyermekek keresztül, vagy kifüggesztik a falújságra, esetleg közlik, hogy a pedagógiai program, illetve a szervezeti és működési szabályzat mellett elérhető a könyvtárban. Volt olyan iskola, mely interjúnkat követően helyezte el egy jól látható feliratot, mely szerint az iskola ezen dokumentumai a könyvtárban érhetőek el, nem titkolva azt, hogy a velünk való beszélgetés nyomán jutottak erre a döntésre.

Hozzá kell tennünk azt, hogy a szülőkkel készült interjúk nyomán véleményünk szerint *kevés* az, hogy *elérhetőek* ezek a dokumentumok a könyvtárban, mivel a szülők egy jelentős részének nehezebbé esik az írott dokumentumokban való tájékozódás, valamint csak akkor tartja fontosnak a pedagógiai program, házirend megismerését, amikor már egy konkrét (esetleg konfliktus-) helyzet alakul ki ő és az iskola, vagy gyermeke és az iskola között.

Előállítottunk a kérdőívből nyert adatokból egy ismereti indexet, mely 0-tól 3 értéket rendel hozzá minden válaszadóhoz, hogy hány dokumentum esetében tudta azt, létezik-e ilyen az iskolában.

**Ismeretek az iskola dokumentumairól
az iskolai végzettség tükrében**

<i>A válaszadó legmagasabb iskolai végzettsége</i>	<i>Van-e pedagógiai program</i>	<i>Van-e szmsz</i>	<i>Van-e házirend</i>
8 általánosnál kevesebb	0,42	0,39	0,85
8 általános iskolai osztály	0,57	0,53	0,92
Szakmunkásképző	0,62	0,61	0,95
Szakközépiskolai érettségi	0,65	0,67	0,95
Technikum	0,60	0,69	0,99
Gimnáziumi érettségi	0,72	0,71	0,95
Főiskola	0,80	0,79	0,95
Egyetem	0,64	0,64	0,90

8. táblázat

A fenti táblázatban az iskolai végzettség alapján *nem mutatkozik jelentős különbség* a házirend meglétéről való ismeretek terén. A pedagógiai program, illetve a szervezeti és működési szabályzat tekintetében azonban igen: minél iskolázottabb valaki, annál valószínűbb, hogy tudja, kell, hogy létezzenek ezek a dokumentumok az iskolában.

Az előzőekben említésre került, hogy az iskola intézménye mondhatni, előszeretettel közöl névre szóló információkat a kutatóval. Ezzel szemben a pedagógiai programhoz való hozzájutás sok esetben körülményes, az iskola vezetősége gyakorta hivatkozik arra, hogy a benne foglaltak “saját szellemi termék”, melyet nem kíván sem a kutató, sem esetleg más iskola számára elérhetővé tenni.

Avt. III. 19. § (1) Az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szerv és személy (a továbbiakban együtt: szerv) a feladatkörébe tartozó ügyekben – ideértve a gazdálkodásával kapcsolatos ügyeket is – köteles elősegíteni a közvélemény pontos és gyors tájékoztatását.

Éppen az Avt. a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló fejezetének fent idézett bekezdése alapján kell(ene) az iskoláknak a lehető legnagyobb gondot fordítaniuk pedagógiai programjuk és más nyilvános dokumentumaik szülők elé tárására. Ezzel szemben a gyakorlat azt mutatja, hogy a szülők nem ismerik a pedagógiai programok tartalmát.

Az iskolák pedagógiai programjai, házirendejei túlnyomó többségében rendezettek voltak, a jogszabály által meghatározott elemeket tartalmzták, nem tapasztaltunk tartalmukban és formájukban aKözoktatási Törvénnyel szemben álló részeket, a háziorendek nem kívántak olyasmit szabályozni, ami nem az ő feladatuk.¹⁰

Az egyik iskola pedagógiai programjában megtalálható tantárgyi felosztással összevetettük a naplóban szereplő órabeosztást: egy véletlenszerűen kiválasztott hónap minden tantárgy összes óraszámait hasonlítottuk össze a pedagógiai programban jelölt keretekkel, de nem találtunk eltérést.

¹⁰ A házirendek némelyike mellett találtunk *etikai kódexet*, mely létének az az üzenete, hogy az iskola bizonyos, az iskolán kívüli viselkedéseket, divatot nem kíván saját jogforrásában szabályozni, ám azokat mégis fontosnak tartja saját tanulói körében: “Szórakozás [alcím]. Ha idegent kérünk fel [táncos szórakozóhelyen], nem illik előtte látványosan mustrálni. A felkérés visszautasítása ne szó nélkül történjen és ne legyen bántó. Nem illik a partner háta mögött szemezni. Tánc közben nem illik dohányozni, illetve táskát magunkkal vinni.” (Részlet egy általános iskola Etikai kódexéből)

Kt. 4. § (2) Az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézmény nem lehet elkötelezett egyetlen vallás vagy világnézet mellett sem. Az állami és a helyi önkormányzati iskola pedagógiai programjában biztosítani kell az ismeretek, a vallási, illetve világnézeti információk tárgyilagos és többoldalú közvetítését. Az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézmény nevelési, illetve pedagógiai programja, működése, tevékenysége és irányítása vallási és világnézeti tanítások igazságáról nem foglalhat állást, vallási és világnézeti kérdésekben semlegesnek kell maradnia.

Elmondható, hogy alkalmanként a pedagógiai programok olyan állításokat, irányelveket tartalmaznak az iskolára vonatkozóan, melyek voltaképpen nem mondanak semmit:

“A humánértékek közvetítésének megerősítésével kell befolyásolni a gyermekek és szülők értékrendjét, érték szemléletét”

“Az általános iskola célja: (...) munkánk során az egyéni képességekhez igazodó oktatás segítségével fejleszteni kívánjuk az alábbi képességeket: – erkölcsi és akarati tulajdonságokat. (...) Pedagógiai munkánk során az alábbi személyiségjegyek alakításával kívánunk a személyiség egészének fejlődéséhez hozzájárulni: (...) – tudása, világnézete, képességei, érzelmei”

Milyen értékekről van szó az első idézet esetében? Milyen világnézetet, milyen képességeket, milyen erkölcsi-akarati tulajdonságokat kíván a második idézett részlet alapján fejleszteni az iskola. Számos olyan szövegrészlettel találkoztunk a pedagógiai programok megismerése során, melyek érezhetően az ilyen dokumentumok gyártásának kötelező volta miatt születtek.

1.3 Kapcsolattartás a szülőkkel

Hogyan tartják a kapcsolatot a szülőkkel?

Szülői értekezletet tartunk. Éppen azok nem jönnek el sajnos, akiknek pedig kellene, mert probléma van a gyerekükkel.

A mondat gyakorlatilag majdnem minden igazgató és tanár szájából elhangzott, jószérivel az interjúk készítésekor már-már “vártuk”, mikor kerül elő a problémás gyermek, problémás szülő kategóriája. (Még egy oka van annak, hogy az alfejezet elejére került ez a rövid interjúrészlet: a pedagógusok – igaz, egy kisebb – része a kapcsolattartást a szülői értekezletek keretében képzelel el, nem többet és nem kevesebbet.)

Megfigyeléseink és interjúink alapján a szülői értekezlet egyszerre alkalmas és szűkös csatornája a szülő és iskola közötti kapcsolatnak. Az iskolákban bevett gyakorlat az évenkénti három szülői értekezlet. Az év első ilyen eseményén az évkezdéssel kapcsolatos lényeges kérdések kerülnek elő, az iskola a legtöbb esetben *szóban* ismerteti saját szabályait, elvárásait és kéréseit.

Miért nem járnak a szülők szülői értekezletre? Sok esetben az idő hiánya miatt, sokaknak valóban a létfenntartás miatt többet kell dolgozniuk, mint nyolc óra, s nem tudnak eljutni a szülői értekezletre, netán több gyermeküket egyedül nevelik, nem ritka, hogy a szülő több gyermekének egy időben van más-más helyszínen a szülői értekezlet. Az igazi ok azonban – és ez áll az előzőekben felsoroltak háttérben – a szülők olyanfajta hozzáállása az iskolához, melyet a pedagógus »érdektelenségnek« észlel, míg a szülő tehetetlenségnek él meg. Érdektelenségről nincsen szó, mivel interjúink némelyikében a pedagógus maga is elmondja ugyanazzal a szülővel kapcsolatosan, hogy az nagyon szereti a gyermekét, ahhoz rendkívül ragaszkodik, csak éppen “nem törődik vele”, vagy a szeretetnek “nem lehet kimerülnie márkás ruhák vásárlásában, vagy abban, hogy bejön ide

ordítózni” – idézzük interjúalanyainkat. Sokkal inkább szó van arról, hogy a szülő maga nem hisz abban, hogy az iskola mobilitási csatorna lenne, hogy gyermeke a szorgalmas tanulás útján, éveken keresztül tartó egyenletesen jó teljesítménye révén messzebb jutna el, mint ő maga. Sokaknak az iskola saját gyerekkori szorongásait, kudarcélményeit hozza felszínre, a tanárokkal, igazgatóval való beszélgetés nem keveseket feszélyez. Sokan nem értik az iskolában elhangzottakat, az ottani nyelvezet és szabályrendszer idegen, távoli világ számukra.

Az iskola sokszor kér pénzt. Nyilvánvalóan nem maga az iskola kér pénzt, hanem mindenféle külön programokra rendeznek gyűjtést maguk a szülők, ám szinte kivétel nélkül az osztályfőnök szervezésében. Sok szülő azért nem megy év elején szülői értekezletre, hogy “megússza” a néhány száz (esetenként néhány ezer) forint befizetését.

(...) Lett volna mód arra is, hogy a tagozatra menjen, de nagyon rosszakat hallottam róla. Az O. is és a N. is simába jár. Nem hallottam jót róla. Ki a francot érdekel, hogy a gyerek tudja a gerinc csigolyáinak a nevét. Örülök, hogy a hagyományos iskola hagyományos anyagait el tudja sajátítani az ember. Most már azért úgy viszem be a cuccokat, hogy körülbelül tudom, hogy mire van szükség. Technikadoboz, meg az összes többi. Már úgy megyek be, hogy a pénztárcám ki van nyitva. Mondtam, hogy én most kifizetem az összeset, de engem fél évig biztos nem érnek el. És akkor minden be van rakva.

Ha az ember okos, akkor időben betolja ezt, és akkor “igen, köszönjük szépen az X. Y. anyukájának, hogy...” és akkor a gyerek is örül, meg én is és a tanárok is. Ha nem teszek le az asztalra megfelelő mennyiségű törődést és odafigyelést... Nagyon jó volt, mert a T.-nál fénymásolni kellett, azt én is tudok... Ezért szülői értekezleten meg lettünk dicsérve. Ezeket nem szabad kihagyni. Tehát a bútorszállító apuka is azért csinálja, hogy... Mit az a félóra, a gyerekek meg egy évig jó! (Egy szülővel készült interjú részlete)

Bizonytalanságot tapasztaltunk az iskolák részéről több esetben is arra vonatkozóan, hogy mire és hogyan szedhetnek pénzt a szülőktől, tehetik-e kötelezővé a szülők számára, és ha igen, milyen esetekben az oktatás színvonalát növelő kiegészítő eszközök megvásárlását, a költségek megtérítését. Az egyik általunk vizsgálat általános iskola igazgatója elmondása szerint az intézmény számára jelentős anyagi megterhelést jelent a tankönyveken felüli órai segédanyagok fénymásolása. A probléma megoldását a szülőktől beszédett fénymásolási hozzájárulásban látták. Az egyik szülő azonban panaszt tett a fenntartónál, melynek nyomán az önkormányzat felszólította az iskolát a jogsértő gyakorlat megszüntetésére.

A Magyarországi Szülők Országos Szervezetének vezetője szerint “nem kell fizetni a szakképzésért, a tankönyvért. Nem azokat a tankönyveket kell megvenni, amelyeket az iskola mond. Tankönyvjegyzéken kívüli jegyzéket nem lehet megvetetni. De ha az iskolaszék beleegyezik, akkor meg lehet venni.” Az iskolai tankönyvekkel kapcsolatban a szülői jogok kapcsán két problematikus terület merül fel. Ezek egyike a tankönyvek kiválasztásának kérdése. Vizsgálatunk során nem talákoztunk olyan konkrét esettel, amikor a szülők éltek volna az iskolaszéken keresztül érvényesíthető jogukkal annak érdekében, hogy az iskola által javasolt tankönyvcsomag tartalmában változást kezdeményezzenek. Interjúalanyaink elmondása szerint a szülők választásában elsősorban az anyagi szempontok dominálnak.

Milyen bebeszélésük lehet a szülőknek abba, hogy milyen könyvekből tanuljanak a gyerekek?

Hát ugye a törvény rendelkezik arról, hogy a tankönyv választásnak mi a metodikája, mi a módszere.(...) Most is úgy zajlik ebben a félévben – a szülők elsősorban az anyagi részét nézik a dolognak, hogy mennyibe kerülnek a tankönyvek, itt mi is megpróbálunk visszakozni, hogy feleslegesen ne verjük költségekbe a szülőket, mert azért 8–10 ezer forint egy tankönyv csomag. Az elsős szülők esetében – hát ők nem nagyon tudnak igazán ebbe bebeszélni – hiszen a beíratás áprilisban van, a megrendelés pedig február 28-án. Tehát igazán júniusban tudnának bebeszélni, hogy milyen könyvek legyenek, de akkor pótrendelés van, nem nagyon

szoktak ezzel a lehetőséggel az elsős szülők élni, hát gondolom még nekik is új dolog ez az egész.

És a nagyobb gyerekek szülei?

Nagyobb gyerekek szülei esetében ritka a reklamáció, elfogadják általában, amit mi javasunk. Akkor van gond, ha nagyon-nagyon drága a tankönyvcsomag, főleg a nyelvkönyvek drágák, azok dobják föl a tankönyvcsomag árait. Akkor viszont azt csináljuk, hogy a nyelvkönyveket iskolai pénzből, illetve állami támogatás keretösszegéből – az állami támogatás 25%-át tartós tankönyvekre kell fordítani – és akkor ebből a pénzből vesszük meg a térképeket, atlaszokat, biológiai albumokat, szótárakat. Ezek könyvtári könyvek lesznek, a gyerekek pedig kikölcsönzik. Tehát a gyerekek ezért nem fizetnek. (Részlet egy általános iskola igazgatójával készített interjúból)

A tankönyvek megvásárlásával kapcsolatos másik problémakör a támogatások odaítélésének és felhasználásának kérdése. A valóságban általában az történik, hogy az osztályfőnök megszavaztatja a szülőket arról, hogy lemondanak-e a tankönyvtámogatás¹¹ összegéről, s beleegyeznek-e abba, hogy az összeg az osztálypénzt gyarapítsa. Az ilyen helyzetben nem szoktak a szülők *nemmel* szavazni, elkerülendő a kellemetlenségeket.

Az alábbiakat egy falu óvodájának szülői értekezletén rögzítettük. Bár nem tankönyvtámogatásról, hanem az óvodai csoportpénz begyűjtéséről van szó, a párbeszéd nem egyedi.

1. *szülő*: Hogyan szeditek be a pénzt, egyben vagy havonta?

1. *óvónő*: Hát, döntésétek ell

1. *szülő*: Amelyik egyszerűbb! Behozza mindenki a következő héten.

2. *óvónő*: Gondolod te!

1. *óvónő*: Igen, mert olyanok is előjöttek korábban, hogy nem biztos, hogy arra megy a pénz, amire, pedig pontosan számlákkal volt minden bizonyítva...

2. *óvónő*: Azt hiszem, hogy B. becsületesen elszámolt mindennel, ami visszajárt mindet visszaadta, ebben az évben is. Meg azért volt benne jogos kritika, mert az egyik gyereknek rendszeresen volt fizetve, a másinak meg év elejétől semmi, és akkor farsangkor neki nem mondhattuk, hogy akkor »te ne egyél a süteményből«, vagy »ne igyál a szörpből«, vagy bármi, úgylgy ilyen irányba lehetett jogos.

[Abban egyeztek meg a szülők, hogy akinek megfelelő, az egyben, az éppen az esedékes ünnep alkalmával, míg akinek nem, az részletekben fizeti be a pénzt. A beszélgetés visszatért még egyszer arra, hogy vannak, akik egyáltalán nem fizetnek be semmit.]

2. *óvónő*: Tudod milyen kellemetlen az, amikor egyszer-kétszer szólunk, és mintha én könyörögnék neki, hogy ugyan adja már oda azt a bizonyos óvodai pénzt: mintha nekem adná, de nem nekem kell, nem nekem!

1. *óvónő*: Mert van, aki így a saját gyerekétől megvonja.

2. *szülő*: Pedig hát ilyenkor jutnak el a gyerekek kirándulni, tényleg, mert máskor sohasem mennek a bábszínházba. Meg hát milyen nagy öröm az a gyerekeknek, amikor az anyák napján szerepel, és odaadhatja a virágot az anyukájának, pedig ugye a gyerek szerepel az nagyon nagy öröm neki, azt nem szabad elvenni tőle.

2. *óvónő*: Én nagyon sajnálom, és akkor volt ugye, hogy megelőlegeztük, és az utolsó pillanatig itt szaladgáltunk, hogy legyen virág a kezében, és azóta sem hozták a pénzt. [Nevetnek.]

3. *szülő*: Mindegy, már ezen nem fogunk összeveszni!

¹¹ **Kt. 118. § (5)** Az éves költségvetési törvényben kell meghatározni annak a támogatásnak az összegét, amelyet az iskolafenntartó – tanulói létszám alapján számítva – más célra fel nem használható támogatásként kap, a piaci áron forgalomba kerülő tanulói tankönyvek megvásárlásának támogatásához. A támogatás módjáról a nevelőtestület dönt, az iskolaszék az iskolai szülői szervezet (közösség) és az iskolai diákönkormányzat véleményének meghallgatásával. A döntésnél a tanulók szociális helyzete figyelembe vehető.

Egy másik iskola igazgatója:

Azt mondta, nem jönnek szülőire, de lehet, hogy azért, mert Önök pénzt szednek?
Néhány száz forintot csak. Fénymásoló papírra. De pedagógus napra nem.

Néhány iskola megkísérelte a szülők és az intézmény között meglévő falakat áttörni. Egy kelet-magyarországi faluban a buszjárat lehetetlenné tette azt, hogy a hat falu által fenntartott közös iskola hatékony szülői értekezleteket tartson. Ezért az iskola tanárai megszervezték, hogy ők mennek át a másik faluba, s keresik meg szülőket. A kezdeményezés működőképesnek bizonyult.

Alkalmanként kiérezhető a pedagógusok-igazgatók szülőkhöz való negatív attitűdje egy-egy freudi elszólásból is. Az egyik igazgató azt panasolta, hogy hiába keresi ő meg a szülőket, ha azok részegen fogadják, vagy éppen nem fogadják őt. “De meg kell keresni, akkor is, mert ha a hegy nem megy Mohamedhez, akkor a Mohamednek kell lemennie a hegyhez” – nyilatkozta nevetve. Az iskolák egy része már az elsős beiratkozás előtt, “nulladikban” tart szülői értekezletet a szülőknél:

Ha jönnek a szülők, mit mondanak neki, hogyan tájékoztatják őket?

Nem év elején jönnek, hanem januárban, ahol én tartok nekik egy szülői értekezletet, ahol nagyon röviden elmondom, hogy mi az, ami a mi iskolánkban van.

És amikor beiratkoztak?

Hát, akkor az elsős tanító néni az első héten tartanak egy szülőit, ahol elmondják, hogy milyen eszközökre van szükség, illetve ezt már az áprilisi beiratkozás után, illetve májusban a képviselő testület jóvá hagyja a létszámot, akkor minden szülőt kiértesítjük a felvételtől, és azok szüleinek még júniusban tartunk egy szülőit, akkor már megtörténik az osztályba sorolás, a gyerekeknek a tanító néni tart egy játékos foglalkozást, a szülőknél pedig szülőit. Mit vegyenek meg, mit ne vegyenek meg, melyik tanár ki mit kér. Mindig igyekszünk összeállítani ezt a csomagot, hogy minél kevesebbe kerüljön. A tankönyvek rendelésénél is, mielőtt megrendeljük, a szülőket meg kell kérdezni és meg is kérdezzük arról, hogy mi a véleményük, ha ennyi meg ennyibe kerül... Tavaly is történt olyan, hogy túl soknak találták az árat a szülők. Van egy ilyen szülői beszélgetés. Van ez az állami támogatás, a 25%-t kötelesek vagyunk a könyvtárban tartott tankönyvként tartani. És kitalálták a szülők, melyeket azok, melyeket nem kellene minden gyereknek megvenni és a tartós tankönyv-pénzből (történelmi olvasókönyv például) megvettük egy osztálynak.

Az iskolák jelentős része elébe megy a szülőknél, és megpróbálja „hirdetni” magát. Kutatásunk tapasztalatai alapján elmondható, hogy az iskolák mind nagyobb része – legalábbis az első osztályba való jelentkezéskor – már szolgáltatónak definiálja magát:

Hogyan hirdeti magát az iskola?

Hát természetesen amennyit lehet megpróbálunk különböző helyeken elmondani. Általában minden évben van egy alkalom, amikor a helyi kábeltévén az iskola bemutatkozhat, készítettünk erről egy kis összeállítást, de az iskola történetét is feldolgozzuk egy öt perces kisfilmmel. A városnak van egy újságja, amelyben szerepel az iskola eredménye, és elképzelései, és ezen kívül a megyei újságban szoktunk még megjelentetni cikkeket, az eredményeinkről. De természetesen a törvényi előírásoknak megfelelően a pedagógiai programunk és általában a nevelési elképzeléseink azok mindenki számára hozzáférhetőek, és a szülőknél minden alkalommal a változásokat is és a nagy körvonalakban lévő lényegét elmondjuk. Elsősorban úgy, hogy a választmányi értekezleten, aztán a szülői értekezleten, és aki még ezen kívül többet akar tudni rólunk, az beül a könyvtárba és elolvassa az egészet, mert ez egy ilyen szép nagy dokumentum sor. Én úgy gondolom, hogy ehhez még nagyon lényegesen járul hozzá az első osztályba való beiratkozásnak a propagálása, ami úgy történik, hogy az iskola elmegy valamennyi óvodába és ott elmondja az éppen esedékes elsős osztályt tanítók és az igazgató helyettes, vagy én, hogy a következő évben, hogyan alakul. És azt hiszem, hogy ez pillanatnyilag még működik, bár azt mindenki érzi és tudja, hogy a gyereklétszám csökkenésével bizonyos verseny kialakult az iskolák között, hogy hova írássák a gyereket a szülők. (Egy iskola igazgatója)

Némely alapfokú oktatási intézmény feladatának tartja, hogy a továbbtanuláskor a lehető legrészletesebben, legkörültekintőbben tájékoztassa a szülőt a lehetőségekről, buktatókról, a különböző középiskolákról annak ellenére, hogy e feladatot nem írja elő törvény.

Januárban tartunk egy közös szülői értekezletet. A szülők is ott vannak, az osztályfőnök is, és a gyerekek is ott vannak, a nyolcadikosok. Mindenki kérdezhet, és akkor egy ilyen nagy, "kibővített" értekezletet tartunk. Végül is őrölük szől, ők az érintettek. (Osztályfőnök)

P. J. mindent tud azokról a gyerekekről, akik az ő osztályába járnak. Rendszeres a szülőkkel való kapcsolattartás, nem éri őt váratlanul a nyolcadikos továbbtanulási jelentkezés és a vele járó adminisztráció sem. Minden szülővel egyenként beszél, külön, előre egyeztetett időpontban. Némely szülő döntését megpróbálja befolyásolni, rengeteget segít a tájékoztatók és a valóban hatalmas iskolakínálat erdejében való tájékozódásban:

Mondta az anyuka, hogy a B. szakközépbe akarja vinni a lányát. Mondom neki, hogy nem gyenge egy kicsit az? Hát a N. az többre is képes, próbálják meg, adják be a lapját a D. gimnáziumba, hátha fölveszik, nem vesztenek vele semmit. Néha biztatni kell őket. Néha meg inkább a realitásba visszahúzni.

Előfordulnak rendkívüli szülői értekezletek, szülői fórumok az iskolák életében. Nem egyedi eset, hogy az iskola egy rendkívüli szülői értekezlet összehívásával nem csak magát a konfliktust kívánja megoldani, hanem egyben a gyerekek tömeges elvándorlását is meg akarja akadályozni.

A szülői igényeket, a gyerekek igényeit mennyire tudják figyelembe venni az osztályok összevonásánál?

Azt megpróbáljuk figyelembe venni, de mondom, nem nagyon volt még rá példa, eddig kétszer kellett összevonni, illetve most ebben az évben volt, a mostani hetedikben, ott az egyik osztályból elvittek nagyon sok gyereket, mert elégedetlenek voltak, a másikban itt hagyták az összes gyereket, és mindenkinek a véleményének a megkérdezése nélkül is tudtuk, hogy annak a kollegának kell tovább vinnie, akinél itt maradtak sokan. És senki egy pillanatig nem hóbörgött. Sőt hatodik osztály végén tartottunk egy szülői értekezletet, és akkor elmondtam, hogy amennyiben össze kell vonni, akkor ez a kolléga fogja tovább vinni a gyerekeket, tehát amiatt ne vigyék el a gyerekeket, mert félnek, hogy... És elmondtam, hogy arra is van lehetőség, hogy csoportbontásban tanulják továbbra is a magyart és a történelmet, tehát nem nívcsoport van, hanem a volt "A" osztály, és a volt "B" osztály.
(Részlet az egyik általános iskola igazgatójával készített interjúból)

Nem egyszer fordult elő, hogy nem vett részt minden érintett a rendkívüli fórumon:

Volt valami konkrét konfliktus az elmúlt években?

Már hogyne lett volna!

Mi volt ez?

A konkrét: a legutóbbi – igazából nem olyan nagy konfliktus – volt egy harmadik "A" osztályos, C. nevű kisfiú, aki nagyon sok gyereket megvert, nem hallgatott a tanító néniére, a nevelési tanácsadó sem tudott jó tanácsot adni sem nekik, sem nekünk. És felkértük a szülőt, hogy legyen ebben partner, s valahogy oldjuk meg a helyzetet. Ő egyértelműen az osztályt és a tanítónőt támadta: egyértelműen háttértényezőként a tanítónő magatartását jelölte meg, holott valamennyi szülővel felvettük a kapcsolatot, rendkívüli szülői értekezletet írtunk ki.

Mikor volt ez?

Két hete. Teljesen friss dolog. És a szülők tömegesen követelték a tanulónak az eltávolítását. Természetesen mi közöltük a szülőkkel, hogy az iskolának erre (körzetes tanuló) megfelelő szakértői vélemény hiányában nincs módja, mi ezt nem tehetjük, hiszen mindenki, aki tankötelezett, a tankötelezettségét abban az iskolában köteles elvégezni.

Jelen volt az említett C. szülője?

Igen, itt is volt a beszélgetés, jegyzőkönyv is készült.

A rendkívüli szülőin jelen volt?

Azon nem volt jelen. És akkor megkértük a szülőt, hogy ha látja, hogy a gyerek ebben a környezetben nem képes megfelelni a többi szülő, gyerek és tanár elvárásainak, és az

iskolában ennyire nem tud magára találni, akkor lehet, hogy egy másik iskolában jobb, ahol esetleg nem ennyire magasak a követelmények... És megkértük, hogy ha ő is úgy gondolja és ezzel ő is egyet ért, akkor nézzen egy másik iskolát. Ez a kisfiú már orvosi kezelés alatt is állt, egyfajta elégtelenséget mutattak ki.

A szülői értekezletek lezajlásának módjában jelentős különbségek tapasztalhatók a különböző intézmények között. A háttérok valamiféle kulturális-civilizációs különbség lehet, mely az állampolgári kultúrában, az intézményhasználat (partneri vagy vazallusi) módjában ölt testet. A számos, általunk végigfigyelt és résztvevő-megfigyelési jegyzőkönyvekben rögzített szülői értekeztet közül most a skála két végpontján elhelyezkedő szülői értekezletek egy-egy részletét mutatjuk be. A két leírás alapján nem szabad messzemenő következtetéseket levonni.

Az egyik szülői értekeztet gyerekek továbbtanulásával kapcsolatos volt. A szülőin nem csak a pedagógus, hanem meghívott pszichológus is részt vett. A szülők kérdeztek, egymással is kommunikáltak, vitatkoztak, tájékoztatták egymást. Önmaguknak teát készítettek, s az egyébként igen fontos központi témájú szülői értekeztetnek sokkal inkább volt klub-jellege, mint egy kötelező értekeztetnek. A résztvevő pedagógus saját munkáját szolgáltatásnak élte meg, a szülőket partnernek tekintette.

A másik értekeztet: egy falu óvodájának szülői értekeztetén jártunk, melyen a két óvónő mellett 13 szülő vett részt. Fontosnak tartjuk bemutatni az értekeztet lezajlásának módját, a kommunikáció jellemző vonásait. Az értekeztet kínos pontossággal vette kezdetét a megbeszélés időben, a szülők, akik a hétköznapi során egymás szomszédaiként (megfigyeléseink szerint) rendkívül közvetlenül egymással, az értekeztet előtt alig szóltak egymáshoz, azt is csak igen halkán tették. Ők körben ültek a gyerekek alacsony székein, míg a két óvónő kissé távolabb tőlük, az íróasztal mögött.

Az értekeztetet a vezető óvónő nyitotta meg, majd átadta a szót a másik óvónőnek, aki ismertette az óvoda rendjét annak ellenére, hogy október közepe volt. Először azt gondoltuk, hogy ez a jelenlévő megfigyelőknek szólt, ám kiderült számunkra, hogy valamiféle korábbi konfliktus megismétlődésének kívánták az óvoda dolgozói elejét venni.

Először is szeretném elmondani, hogy a napi és heti rendek kint vannak a hirdetőtáblán, lehet, hogy sok minden nem lesz már ismeretlen számotokra. Az óvoda nyitvatartási ideje hétfőtől péntekig 7.15 – 16.30 van. A gyerekeket 9 órára be kell hozni. [...] Ha a szülőknek esetleges észrevételeik vannak, akkor kérjük, hogy azt velünk beszéljék meg, ne pedig a dadával vagy a takarítónővel, mert a nap nagy részét velünk töltik a gyerekek és kellemetlen nekünk is, a szülőknek is és a gyerekeknek is. [...]

Az óvodából a szülőkön kívül nem szabad másnak elvinnie a gyermeket, csak ha azt a szülő írásban nyilatkozatot tesz erről. A szülők lehetőleg teremtsenek meg olyan feltételeket a szülői házban, hogy a gyerekek az óvodában megismert magatartási szokásokat, ezen kívül étkezési szokásokat gyakorolhassák. Ha a gyereken látszik, hogy beteg vagy arra vonatkozó tünetek vannak, akkor a gyereket ne hozza az óvodába. 4 vagy ettől több napot hiányzó gyermeket csak orvosi igazolással lehet újra elhozni. Az óvodába nem hozható be semmiféle étel, ital, cukor, csoki, játék, már csak azért sem mert annyi úgyszincs, hogy minden gyereknek jusson csoki, a játékot tönkre tehetik, mi nem tudunk erre vigyázni. Az óvodai térítési díjat előzőleg minden hó 10-ig be kell fizetni az iskolában, tehát az iskolában megmondják a pontos összeget. A csoport szobában az óvodai dolgozókon kívül csak egészségügyi dolgozók jönnek be, ugyanis alkalmanként be kell tartani a higiéniai szabályokat, itt kicsi gyermekek vannak, azért van nekik is házi cipőjük, mink is átváltjuk a cipőnket, ez most csak kivételes alkalom, vannak kivételek természetesen. Tilos a dohányzás az óvoda teljes területén, hát most már van olyan, hogy dohányzásra kijelölt hely. Az óvoda 3 éves kortól legfeljebb 7 éves korig nevelő intézmény. A gyermekek 5 életévük betöltése után kötelesek óvodai nevelésprogramon részt venni, ugyanis ekkortól iskolai felkészítésen vesznek részt. Nagyon szépen kérjük a szülőket, hogy most, hogy hallották a házirendet, alkalmazzuk ezekhez a szabályokhoz, elvárásokhoz. A házirend után szeretném elmondani, hogy hogyan is alakul egy hetünk, a foglalkozások hogyan váltják egymást, hogyan alakulnak. Tudni kell, és ugye tudjátok, hogy tevékenység központú óvodai nevelési program szerint dolgozunk, és ennek megfelelően

komplex foglalkozások vannak tevékenységre, cselekvésre épülnek. Minden egyes nap tehát komplex foglalkozások valósulnak meg. A hétfői nap folyamán, na azt tudni kell, hogy minden egyes nap van mindennapos testnevelés, mert szükségük van bizonyos mozgásra a gyerekeknek, ennyire szükségük van, sőt ennél többre is, tehát a mindennapos testnevelés és a mesevers a mi mindennapos tevékenységünk. [...]

Az óvónő ezek után hosszan ismertette az óvoda rendjét, a szülők pedig hallgatták őt. Amikor ez befejeződött, a másik óvónő rátért a következő napirendi pontra, majd ez így folytatódott a szülők csendes asszisztenciája mellett egészen az értekezlet végéig.

A szülői értekezleten felszínre kerültek olyan kérdések-problémák is, melyek a jelen nem lévő szülők gyermekeivel kapcsolatosak. Az óvónők bár nevet nem említettek, a jelenlévő szülők reakcióiból észre lehetett venni, pontosan tudják kiről/kikről van szó. Fontos momentum, hogy az óvónők megszidják a szülőket. Érdeemes megfigyelni, milyen arányban szólalnak meg a szülők és milyen arányban az óvónők.

1. óvónő: Következő pontunk lenne a ceruzahasználat. A gyerekek nem tudják használni a ceruzát, nem tudják helyesen megfogni, vagy nagyon rányomják, vagy markolják, fent vagy nagyon lent fogják meg a ceruzát. Mire az iskolába mennek, ezt meg kell tanulniuk! A kört fordítva rajzolják meg, a gyerekek. Mindenkinek van egy mappája, amibe az óvodában készült rajzokat, kitöltött feladat lapokat teszik. Ezt az év végén a szülők haza is vihetik (a mappát nem).

2. óvónő: A gyerekek nincsenek tisztában a tegezéssel és a magázási formákkal. Nagyon rászoktak arra, hogy tegezzenek minket, és csak a keresztnévünkön szólítanak minket.

1. óvónő: Meg olyan is, aki ráadásul meg visszamaradott, ugye? Meg szemtelenek is, nem csinálják azt, amit mondunk nekik, megdacolják magukat és nem, nem és nem csinálják, de mink mindent csináljunk meg nekik, azonnal!

2. óvónő: Ha meg nem csinálom meg nekik akkor meg hisztizik, olyan erőszakosak, de tényleg hiszti, mert öt percet ül a folyosón, vagy még annyit se, és akkor teljesen ki van cserélődve, mire bejön. Olyan nehéz ilyen gyerekekkel valamit is kezdeni, iszonyatosan nehéz, mert minden gyerekekkel van valami, hát borzasztó, borzasztó.

1. óvónő: És akkor ellehet képzelni mi van itt, amikor...

2. óvónő: Az egyik hisztizik, a másik ordít...

1. óvónő: a harmadik ordít. Néha olyan hangzavar van itt, hogy! A halk beszédre kellene nevelni őket! A halk beszédre. Otthon is! Olyan furcsa, hogy itt ülnek az asztalnál egymás mellett, és ordítanak egymás fülbe. Borzasztó! [...] Figyelmeztetni kell őket, hogy csendesebben, halkabban, mert ez így nem jó.

(Hárman egyszerre beszélnek, az egyik szülő és a két óvónő.)

Szülő: És az a szülő nem szól rá, hogy H., hogy viselkedsz, vagy ezt nem szabad, vagy valami. De egy szót nem szól és itt áll az ajtóban.

2. óvónő: Igen. Igen.

1. óvónő: Olyan kellemetlen volt, mert közöltem az anyukával, hogy tegnap is volt a gyerekekkel probléma, erre ezt csinálta, és közöny, közöny. Én szerintem a szülő azért szülő és mi is azért vagyunk itt, hogy a gyereket együtt alakítsuk, ha probléma van akkor, azért van a szülő is, és semmi, közöny. Én nekem is olyan kellemetlen volt, mert hogy mondjam, ő is itt van te is itt vagy, most hogy mondjam azt, hogy néz már, őt nem érdekli a gyereke, vagy hogy nézd el neki? Azóta nem is beszéltem vele még.

2. óvónő: De nem is törődik azzal a gyerekekkel szerintem! Az egész nap, amikor délben elviszi innen vagy nem tudom mikor jön érte, rögtön utána már biciklizett.

1. óvónő: Igen, igen, az utcán van.

Szülő: És az anyja otthon van!

2. óvónő: Jó hát nem mindenki egyforma, mindenki a saját gyerekéért felelős...

1. óvónő: Igen és az ilyen szülő, akinek a gyerekével mindig van probléma, soha meg nem kérdezi, hogy mi van a gyerekével, nem javult? Vagy netalántán eljön a szülőértekezletre, nem, sohasem érdeklődik.

2. óvónő: Hát most sem jött el!

1. óvónő: És mindig ilyenek nem jönnek el, akiket biztos nem is érdekli a gyereke, az, hogy mi történik vele. Mert ha egyszer-kétszer úgy alakul, mert jó mindenkinek van úgy programja, de azért valamikor érdeklődik!

És végül következzen egy rövid részlet egy budapesti tanárnővel készült interjúból. A tanárnő a szülőkhöz fűződő kapcsolatát mutatja be:

Változtatna e valamin a szülőkkel való kapcsolatán?

Nem. Lehet, hogy szerencsés vagyok, de az én szülői gárdámmal nincs olyan probléma, amin változtatni kellene. Segítőkések: akár kísérni kell, akár színházjegyet szerezni vagy most lesz a fenyőünnep, amire szendvicset készítenek a szülők. Nagyon figyelmesek a szülők és én soha nem vettem észre, hogy osztály- vagy netalán iskolaellenesek lennének. (Nyolcadikos osztályfőnök)

1.4 A tankötelezettség elmulasztása

Kt. 7. § (1) A tankötelezettség – a szülő választása alapján – iskolába járással vagy magántanulóként teljesíthető.

Tapasztalatunk szerint a szülők részben tájékozatlanságuk, részben pedig hátrányos helyzetük miatt nem teljesítik gyermekük iskoláztatási kötelezettségüket. Nem egy olyan szülővel találkoztunk, aki nem tudta, hogy a nyolcadik osztály befejezésével nem ér véget gyermeke tankötelezettsége. Ezeknél a családoknál nem ritka, hogy szükség van a gyermek munkaerejére, keresetére. Tapasztalunk kellett, hogy szegény falusi családoknál a fiúk igen korán megkezdik a munkát, ezért egyre el-elmaradoznak az iskolából:

Ha vége a közmunkának, akkor ugye jövedelempótló van. Mert vettem korábban egy motorfűrészt, de az addig jó volt, amíg a hivatal [önkormányzat] nem vett egyet. Az jó volt, volt vele munka. Téltre volt egy kis pénz. Itt van nekem az inas [fiú gyermek] 16 éves, mentek a sógorék a városra dolgozni. Hát, mondom, menjen! Nem fizették ki, képzelje. A legnagyobb elment dolgozni.

Betöltötte már a tizenhatot?

Még nem.

Nem jár iskolába?

Nem. Kijárta a nyolc osztályt kisegítőbe', aztán utána nem. (...) Nagy története ennek nincsen, az óvónótól hallottam, hogy az elmondása szerint ő rendesen felkészítette a Sz.-t, és valahogy félremagyarázta ő ezt dolgot... mert M.-ra vitték be felmérésre... azt' ott valahogy, nem tudom, nem úgy vették fel, ahogy neki kellett volna... Eleve úgy vették fel. Most neki van egy nyolc általánosa. Nem is foglalkoztunk úgy vele, eleve nagyon gyenge volt. Írni-olvasni tudott. *És nem volt gond, hogy nem jár iskolába a nyolc osztály után?*

Nem volt gond. Nem szólt senki. Ez nem csak arra szól, aki elindul tovább? Kilenvedikbe-tizedikbe? Nem szólt senki...

(...)

Azt akarom a K.-ről mondani, hogy nagyon munkás gyerek, ezt szeretem benne. Jobban is munkás, mint az első. Olyan gyerek, hogy akad itt maszek: kulákok-parasztok, akik szeretik a K.-t. Mert szeretik: munkásinas. Van, hogy már itt várják kocsival, hogy K., gyere már, van egy kis meló. Tizenhárom, tizennégy éves lesz, de már feltalálta magát, hogy a megélhetési módot meg tudja keresni.

Miféle munkát csinál?

Hát a ház körül, szőlőbe megy, a barackosba, szedresbe, mit tudom én... Büszke vagyok rá, de keres egy kis zsebpénzt, de nem veszem el én azt tőle, mert a továbbiakban jól jöhet ez neki. Mert kifele megyünk ám a jóból... úgy gondolom, hogy szegénységek lesznek, az egész falu. (Interjú egy nagycsaládos szülővel)

Találkoztunk hasonlóan mondható esettel a fővárosban is. Az egyik nyolcadikos osztályfőnökkel egy, az egész osztály továbbtanulását igen részletesen bemutató beszélgetés során az egyik tanulóhoz érve így nyilatkozott:

Bent volt egyszer a papa, amikor töltögettük a jelentkezési lapokat. Közölte, hogy úgyszem tanul valami fényesen a P., és azt szeretné, hogy van neki ismerőse, és elhelyezné egy konyhán, ott dolgozna. Mondom, van egy bökkenő, hogy a P. még nem lesz 16 éves. A papa erről még soha nem is hallott. Akkor mi van, ha ő nem engedi el a gyereket iskolába. Akkor, mondom, meg fogják őt büntetni. A mama lelépett, a papa idős ember, rokkantnyugdíjas, meg albérlőjük van. Ebből élnek. Legutóbb is probléma volt, de P. nem beszél az otthoni dolgokról. Az angol tanárnőnek mondta, hogy kikapcsolták a villanyt. Ja, a papa azt is mondta, hogy legalább megkeresné a P. a ruhára valót. Megbukott háromból. Ő már évismétlő (7-ben). Otthon normális állapotok vannak. A papa még erőn felül öltözteti is. Magatartása leromlott, de tudjuk, hogy összefügg az otthoni borzalmas körülményekkel. De mondta a testvére, hogy nem is tud a P. otthon tanulni, mert ha leülne, akkor az apja állandóan mond valamit: most vidd ki a kutyát..., én beszéltem erről a papával, hogy hagyja őt tanulni. Eddig azt mondtuk, hogy hát adjuk meg neki azt a kettést, úgy sem fog többet tudni, de most becsúszott a magatartása miatt. Ha picit jobban meghúzta volna magát.

Az alábbiakban olvasható interjú egy kisváros jegyzőjével és oktatási bizottságának vezetőjével készült. A jogász és a hivatalnok, kutatásunk során nem egyedülálló esetként, kizárólag a törvény által előírt keretekben gondolkozik. Többször tapasztaltuk oktatási bizottságok vezetőinél, de különösen jegyzőknél, hogy nincs a látókörükben valamiféle, a kommunikáción alapuló probléma-megoldási módozat, kizárólag a jogszabály adta – legtöbbször szankción alapuló – megoldás. Emögött kisebb községekben az is meghúzódhat, hogy a jegyző nem helybéli, hanem sok esetben egy-másfél órással utazással jut el a településre, így *nem ismeri* a szülőket, pedagógusokat, nem tud személyes problémáikról.

Mi a helyzet azokkal a szülőkkel, akik a tankötelezettséget nem hajlandóak teljesíteni? Van ilyen a városban?

Van. Ilyenkor az eljárási szabályok alapján... az iskola jelez, és szükség esetén a szankciót is kiszabjuk. Fejből nem tudok számot mondani, de néhány 10-re tehető egy év alatt. Ebbe beleértem nem csak azt, amikor a szülő nem teljesíti a kötelezettségét, hanem amikor a szülő kell szankcionálnunk azért, amit a gyermek mulaszt.

A szülő nem is tudja, hogy a gyereke az iskola mellé jár?

Ilyen is van. Én azt gondolnám, hogy szociológiai különösség nincs, bárhogy előfordulhat.

Létezik olyan, hogy egy szülő nem tudja azt, hogy 16 éves korig kell iskolába járattatni a gyereket?

Azt tudjuk, hogy a Kt. '93-ban született, azóta sokszor módosult, de azt is tudjuk, hogy a jogszabályok mindenkire nézve kötelezőek, meg azt is tudjuk, hogy rengeteg ember nem foglalkozik ezekkel, meg nem tud róla, ez egy általános dolog. El tudom képzelni, hogy vannak ilyenek. Ez kiderül, hiszen ha nincs továbbtanulási terv a gyereknél és még nem teljesítette a tankötelezettséget, és olyan kizáró ok sem merült föl (házasság például), nyilvánvaló, hogy az intézménynek jeleznie kell, nekünk meg el kell járnunk.

[Az Oktatási Bizottság elnöke:] Annyit hozzátennék, hogy ez úgy kezdődik, hogy a gyerek hiányzik, és az első igazolatlan mulasztást a fenntartó felé jelezni kell, illetve a szülőnek. Akkor tájékoztatja a szülőt, hogy milyen jogszabály alapján van ez, és abban benne van ez, hogy 16 éves korig tart a tankötelezettség, illetve a rendeletszám, amiben ez benne van. A szülő valamilyen módon tájékoztatva van arról, hogy a gyermeke tanköteles, szankciók is, óraszám is benne van.

[Jegyző:] Évente egyszer-kétszer előfordul, hogy gyámügyi kérdés lesz az ügyből, de mindig ennek a folyamatnak a végén. Nevezzük ezt egy monitoring rendszernek, mert a visszacsatolások meg vannak, az információt megkapja a fenntartó, nekem el kell járnom. Bizonyos óraszám után állnak be a szigorúbb szankciók.

Előfordult már olyan, hogy egyeztettek szülővel, tehát nem hatósági szankció következett, hanem leültek?

Elsősorban ez az intézményvezető és a szülő között... az a pedagógus, aki ezért felelős szokta ezt közvetlenül végezni, és ha olyan súlyú az ügy, ha a szülői felügyeleti jog kerül veszélybe, akkor az ezzel foglalkozó gyámos kollégáim az egyedi ügy tekintetében beavatkoznak, mert ott azért már sokkal sokrétűbb probléma lehet a háttérben, ahol az egyéb segítségnyújtás, rosszabb esetben a beavatkozás is szükséges lehet.

A tankötelezettség elmulasztása, a rendszeres hiányzások mögött sokszor a teljes tudatlanság az ok, kevesebbszer az iskolával szembeni attitűdök. Előfordul olyan is, hogy a gyermeknek nincs megfelelő ruhája, cipője. Nagyobb gyermek már fél osztálytársai megjegyzéseitől.

Arra nem lett volna lehetőség, hogy az A. iskolában egy kis plusz segítséggel elvégezzék a nyolcadikat?

Nem kapott segítséget, és annyira nem érezte jól magát ott, bántották, piszkálták. Ehhez látni kéne a gyerekek nagyanyját, a gyereket lecigányozták, lecsöveszték, bántották mindig, nem érezte ott jól magát, ugye így nem is lehet produkálni. Ha egyszer-egyszer összeszedte magát, akkor azért piszkálták, hogy nem is te, hanem a csöves anyád. Ha volt rajta új nadrág, akkor 'anyád kukázta'. Kértem, hogy járjon matek korrepetálásra, a matek tanárom kivette a könyvet a kezéből, hogy aki nem figyel az órán, annak semmi reménye. Minek jársz ingyen ebédelni, neki meg nagy a szája, mondta, hogy igenis, anyukám fizeti az ebédet. Szóval kinyitotta a száját és problémák voltak.

Ez az interjúrészlet átvezet a *hátrányos helyzet* fogalmának tárgyalásához.

[Az Oktatási Bizottság elnöke:] Jellemzően azt tudom mondani, hogy az ezekkel az ügyekkel foglalkozó kollégám név szerint ismeri ezeket a szülőket. A cél, hogy eléjük, hogy ezek a gyerekek járjanak iskolába, és elég sok lépés és konzultáció – szülővel való személyes –, nevelési tanácsadóba küldjük, tehát ismerjük már azokat a notórikus családokat, tehát van személyes kapcsolatunk.

[Jegyző:] Igen, és ebből kiderül, hogy ennek a néhány esetnek a zöme az ismétlődő, tehát kódolt a probléma, vagyis ugyanaz a szülő kerül elő. És súlyosabb is így, hiszen újratermelődik...

Nem értem pontosan.

[Jegyző:] Újratermelődik az a negatív háttér, ami ezt előidézi, ha jövedelmi, az, ha szociális, az, ha életmódbeli, az. Mondjuk, hogy ha...vannak olyan visszatérő esetek, amikor sorban az összes gyerekkel előfordul a családban.

A halmozottan hátrányos helyzet kategória korábban is létezett, ma nagyon sokat használják az oktatásban dolgozók egyes gyerekek megjelölésére. Olyan fogalomról van szó, mely funkciója eredetileg az esélyegyenlőség megteremtése volt: fel kell zárkóztatni azokat a gyerekeket, akik rosszabb körülmények közül jönnek, szocializációjuk, normaviláguk jelentősen eltér az iskola által elvárttól. A fogalom az idők folyamán éppen az esélyek kiegyenlítésének akadályává vált. Stigma lett belőle, már nem pusztán azt jelenti, hogy a hátrányos helyzetű gyerekekre jobban oda kell figyelni, hanem azt is, hogy ők *mások*, eleve rosszabb eséllyel indulnak, esetleg esélytelenek. A pedagógus személypercepcióját jelentősen befolyásolja a *hátrányos helyzetű* megjelölés.

Miből ered a vizsgált családok hátrányos helyzete? Azt gondoljuk, hogy az élet egészen burjánzik, az élet minden területét áthatja. A szegénység, mely a forrása a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetnek, egyszerre jelent anyagi hiányt (a megfelelő életminőséghez szükséges javak és körülmények nélkülözése) és egyszerre a tudatban megjelenő, az alávetettség szülte elemeket. Hangsúlyoznunk kell, hogy nem bizonyított az, hogy a szegénységnek kultúrája lenne, ám valószínűsíthető, hogy nem pusztán az anyagiak, vagy a magas fizetés hiányáról lenne szó.

A gyermek érdekében mit tudtok tenni?

Annyit tudunk tenni, hogy tudunk nekik intézni különböző segélyeket, akkor adományokból tudunk nekik kályhát, tűzhelyt adni. Tudunk adni adományokat, ruhákat is tudunk adni. Próbálunk az életmódjukon változtatni, úgy hogy javaslatokat teszünk. Azt kell elérni, hogy képessé tudjuk tenni őket arra, hogy meg tudják állni bizonyos helyzetekben feltudják ismerni a helyzetet és arra önállóan tudjanak reagálni. Ez egy nagyon nehéz és kacifántos, nagyon nehéz és bonyolult dolog. Úgyhogy aki ezt vállalja hivatásának, annak nagyon eltökéltnek kell

lenni és hinni kell benne, hogy tud változtatni. Mert az biztos, hogy nem sok látszatja van, mert nagyon apró dolgoknak is tudunk örülni. De érünk el eredményeket, ezek nem látványosak egyáltalán. Anyagi helyzetüket csak egy ideig-óráig tudjuk orvosolni, orvoslatozt nyújtani nekik a segélyekkel, de hát már úgy, hogy kihúzhassák magukat, hogy ők is emberek. Ebben nagyon sokat tudunk segíteni. (Részlet egy kisváros gyermekjóléti szolgálatának munkatársával készített interjúból)

A hátrányos helyzetű családok kénytelenek a középosztályi családokétól markánsan különböző "túlélési" stratégiákat kidolgozni. Ennek éppen a kiszámíthatatlanság az oka, vagyis a tervezhetőség teljes hiánya. A mentalitást, a szegénységgel kapcsolatos gondolkodásmódot mindenképp az autonóm, (weberi értelemben vett) polgári, öntudatos állampolgári gondolkodásmód-elemek hiánya jellemzi: a hátrányos helyzetű ember, a szegény ember a hivatalt (kiemelten az iskolát) legtöbbször nem mint az őt kiszolgáló intézményt észleli, hanem bennük a hatalom nyúlványát látja, melybe ő csak alávetettként léphet be. A gondolkodásmód másik eleme a munkához és általában a saját sors alakításához való viszony. Fontos a bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság, melyből már következik a pénzhez, általában az anyagiakhoz való viszony. Rendkívül gyakran tapasztalható hátrányos helyzetűnek mondott családokban az esetlegesség, mely kiterjed a munka- és iskolaválasztástól egészen a partnerrel-házastárssal való együttélésre, s rányomja bélyegét a lakásra, annak berendezésére.

Eljutunk tehát a tárgyi világ egyes elemeihez, melyek – a gondolkodásmódhoz hasonlóan – meghatározzák a tér- és időbeosztást is. Annak térnek a beosztását, mely mindig szűkös, ahol mindig valahova el kell rakni valamit, hogy egy másik dolog vagy ember elférjen. Legalábbis átmenetileg, amely átmenetiség azután évekre szól, s bebetonozza az adott tárgy, ember helyét. A szegénység arra kényszeríti az embert, hogy mindenképp a legolcsóbbat, legsilányabb minőségűt vegye meg. Egyetlen kivétel van, amikor kifejezetten a legdrágább, legmárkásabb üdítőitalt, ruhamárkákat vásárolják meg ezek az emberek, ami nem jelenti azt, hogy a szegény családok nem kívánnának beosztással élni, vagy nem tudnák, hogy felesleges kartonszámra üdítőitalokat, márkás söröket venniük. A hirtelen jött pénzen (akár a segélyen) vett márkás áru egyszerre jelent pillanatnyi fellelegzést a szegénység örökös nyomása alatt, és egyszerre jelent presztízs fogyasztást, mely a középosztály, a többi szegénycsalád és nem utolsó sorban az embernek önmaga számára mutatja azt, hogy *módunkban áll* megvenni, mi is hozzájuthatunk a drága ruhához, magnóhoz. Az iskola, kivált az aprófaluban működő iskola ezt így látja:

Nem tudom megérteni őket. Egész hónapban koplalnak, kölcsönkérik száz forintokat, a gyerek majd' kiesik a padból, olyan éhes. És akkor eljön a segély napja és kartonszám viszik haza az üdítőt, meg a chips-eket, utána meg három nappal két-három darab krumplit vesznek a boltban. (Egy tanárnő)

1.5 A gyermek érdemjegyei, magatartása, értékelés módja

A személyes adatok, és általában az *adatok kezelése* az iskolákban igen vegyes képet mutat. A pedagógusok, igazgatók előszeretettel részletezik név szerint az általuk “problémásnak” tartott gyereket és szüleit. Vizsgálatunk során számos esetben tapasztaltuk, hogy az iskola fenntartás nélkül rendelkezésünkre bocsátotta a tanulók személyes adatait. Véleményünk szerint az, hogy az iskolavezetők és a pedagógusok néhol a személyes adatokat nem jogszerűen kezelik, meghatározza a szülők személyes adatokhoz fűződő viszonyát. Korábban a jogi kérdésekre adott válaszok elemzésénél megállapítottuk, hogy kérdéseinkre, vajon “Ismertetheti-e a tanár az Ön gyermekének érdemjegyeit a többi szülő nyilvánossága előtt?” a szülők 53,38%-a jelölte meg a jogszerű választ. A fennmaradó 46,62% véleménye szerint a gyermeke érdemjegyei nyilvánosak, illetve nem tudta eldönteni, hogy melyik a jogszerű állítás.

Az érdemjegyekről szerezhető információk kapcsán a szülőket megkérdeztük arról, hogyan szoktak tájékozódni gyermekük iskolai értékeléséről matematikából és magyarból. Mivel a két változó értékei közel egyformák, ezért csak az egyiket használtuk a további elemzés során.

Hogyan szokott tájékozódni gyermeke iskolai értékelése felől

	<i>Maték</i>	<i>Magyar</i>
Sehogy	0,1	0,2
Ellenőrzőből, üzenőfüzetből	46,9	45,0
Fogadóórán, szülői értekezleten	18,0	16,1
Gyermekektől	9,3	9,6
Informálisan tanártól	14,5	15,0
Adathiány	11,2	14,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

9. táblázat

Az iskolai értékelésről való tájékozódás módja, valamint a szülő legmagasabb iskolai végzettsége közötti összefüggések szerint az iskolázottság szintjétől függetlenül a szülők jellemző módon az ellenőrző- és üzenőfüzetből szerzik az információkat. Ugyanakkor megállapítható, hogy az alacsony iskolai végzettségű szülők nagyobb valószínűséggel élnek a tanárral való személyes kapcsolattartás módjaival – legyen az formális vagy informális. Ezzel szemben a felsőfokú végzettségű szülők körében kimagasló azok aránya, akik a gyermekükkel folytatott rendszeres kommunikáció során szerzik ismereteiket az iskoláról (17,5%-uk, szemben az alacsony iskolai végzettségűek 7,8 és az érettségivel rendelkezők 8,4%-ával).

Eredeti hipotézisünk szerint azt gondoltuk, hogy ennek a jelenségnek talán az lehet a magyarázata, hogy a kisebb településen élő szülők iskolázottsági szintje alacsonyabb, s e községekben nagyobb a valószínűsége a tanárokkal való informális kapcsolattartásnak. Ez azonban nem igaz (ld. az alábbi táblázatot):

Tájékozódás módja és a település típusa

	<i>Sehogy</i>	<i>Ellenőrzőből, üzenőfüzetből</i>	<i>Fogadóórán, szülői értekezleten</i>	<i>Gyermekemtől</i>	<i>Informálisan tanártól</i>	
Főváros	0,28	58,57	15,66	11,77	13,72	100,00
Megye-székhely		42,27	25,91	10,00	21,82	100,00
Egyéb város		46,93	24,69	9,21	19,17	100,00
Község		52,63	27,19	7,02	13,16	100,00

10. táblázat

Az iskolai végzettség és tájékozódás módja közötti összefüggés

	<i>Sehogy</i>	<i>Ellenőrzőből, üzenőfüzetből</i>	<i>Fogadóórán, szülői értekezleten</i>	<i>Gyermekemtől</i>	<i>Informálisan tanártól</i>	
Alacsony	0,1%	48,3%	26,0%	7,8%	17,8%	100,0%
Érettségi		54,9%	19,6%	8,4%	17,1%	100,0%
Felsőfokú	0,5%	55,6%	13,5%	17,5%	12,9%	100,0%

11. táblázat

A nyolcadikos gyerekek szüleit ($N_{\text{nyolcadikos gyerekek szülei}} = 666$) megkérdeztük arról, hogy tapasztalataik szerint a tanárok tájékoztatják-e a szülőket év elején az értékelés módjáról, illetve, hogy a tanév során alkalmazkodnak-e az ismertetett osztályzási-értékelési módhoz.

A megkérdezett szülők 41,6%-a szerint a tanárok nem tájékoztatták őket, 39,9% szerint a legtöbb tanár és 18,5% szerint minden tanár megtette ezt az év elején. A szülők 20,8%-a véli azt, hogy a pedagógusok a tanév során tartották magukat a meghirdetett értékelési módokhoz, 62,1% szerint a legtöbb tanár és 17,1% szerint minden tanár alkalmazkodott hozzá.

Tájékoztatják-e a tanárok a szülőket év elején az értékelés módjáról

	%
Nem	35,7
Igen, a legtöbb tanár	34,3
Igen, minden tanár	15,9
Összesen	85,9
Adathiány	14,1
Mindösszesen	100,0

12. táblázat

A tanév során alkalmazkodnak-e gyermeke tanárai az év elején ismertetett értékelési/osztályozási módhoz

	%
Nem, a legtöbb tanár nem alkalmazkodik hozzá	15,3
Igen, a legtöbb tanár alkalmazkodik hozzá	45,2
Igen, minden tanár alkalmazkodik hozzá	12,5
Összesen	72,8
Adathiány	27,2
Mindösszesen	100,0

13. táblázat

Hozzá kell tennünk, hogy a nyolcadikos szülők egy kisebb hányada (36,7%) következtelenül válaszolt erre a két kérdésre, mert bár szerinte *nem* tájékoztatták őt a tanárok az értékelés módjáról, mégis azok részben vagy egészében azon szempontok szerint osztályoznak, melyeket év elején ismertettek a szülőknek. Ez a jelenség – ha igen korlátozott módon is – bemutatja azt, hogy szülők egy része nincsen tisztában azzal,

honnan és mikor kaphat tájékoztatást arról, miképpen születnek meg gyermeke osztályzatai.

Tapasztalataink szerint az általános iskolákban többnyire a pedagógus belátására van bízva, hogy figyelmet fordít-e a szülők tájékoztatására vagy sem.

Van arra valamilyen szabály, hogy a félévi és év végi jegyeket hogyan kell kiszámolni?

Átlagot szoktunk számolni, de itt azért a tanár egyéni szabadsága érvényesül. Vannak egészen érdekes gyakorlatok arra, hogy ki hogyan számol átlagot, illetve nagyon sokan tendenciát veszünk figyelembe, illetve negyedikig biztosan él, hogy a gyereknek a saját magához képest elért fejlődését osztályozzák. Akkor kezd el ez kicsit élesebbé válni, amikor ötödiktől többen leszünk, és másként osztályozunk. Van olyan kollégám, aki egy rossz jegyet kitakar, azt mondja, hogy lehetett egy rossz napja a gyereknek, és így számol átlagot, és van olyan is, aki azt mondja, hogy a témazáró jegye kettőt ér.

Ezeket év elején elmondják a tanárok a szülőknek?

A gyerekeknek mondják el. Amikor bekerül egy új tanár az osztályba, akkor ő mondja el, hogy mire és hogyan osztályoz, mit vár el, és a szülőknek szerintem nem mondjuk el, hanem ha a szülőt érdekli, akkor megkérdezi a pedagógustól. Bár van olyan osztályfőnök, és olyan gyakorlat, aki a legelső szülőin elmondja. Amikor beköszön az új tanár, akkor elmegy a szülőire, bemutatkozik, elmondja az elvárásokat, követelményeket, de ez nem mindennapi gyakorlat. (Részlet az egyik általános iskola igazgatójával készített interjúból)

Ebből adódóan nem egyszer fordulnak elő félév végi vagy az év végi érdemjegyekből fakadó konfliktusok, amikor a szülő nem érti, hogy a gyerek az ellenőrzőben szereplő jegyek alapján miért azt az érdemjegyet kapta.

Előfordult olyan, hogy egy szülő reklamált, mert kiszámította a jegyek átlagát, és abhoz képest nagyon más jegyet kapott a gyerek?

Igen, volt ilyen. Nagyon sok gondot kell fordítanunk az adminisztráció pontosságára, mert sok probléma származik abból, hogy a naplóba nincs beírva minden jegy, és az ellenőrzőbe sem. Az osztályfőnöknek kötelessége, hogy havonta egyszer a naplót és az ellenőrzőt egyeztesse. Ha a szaktanár nem írja be a jegyet, akkor hiába egyeztet. Erre nagy hangsúlyt fektetünk, mert voltak ilyen tapasztalataink, mikor lezárta xy-t a tanárnő kettésre, és bejött hozzám a szülő, hogy hogyan lehet a gyereknek kettese, amikor két négyes van meg egy hármas beírva az ellenőrzőbe. Ezzel szemben a naplóban még volt három kettés. Ő az ellenőrzőn keresztül tájékozódott a jegyekről. Ilyenek adódtak, hogy akkor most ott volt-e a gyerek ellenőrzője vagy nem volt ott, amikor a jegyet beírták? Vagy a tanár félévzárás előtt a kisfüzetéből gyorsan beírt három kettést? Ebből komoly konfliktusok adódtak, és az a rossz, hogy én a kollégámat nagyon nehezen tudom megvédeni. Voltak panaszok, ebben az esetben én behívom a kollégámat, beszéltem vele, és volt, amikor változtattunk a jegyen. Mondtam, hogy ez így nem fair dolog és jogosan panaszkodik a szülő. (Részlet az egyik általános iskola igazgatójával készített interjúból)

Több iskolában tapasztaltuk, hogy az iskola nem csak félévkor és év végén értékeli, hanem negyedéves értesítőt küld a szülőnek. Némely iskola és pedagógus arra is fordít energiát, hogy írásbeli szöveges értékelést küldjön a szülőnek kéthavi rendszerességgel a gyermek teljesítményéről és magatartásáról.

Arra a kérdőívben szereplő kérdésre, hogy volt-e valamilyen igénye a kérdezettnek az iskolával szemben, a szülők több esetben az értékelés, valamint az erről való tájékoztatás módjával kapcsolatban fogalmazták meg elégedetlenségüket vagy értetlenségüket. Két példa a kapott válaszok közül:

1. Magatartásbeli problémákat ne tantárgyi eggyessel torolják meg.
2. Egy tantárgyból több gyese is van, erről a szülő csak később értesül. Ilyen rossz jegyeknél nem hivatják be a szülőt, hogy baj van a gyerek tanulmányaival.

A szülők mindkét esetben a pedagógushoz fordultak tájékoztatásért, érdemi választ azonban egyik esetben sem kaptak.

1. Beszéltem az osztályfőnökkel, aki elutasított.
2. Fogadóórára mentem, semmilyen megnyugtató választ nem kaptam, csak annyit, hogy a gyerek nem figyel, nem tanul. Ezt a fogadónapon a lépcsőn lefelé haladva adta a szaktanár, és mosolygott rajta.

Vizsgálataink alapján a kérdőívet kitöltő szülő iskolai végzettsége és a nyolcadikos gyermekek félévi átlaga között szignifikáns összefüggés található. A gyermek félévi tanulmányi átlagát az irodalom, nyelvtan, matematika és történelem osztályzatok alapján állítottuk össze.¹²

A kérdezett iskolai végzettsége és nyolcadikos gyermekének átlaga közötti összefüggés

<i>Iskolai végzettség kategóriális</i>	<i>Nyolcadikos gyerek tanulm. átlaga (első gyerek)</i>
Alacsony	3,13
Érettségi	3,80
Felsőfokú	4,18

14. táblázat

Hasonlóan az iskolai végzettséghez, a munkajelleg-csoport és a nyolcadik osztályos gyermek osztályzatai között is található szignifikáns összefüggés. Minél alacsonyabb iskolai végzettségű a kérdezett, valamint minél alacsonyabb pozíciót foglal el a munkajelleg-csoportok hierarchiájában, annál alacsonyabb nyolcadikos gyermekének félévi tanulmányi átlaga.

¹² A kérdőívben rákérdeztünk ugyan az idegen nyelv eredményeire, ám az átlagszámítás során nem használtuk fel ezt az információt.

A kérdezett munkája és nyolcadikos gyermekének átlaga közötti összefüggés

<i>Hova sorolná magát foglalkozása alapján</i>	<i>Nyolcadikos gyerek tanulm. átlaga (első gyerek)</i>
Felső- vagy középvezető, nagyvállalkozó	4,03
Beosztott vagy szabadfoglalkozású értelmiségi	3,85
Egyéb szellemi foglalkozású, irodai dolgozó	3,96
Alsósintű vezető vagy technikus	3,90
Kisiparos, kiskereskedő, egyéni gazdálkodó, vállalkozó	3,56
Szakt munkás	3,38
Betanított munkás, segédmunkás	3,01
Alkalmi munkás	3,35
Tanuló	3,39
Nyugdíjas, rokkant nyugdíjas	3,41

15. táblázat

A család társadalmi állása és a gyermek osztályzatai közötti összefüggést már számos korábbi szociológiai kutatás kimutatta, emögött valószínűleg a szülők tájékozottsága állhat, mintánk azonban nem alkalmas arra, hogy ezt a hipotézist bizonyítsuk vagy elvessük. Interjúink alapján elmondhatjuk, hogy a tájékoztatás elsősorban az alacsonyabb iskolázottságú szülők esetében nyom a latban a gyermek osztályzatai terén.

1.6 Speciális nevelési szükségletű tanulók

Kt. 30. § (7) A beilleszkedési zavarral, tanulási nehézséggel, magatartási rendellenességgel küzdő gyermek, tanuló a közösségi életbe való beilleszkedését elősegítő rehabilitációs célú foglalkoztatásra jogosult. A rehabilitációs célú foglalkoztatás a nevelési tanácsadás, az óvodai nevelés, az iskolai nevelés és oktatás keretében valósítható meg.

Kutatásunk során nem tudtuk nem észrevenni azt a tudományos publikációkban és a hétköznapi sajtóban egyaránt hangot kapott tény, hogy a speciális nevelési szükségletű gyerekek¹³ és a szociálisan hátrányos helyzet összefüggésben állnak egymással. A szülői jogok közoktatásban való érvényesülésének vizsgálata az összes szülőre kiterjedő empirikus adatfelvétel, így csak tangenciálisan érinti az enyhe fokban, valamint a középsúlyos értelmi fogyatékos gyerekek, a más fogyatékosággal rendelkező, illetve a tanulási nehézséggel, magatartási rendellenességgel, beilleszkedési zavarral küzdő tanulók szüleinek körét. Nincs pontos adatunk a speciális nevelési szükségletű tanulók az általános iskolai tanulók populációjában való arányáról,¹⁴ feltételezésünk szerint ez az arány legfeljebb 10% lehet. Két okból is indokolt azonban a gyerekek e csoportjáról és szüleik jogainak érvényesüléséről külön szót ejtenünk jelentésünkben. Az egyik ok az, hogy arányuk látványosan nőtt az elmúlt évek során, a másik pedig az, hogy úgy tűnik, a

¹³ A **Kt. 30. § (1) és (7)** bekezdése az érzékszervi, az értelmi, a beszéd- vagy más fogyatékos, beilleszkedési zavarral, tanulási nehézséggel, magatartási rendellenességgel küzdő gyermekről, tanulóról ír. Jelentésünkben röviden *speciális nevelési szükségletű* vagy *eltérő képességű* gyermeket, tanulót írunk.

¹⁴ Az enyhe fokban értelmi fogyatékos tanulók mintegy 3%-át teszik ki az összes általános iskolás tanulónak.

valóban speciális nevelési szükségletű és a társadalom intézményei által *speciális szükségletűnek* percepiált tanuló fogalmi nem fedik egymást teljes mértékben, ráadásul a szülők anyagi-iskolázottsági háttere kimutathatóan ott bujkál e jelenség hátterében.

Számos korábbi szociológiai kutatás¹⁵ rámutatott arra a tendenciára, hogy a kedvezőtlen szociális helyzetű, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekei nagyobb valószínűséggel minősülnek enyhe fokban értelmi fogyatékosnak a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottságok vizsgálatain (egyáltalán: könnyebben kerülnek oda), s kezdik meg iskolai karrierjüket a gyógypedagógiai oktatási intézményekben, mint középosztálybeli társaik. A jelenség hátterében a családi szocializációs közeg szegény – nem ritkán a hátrányos helyzet szinonimájaként emlegetett cigány – volta áll. Vizsgálatunk eredményeként feltártuk, hogy a jelenség hátterében a szülők tájékoztatáshoz és érdemi válaszhoz való jogának rendszeres és tendenciózus sérülése áll.¹⁶

Mintánknak mindössze 2,28%-át (N=53) alkotják azok a szülők, akiknek gyermeke szegregált gyógypedagógiai iskolába jár, a válaszaik alapján nyert adatokat elemzésünk során a szükséges óvatossággal kezeltük. A kapott adatok alapján elmondható, hogy szignifikáns eltérést tapasztaltunk a kérdőívet kitöltő szülők legmagasabb iskolai végzettségét tekintve: *a fogyatékosnak nyilvánított gyermekek szülei jellemzően alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint a normál általános iskolába járó gyermekeké.*

Szegregált gyógypedagógiai általános iskolában tanuló gyermekek szüleinek iskolai végzettsége-I.

<i>A szülők iskolai végzettsége</i>	<i>Szegregált gyógypedagógiai általános iskolában tanuló gyermekek szülei (N=53) %</i>	<i>A teljes mintát alkotó szülők (N=2325) %</i>
8 általános iskolai osztálynál kevesebb	17,0	2,0
8 általános iskola	30,2	12,3
Szaktanárképző	30,2	21,7
Szakközépiskolai érettségi	3,8	22,8
Gimnáziumi érettségi	11,3	14,9
Technikum	0	3,0
Főiskola	5,7	15,5
Egyetem	1,8	7,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

16. táblázat

¹⁵ 1. Ladányi János – Csanádi Gábor (1983): *Szelekció az általános iskolában*. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 2. Szabó Györgyné – Dr. Loss Sándor – Dr. Páczelt Istvánné – Gönczi Márta – Peitlné Balogh Annamária – Szikora Mária (1998): *Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok hatáselemzése Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. (Tanulmánykötet)*, Budapest. 3. Czeizel Endre – Lányiné Engelmayer Ágnes – Rátay Csaba [szerk.] (1978): *Az értelmi fogyatékosok körederete a "Budapest-vizsgálat" tükrében*. Medicina Kiadó, Budapest. 4. Ilyés Sándor [szerk.] (1990): *Nevelhetőség és általános iskola I.–IV.* Oktatókutató Intézet, Budapest.

¹⁶ **Kt. 14. § (1)** A szülő joga különösen, hogy *b)* gyermeke fejlődéséről, magaviseletéről, tanulmányi előmeneteléről rendszeresen részletes és érdemi tájékoztatást, neveléséhez tanácsokat, segítséget kapjon.

Szegregált gyógypedagógiai általános iskolában tanuló gyermekek szüleinek iskolai végzettsége-II.

<i>A szülők iskolai végzettsége</i>	<i>Szegregált gyógypedagógiai általános iskolában tanuló gyermekek szülei (N=53) %</i>	<i>A teljes mintát alkotó szülők (N=2325) %</i>
Alacsony	77,4	36,0
Érettségi	15,1	40,7
Felsőfokú	7,5	23,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

17. táblázat

Bekerülés gyógypedagógiai nevelést-oktatást biztosító intézményekbe

Az alábbiakban röviden leírjuk a gyógypedagógiai nevelést-oktatást biztosító intézményekbe való bekerülés folyamatának törvény előírta rendjét, valamint a hétköznapi gyakorlatát. Célunk bemutatni azt, hogy hol és miként sérülnek a szülők jogai – különös tekintettel a tájékoztatáshoz való jogra – a gyógypedagógiai osztályokba/intézményekbe való bekerüléskor, minek következtében a gyermek *nem megfelelő* oktatásban-nevelésben részesül.

Ritkább esetekben a gyermek már az óvodát is gyógypedagógiai óvodában kezdi, gyakoribb, hogy az óvoda *észleli* a gyermek speciális nevelési szükségletét, legtöbbször az utolsó, iskolai életmódra felkészítő foglalkozásokat magába foglaló óvodai év során. A gyakorlat szerint amennyiben az óvodai nevelés idején az óvónőben, illetve a gyermekkel kapcsolatba kerülő bármely más szakemberben felmerül annak a gyanúja, hogy a gyermek magatartási rendellenességgel küzd vagy fogyatékos, javasolja a szülőnek a nevelési tanácsadó, esetenként a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottság (továbbiakban: szakértői bizottság) vizsgálatán való részvételt.

Kt. 24. § (2) A gyermek – ha a törvény másképp nem rendelkezik – abban az évben, amelyben az ötödik életévét betölti, az óvodai nevelési év első napjától kezdődően óvodai nevelés keretében folyó, iskolai életmódra felkészítő foglalkozáson köteles részt venni.

A gyerekek egy kisebb része nem jár három éven keresztül óvodába, csak a kötelező, utolsó óvodai évben. “Az általános iskola első évfolyamára történő beiratkozáskor be kell mutatni a gyermek születési anyakönyvi kivonatát, továbbá az iskolába lépéshez szükséges fejlettség elérését tanúsító igazolást”.¹⁷ Az igazolást az óvoda, a nevelési tanácsadó vagy a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottság állítja ki. A nevelési tanácsadó vizsgálatán köteles gyermekével megjelenni az a szülő, akinek a gyermeke nem vett részt az óvodai nevelés keretében folyó iskolai életmódra felkészítő foglalkozáson. Abban az esetben, ha a gyermek járt óvodába, és az óvónők szerint az iskolaérettség elérése kétséges, az intézmény javasolja a szülőnek, hogy gyermekével jelenjen meg a nevelési tanácsadó vizsgálatán, illetve a szülő (aláírásával) egyetértésével kéri a vizsgálat elvégzését. A nevelési tanácsadó javaslata, amely tartalmazza a vizsgálat eredménye és a szülővel való konzultáció alapján a gyermek számára megfelelőnek tűnő oktatási-nevelési formát (például maradjon-e a gyermek még egy évet az óvodában, illetve normál létszámú általános iskolai osztályban, vagy legfeljebb 15 fős általános iskolai osztályban kezdje el a tanulmányait) sem a szülőre, sem az iskolákra, sem pedig az intézményeket fenntartó

¹⁷ A nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló – 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet 17. § (1)

önkormányzatokra nézve *nem jelent kötelezettséget*. A szakértői bizottság vizsgálata alapján megállapíthatja az értelmi vagy más fogyatékossgot. A szakértői bizottság javaslatában a vizsgálat – amely magában foglalja az anamnézis felvételét és a szülővel történő megbeszélést – eredményei alapján nem csupán oktatási formát, hanem konkrét oktatási-nevelési intézményt nevez meg, ahova a szülő *köteles* beíratni gyermekét, amennyiben a javaslattal egyetért (ezt aláírásával igazolja) és nem él a fellebbezés jogával. Ellenkező esetben a szülő a település jegyzőjénél fellebbezhet, ezen lehetőségéről a szakértői véleményben kap írásban tájékoztatást.

Mindkét esetben *a vizsgálatot a szülő kéri*, ami a gyakorlatban többnyire annyit jelent, hogy az óvoda vagy az iskola által a gyermekről írt pedagógiai véleményt és vizsgálati kérelmet *aláírja*. Általános tapasztalatunk, hogy a szülők túlnyomó többsége *nem látja át* azt az eljárást, melynek eredményeként gyermeke gyógypedagógiai vagy eltérő tantervű iskolába/osztályba kerül.

Tudtal volna valamit tenni, hogy ne kerüljön Sz. kisegítőbe?

Egy pszichológuson áment ez a dolog. Hát egy pszichológust nem bírálhatok fölül. Nem volt ebbe beleszólásom. Azt mondták, kisegítőbe! A többi gyerek mindegyik normálisba járt. Most nem azért, de Sz.-nál is úgy gondoltam, hogy nem ide való. A S. óvónő is azt mondta, hogy nem kisegítőbe való... belátta. Viszont kisegítőbe' olyan trehányáság volt F.-en, hogy a polgármester akkor ő tanár volt. A gyerekeket bezárta, betette a videót nekik, azt' nézték napokat a videót. Amellett ő kocsmáros is volt. Vagy a kocsmában volt, vagy videóztatta a gyerekeket. Ez volt az iskola. Ez volt a kisegítő iskola. Nekik nem volt tanulás: jóformán még annyit nem foglalkoztak vele, hogy harmadikos-negyedikes volt, de még a nevét rendesen leírni nem tudta.

Nem lehetett volna őt áttenni valamilyen normál osztályba?

Hát azzal a tudománnyal, ami őneki volt, amit akkor tanítottak neki, biztos, hogy nem. Nem adták meg neki a fejlődési szintet, hogy foglalkoztak vón' vele. (Szülő egy aprófaluban)

Az eltérő tantervű iskolába/osztályba való bekerülés menetének feltérképezése és a folyamat minden elemének átlátása e jelentés szerzői számára is komoly szellemi feladatot jelentettek. Azt tapasztaltuk interjúink során, hogy az érintett szülők egy kisebb része már-már egy gyógypedagógus képzettségével rendelkezve használja a szakkifejezéseket, s tudja a szóban forgó intézmények feladatát, jogát, kötelességét stb. A szülők fennmaradó csoportjának azonban fogalma sincs arról, hogy mi történik a gyermekével, elképzelése sincs arról, hogy mi is volt az a mechanizmus, mely révén gyermeke végül is gyógypedagógiai általános iskolában kezdte meg tanulmányait.

A mechanizmus végeredményeként az alacsony iskolai végzettséggel járó társadalmi hátrányok újratermelődnek. Az alacsony iskolázottságú szülő nem ismeri a jogait, nem ismeri az eljárás egyes részleteit, alacsony érdekérvényesítő képességgel rendelkezik, a gyermek elvégezve a gyógypedagógiai iskolát *nem tud majd továbbtanulni*, legfeljebb olyan speciális szakiskolában, mely többnyire alacsony presztízssű, gyenge jövedelmet biztosító szakmákat oktat. A szülőknek a jogszabály által aktív szerep jut abban, hogy érvényesítsék gyermekük azon jogát, hogy az a megfelelő oktatásban-nevelésben részesüljön.¹⁸ Ehhez azonban rendelkezniük kell a szükséges információkkal, érdekérvényesítő képességgel. Tapasztalataink szerint azonban *a szülők jelentős része nincsen tisztában már a vizsgálat okával sem*. Arról, hogy valójában mi alapján és pontosan mit állapított meg a szakértői bizottság, alig rendelkeznek információval. Az okok között nyilvánvalóan kiemelkedő szerep jut a kommunikáció, valamint a szülő és a szakemberek által beszélt közös nyelv hiányának:

¹⁸ **Kt. 10. § (3)** A gyermeknek, tanulónak joga, hogy a) képességeinek, érdeklődésének, adottságainak megfelelő nevelésben és oktatásban részesüljön, képességeihez mérten tovább tanuljon, valamint tehetségének felismerése és fejlesztése érdekében alapfokú művészetoktatásban vegyen részt.

Úgy, (...) hogy – valahol meg van a papír – javasolják ebbe az iskolába, fejleszthető, már csak kismértékben van elmaradva a korától szellemileg, tehát testileg, lelkileg fejlettebb, mint szellemileg; világosan, jól kifejezi magát, szóval ilyeneket. (Egy szülő nyilatkozik arról, miért került gyermeke a gyógypedagógiai képzésbe)

Ő úgy került oda, hogy ő dyslexiás, és hát elég hisztis gyerek, most már kezdi kinőni (...) Ezért a..., hogy a tanulás nehezebben megy neki, a magatartásával is volt gond. (Az interjúalany gyermeke gyógypedagógiai általános iskolába jár, enyhe fokú értelmi fogyatékoságot állapítottak meg nála)

Interjúalanyaink közül egyetlen szülő számolt be arról, hogy élt a fellebbezéshez való jogával, így gyermeke végül normál általános iskolában kezdte meg a tanulmányait. Elmondása szerint személyes kapcsolatainak köszönhetően kapott információt és segítséget az eljárás során.¹⁹

A gyógypedagógiai általános iskolák speciális helyzetéből fakadó előnyeivel és hátrányaival a szülők általában nincsenek tisztában a szakértői javaslat elfogadásakor. A csökkentett mennyiségű tananyag, a lényegében teljes mértékben mellőzött tantárgyak (például fizika, kémia, idegen nyelv) mellett elsajátítandó tudás- és követelményszintről nincsenek információik.

Ez hogyan zajlott? Odaadták nektek a tantervet?

Nem adták oda, azt sem tudtam, miről van szó. “Na, jó, akkor írjuk alá!” Ennyi, és aláírtuk.

Én nem tudom ellenőrizni, hogy neki mi a tanterv, és a többi szülő sem tudja.

Azt jól értem, hogy te aláírtad és te se előtte, se utána nem láttad?

Halvány fogalmam sincs, hogy mi a tanterv, és a mai napig sem tudom, hogy nekik mi a tantervük, hogy nekik mit kellene teljesíteniük vagy mit nem. Lehet, hogy szülőin elmagyarázták, nem tudom, mert a szülői is úgy van, hogy ha van kis szülői, akkor tuti, hogy van nagy szülői is. Kettéosztódnak nem tud az ember. (Részlet a szülői munkaközösség egyik tagjával készült interjúból, mely a pedagógiai program elfogadásáról szólt)

Arra a kérdőívbeli kérdésre, mely azt tudakolja, hogy a szülő hogyan szokott tájékozódni gyermeke iskolai értékelése felől, a fogyatékos és az ép gyermekek szülei szignifikánsan eltérő válaszokat adtak. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a gyógypedagógiai iskolákban a tájékozódásnak a szülők sokkal inkább az informális módját választják. Tapasztalataink szerint ezekben az iskolákban gyakoribb (és a nevelőtestületben is elfogadott és elterjedt módja) a szülőkkel való kapcsolattartásnak a “családlátogatás”, a személyes kapcsolattartás. Interjúk során nem egyszer megfogalmazták a pedagógusok azon véleményüket, miszerint ezek a szülők “elkerülik” az iskolát, vagyis a kapcsolattartás a tanár részéről kíván kezdeményezést.

Problematikus, amikor a pedagógus előzetes egyeztetés nélkül tesz személyes látogatást a családoknál, ezek az alkalmak nem egyszer az ellenőrzés, számonkérés légkörében zajlanak, véleményünk szerint esetenként az emberi méltóságot súlyosan sértő módon.

¹⁹ Hozzá kell tennünk, hogy akadnak olyan szülők, akik kifejezetten *kéri* a szakértői bizottságot olyan szakvélemény megírására, mely alapján gyermeke gyógypedagógiai általános iskolába járhat. Erről a későbbiek során még lesz szó.

Hogyan szokott tájékozódni gyermeke iskolai értékelése felől

	<i>Fogyatékos al minta</i>	<i>Teljes minta</i>
Sehogy	0	0,2
Ellenőrzőből, üzenőből	28,7	52,7
Fogadóórán, szülői értekezleten	14,8	18,8
Gyermekemtől	7,4	11,3
Informálisan tanártól	48,1	17,0
Összesen:	100,0	100,0

18. táblázat

A speciális iskolában

Fontos, hogy sok olyan iskolában, ahol működik normál és eltérő tantervűnek mondott (tehát gyógypedagógiai osztály), a tárgyi- és személyi feltételekben jelentős különbség mutatkozik a két osztály között. Míg a normál osztályokban a legkisebb településen is szakképesítéssel rendelkező, szakos tanárok oktatnak a többé-kevésbé megfelelően felszerelt tantermekben, addig a gyógypedagógiai osztályokban képesítés nélküli tanár foglalkozik a gyerekekkel, nem egy esetben egész nap tornaórát tartva nekik.

Az oktatási intézmények részéről esetenként tapasztalható előítéletek által generált folyamatoknak a szakértői bizottságok sem tudnak gátat vetni. Interjúalanyaink elmondása szerint a szakértői bizottság nem egy esetben arra hivatkozva, hogy a gyermek szocializációs hátrányaiból fakadó lemaradása miatt bizonyára kudarcoknak *lenne* kitéve az általános iskola *normál osztályában*, eleve gyógypedagógiai oktatásra tesz javaslatot, megvonva tőle az esélyt.

(...) nem arról szól a mai történet, hogy a gyermek értelmi fogyatékos-e vagy sem, hanem arról, hogy az általános iskola képes-e elviselni őt vagy sem. Tehát, mi évente nagyon sok gyereket kontroll-vizsgálatban részesítünk, és nagyon keveset tudunk csak visszahelyezni. De tudjuk, hogy kik azok a gyerekek, akiknél csak bizonyos területeken mutatható sérülés és probléma, és tudjuk, hogy milyen általános iskolai karrier után kerültek oda, és hogy mennyire nincsen lehetőségük az általános iskolába járni. (...)

Azt is szokták mondani, hogy a szakértői bizottság használ olyan vizsgálati módszereket, amikkel a szociokulturális hátrányt kvázi ki tudja küszöbölni, vannak kultúrafüggő és kultúrafüggetlen tesztek, még ez sem ez, de ez mindegy. Hogy ha olyan tesztet vesz fel, amivel ezt ki tudja küszöbölni, és a végén ez a gyerek totál ép értelmű és megy az általános iskolába, attól a tanító néni még ugyanúgy nem fog boldogulni ezzel a gyerekekkel. Tehát a labda az ő térfelükön van. (Egy szakértői bizottság vezetője)

Véleményünk szerint az érintett gyermekek valójában az általános iskolai szelekció eredményeként szegregálódnak, mely folyamatban jelentős szerepet játszanak a pedagógusok részéről számos esetben tapasztalható előítéletek, a nem egyszer egy-egy intézmény szintjén megnyilvánuló intolerancia.

Általában egy évben hány gyerek kerül eltérő tantervű csoportba?

Most négyen mentek, egy gyerek volt olyan...

És nála mi volt a probléma?

Elég figyelmetlen volt; mindig felszólítást kellett küldeni, hogy járjon óvodába, meg hát a..., nem is tudom, talán a hátrányos helyzet, hogy az érdektelenséggel kicsit össze függően...

Akkor ezzel azt mondod, hogy nem feltétlenül a gyerek képességein múlik, hanem a családon?

Igen. Szóval, ha egy gyerek iskolába sem megy... Milyen anya az, aki otthon van, és tudja, hogy nem megy a gyereke iskolába, és nem szól érte. Végző soron tudom, hogy magasan kvalifikált emberek is munka nélkül vannak, és majdnem mondtam, hogy mit csináljon a diplomájával... a férjem is úgy volt. De attól függetlenül azt nem vehetik el, a tudást.

Azért, mert a szülő nem küldte el a gyereket óvodába, miért kerül kicsi csoportba?

Mert lemaradása van az óvodában, és már nem tudja az óvodai elvárásokat úgy teljesíteni, tehát mivel iskolába sem küldte, óvodába sem fogja, csak a felszólításokra. De hát iskolából is küldik a felszólításokat, tehát a háta mögött... De, hát a legtöbbje, aki ilyen csoportba kerül, szerintem mind a kettő ötvözve: a család és talán a genetika. (Egy óvónővel készített interjúból)

Eltérő tantervű, gyógypedagógiai általános iskola sikeres befejezése után – a jog szerint – bármelyik középfokú közoktatási intézményben folytathatja tanulmányait a tanuló.²⁰ A gyógypedagógiai általános iskolából való korlátozott továbbtanulási lehetőségekről (speciális szakiskolák) a szülők azonban nem egy esetben csupán csak a nyolcadik évfolyamon szereznek tudomást. Az egyik iskolában a szülőknek tartott továbbtanulási szülői értekezleten az egyik speciális szakiskola jelenlévő igazgatója külön felhívta a szülők figyelmét arra, hogy ne is adják be “normál középiskolába” a gyermek jelentkezési lapját. Figyelmeztetését azzal indokolta, hogy tudomása van olyan esetekről, amikor a középiskola felvette az értelmi sérült gyereket, megkapta utána az emelt összegű állami normatívát, majd év közben azt javasolta a szülőnek, hogy keressen másik iskolát gyermekének, mivel az nem tudja teljesíteni az iskola követelményeit. Annyi bizonyos, hogy a legtöbb szülő *meg sem kísérel* továbbtaníttatni gyógypedagógiai általános iskolát elvégző gyermekét hagyományos középiskolában, még szakmunkásképzőben sem.

Az egyik általunk vizsgált kistéleplésen az általános iskola normál osztályai mellett két “eltérő tantervű” osztály működik. Míg a normál tantervű tagozaton a nyolc évfolyam mindegyikén külön-külön, tehát nem összevont osztályban tanultak a diákok, addig az eltérő tantervű tagozaton – jogsértő módon – négy-négy évfolyamban összevonva (1–4 és 5–8) jártak a tanulók.²¹ Az iskola eltérő tantervűnek nevezett tagozatára az iskola ellátási körzetét alkotó hat település egyikén nagy arányban élő halmozottan hátrányos helyzetű (gyakorlatilag roma) családok gyermekei kerülnek be eséllyel. Véleményünk szerint a gyermekek egy részének értelmi fogyatékosná nyilvánításának háttérben elsősorban a szülők tájékozatlansága áll: nem ismerik az iskola és az óvoda követelményeit, normáit. Részben azonban az óvoda és az iskola téves személy-észleléséből adódó előítélet az oka annak, hogy számtalan esetben eltérő társadalmi-kulturális háttérrel érkező gyermeket magatartászavarosnak percipiálva szakértői bizottság elé vagy nevelési tanácsadóba küld az óvoda/iskola.

(...) és ebben az évben, mivel nem jöttek el a szülők [szülői értekezletre], az igazgató azt gondolta, jobb lesz, ha kimegyünk magunk a különböző falvakba: más és más napokon mentünk ki. Oda végül is nagyobb létszámmal érkeztek meg a szülők. Nekem ez iszonyatosan negatív tapasztalat volt, mert eljöttek büdösen, koszosan, részegen. De nem egy szülő, nem egy férfi, hanem anyukák is. Szerintem nem volt igazán értelme a vándor szülői értekezletnek. (Egy falusi iskolában tanító osztályfőnök)

Ezek a gyerekek mind dyslexiások?

70%-ában igen: mi azért látjuk így, mert az első három évben annyira nem foglalkoznak a szülők a gyerekekkel. Van benne 30-35%, aki tényleg küszködik ezzel. K. L. nem tud beszélni: most hét éves lesz. Ezért haragudtam az óvodára, miért nem tartották ott még egy évet, május 31-én töltötte be a hat évet. Hát nincs annyi dyslexiás, mint azt mondják. (Egy budapesti igazgatóhelyettes)

²⁰ **Kt. 25. § (4)** A nyolcadik évfolyam sikeres elvégzéséről kiállított bizonyítvány – iskolatípustól függetlenül – alapfokú iskolai végzettséget tanúsít.

²¹ 3. számú melléklet az 1993. évi LXXIX. törvényhez 4. Összevont osztályokat szervezni az általános iskolában, továbbá a felzárkóztató oktatásban [27. § (8) bekezdés] lehet. Tanév közben osztályt összevonni nem lehet. Összevont osztályt szervezni – a felzárkóztató oktatás kivételével – legfeljebb három iskolai évfolyam tanulóijából lehet.

A roma gyerekek az egyik falu – pedagógiai programja szerint etnikai – óvodájában már az óvodai nevelés szintjén szegregált és csökkentett színvonalú ellátásban részesülnek. Csak egy kiragadott példa: a szóban forgó óvodában üres hajlakkos flakonokat találtunk játékok helyett. Ez a szociális helyzetből fakadó hátrányok csökkentése és kompenzálása helyett inkább tovább növeli azokat.

Nem egy pedagógus úgy tekintett – elmondása alapján – a (főleg roma) szülőkre, mint nevelendő, befolyásolandó személyekre, akik jobbra visszahúzó erőt jelentenek a gyerek számára, vagyis szó sincs partneri viszonyról, egyenrangú felek kommunikációjáról és az ezen alapuló tájékoztatásról.

Tehát, én szerintem, először közöttük [szülők] kellene rendet tenni, hogy megmutatják, hogy nem lopják el a tyúkot, hogy nem törnek be akárhová, teszem föl, és akkor a gyerek nem csinálná. (Részlet a helyi óvónővel készített interjúból)

Egy óvónő elmondása szerint ő maga csupán átadja a szülőnek a szakértői vizsgálat alapján elkészült szakvéleményt és aláírta vele. Nincsen szó tehát a vizsgálat a tapasztaltakról való kommunikációról, a választási lehetőségekről való tájékoztatásról. A történetben a szülő szerepe a kritikátlan elfogadásra korlátozódik:

Őn nem is szokott jelen lenni ezeken a vizsgálatokon?

De, itt vagyok. De ha kijönnek vizsgálatra, akkor általában ki szoktam menni a teremből, hogy ne zavarjak, és akkor utána megkapom a jellemzést a gyerekről. És aztán én egy motiváló tényező vagyok itt, és nem szeretem, ha elvonom a figyelmét.

Akkor nem ön mondja meg a szülőknak?

Nem, én a szülőknak csak a (...) mikor kijön a gyógypedagógus, és leírja a véleményt, az egyik másolatot odaadom nekik és aláíratom velük, mind a kettőt tulajdonképpen, és ezzel lehet majd menni beírni, hogy ha őt arra javasolják. Vagy visszamarad még egy évig az óvodában.

Vizsgálatunk során találkoztunk olyan óvodai példával is, ahol az óvodapedagógusok a szülőket kivétel nélkül partnernek tekintve azon dolgoztak, hogy a gyerekek iskolaéretté váljanak anyagi helyzetre, etnikai hovatartozásra való tekintet nélkül.

1.7 A szülő kötelességei – ütközések a gyermek jogaival

Bármely gyermek, – különösen az enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermek – iskoláztatása kapcsán két alapvető jog szembenállásából fakad konfliktus: egyrészt a gyermeknek azon joga, hogy képességeinek, érdeklődésének, adottságainak megfelelő nevelésben és oktatásban részesüljön,²² állapotának, személyes adottságának megfelelő megkülönböztetett ellátásban – különleges gondozásban, rehabilitációs célú ellátásban – részesüljön, s életkorától függetlenül a pedagógiai szakszolgálat intézményéhez forduljon segítségért.²³ Másrészt a szülő számára a Köznevelési Törvény²⁴ által biztosított a “nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga”.

Mindez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a törvény a szülőt ruházza fel azzal a joggal, hogy maga döntsön, mely oktatási intézményt látja a legmegfelelőbbnek (14 éven aluli) gyermeke fejlődése szempontjából. A gyermek szülei azok, akik – egy szempontból – a leginkább ismerik a gyermek személyiségét, érdeklődését, képességeit. Ugyanakkor a gyermek (és nem utolsósorban a szülő) bekerülve a köznevelés rendszerébe, számtalan új elvárással, követelménnyel találkozik. Arról, hogy ezeknek mennyiben és milyen segítség mellett képes megfelelni, az ezekben az intézményekben dolgozó, őt nevelő, kompetenciával felruházott szakemberek is véleményt alkotnak. Abban az esetben, ha úgy látják, hogy a gyermeknek speciális segítségre lehet szüksége, javaslatot tesznek a szülő számára, hogy mely szakszolgálatot keresse fel gyermekével, ahol aztán újabb szakemberek alkotják meg a javaslatukat a gyermek számára megfelelő oktatási formáról és az ezt nyújtó intézményről, intézményekről. A folyamat mindvégig aktív részvételt igényel a szülő részéről – látszólag –, hiszen a jogszabály szerint ő az, aki a vizsgálatot kéri, illetve aláírásával igazolja, hogy a szakértői bizottság javaslatával egyetért. Arra az esetre, ha a szülő és a pedagógus vagy bármely más, a gyerekekkel foglalkozó szakember véleménye nem egyezik, a törvény a jegyző hatáskörébe utalja az ügyet, vagyis a jegyző kötelezheti a szülőt, hogy gyermekével jelenjen meg a szakértői bizottság vizsgálatán, illetve gyermekét a kijelölt általános iskolába írassa be.

A probléma valójában az, hogy sok esetben a szülő nem viszi el gyermekét sem a nevelési tanácsadó, sem pedig a szakértői bizottság vizsgálatára, a nevelési-oktatási intézmények pedig a legkritikább esetben tesznek lépéseket annak érdekében, hogy a jegyző hatósági jogkörben közbelépjen.

A másik lehetőség szerint a szülő a szakértői javaslat ellenére sem íratja át gyermekét a kijelölt általános iskolába. Mindezt lehetővé teszi az oktatási intézményekben dolgozók jogismeretének hiánya, e téren való bizonytalansága, valamint alapvető (ki nem mondott) érdekük, hogy növeljék a gyerekek létszámát iskolájukban. A képzési kötelezettségről és a pedagógiai szakszolgálatokról szóló rendelet szerint a gyermek első osztályba történő beíratásánál a szülő köteles a gyermek születési anyakönyvi kivonata mellett bemutatni “az iskolába lépéshez szükséges fejlettség elérését tanúsító igazolást”²⁵, amelyet az óvoda, a nevelési tanácsadó vagy a szakértői bizottság állíthat ki. A gyakorlatban azonban az iskolák egyrészt nem kérik ezeket a véleményeket, másrészt előfordulhat, hogy nem veszik figyelembe a beiskolázásnál. Bonyolítja a helyzetet, hogy a Köznevelési Törvény megfogalmazása szerint “az iskola igazgatója dönt a tankötelezettség kezdetéről az óvoda véleménye alapján, illetőleg, ha a gyermek nem járt óvodába vagy óvodai nevelés

²² Kt. 10.§ (3) a.

²³ Kt. 10. § (3) f.

²⁴ Kt. 13. § (1)

²⁵ 11/1994. (VI. 8.) MKM r. 17. § (1)

keretében folyó iskolai életmódra felkészítő foglalkozásra, a nevelési tanácsadó véleménye alapján, a testi, érzékszervi, értelmi, beszéd-, továbbá más fogyatékos gyermek esetén a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottság vagy az országos szakértői és rehabilitációs tevékenységet végző bizottság szakértői véleménye alapján.”²⁶

Tapasztalataink szerint nagyon gyakori a bizonytalanság az intézményvezetők körében, illetve sokszor érzik úgy, hogy eszköztelenek a szülőkkel szemben.

Volt néhány eset, amikor a szakértői bizottság javaslata alapján elvitte a gyereket a szülő. De én például azt sem tudom, hogy a szakértői bizottság véleményét a szülőnek meg kell-e tennie, tehát kötelezhetem-e arra, hogy most akkor vigye el? Úgy gondolom, hogy nem, tehát, hogy ha ő nem akarja elvinni, akkor nem viszi el a gyereket, mert ehhez meg neki joga van. (Általános iskola igazgatója)

(...) Másfél éve kérjük a szülőket, hogy vigyék el szakszolgálathoz. Arra hivatkoztak, hogy júniusban szóltunk és akkor már nincs nyitva, amikor szeptemberben kérdeztük, hogy mi a helyzet, mondták, hogy azt hitték, már nem aktuális a dolog. (Általános iskola igazgatója)

Ha alsó tagozaton kiderül, hogy nem ide való a gyerek, akkor ott van az X. kiegészítő iskola, ahol nagyon kevés gyerek van, erre szakosodott pedagógusokkal. De találkoztunk olyan szülővel, aki azt mondta, hogy ő nem viszi oda a gyereket, és itt van még 16 évesen hatodik osztályos, és utána elviszi a dolgozók iskolájába. (Általános iskola igazgatójának már korábban is idézett interjú-részlete)

Hiába emeli ki a Kt. a gyermek, tanuló azon jogát, hogy állapotának, személyes adottságának megfelelő megkülönböztetett ellátásban – különleges gondozásban, rehabilitációs célú ellátásban – részesüljön, s életkorától függetlenül a pedagógiai szakszolgálat intézményéhez forduljon segítségért, ha erre a gyakorlatban a legtöbbször nem adódik mód. A szülő a lehetőségek hiánya miatt *nem tud eleget tenni* kötelezettségének. A tanulási, magatartási, beilleszkedési zavar, nehézség megállapítása nyomán a nevelési tanácsadók rendszerint az ún. kislétszámú (legfeljebb 15 fős), felzárkóztató osztályban történő iskolakezdést javasolja a gyermek számára. Amennyiben az adott településen működik ilyen.

14/1994. MKM rendelet 23. § (1) A nevelési tanácsadó szakvéleményének tartalmaznia kell:
a) annak megállapítását, hogy a gyermek legfeljebb tizenöt fős óvodai csoportban óvodai foglalkozáson, illetve iskolai osztályban tanórai foglalkozáson vehet részt, vagy tanulmányi kötelezettségének magántanulóként tehet eleget.

Az egyik, általunk vizsgált vidéki városban az önkormányzat néhány évvel korábban megszüntette a városban egyedülként kislétszámú osztályokat is indító általános iskolát, ettől kezdve ez az oktatási forma a szülők és a gyerekek számára nem elérhető. A nevelési tanácsadó ki sem ad olyan irányú javaslatot, mely szerint a szülő kislétszámú osztályba viheti iskolakezdő gyermekét, így a látszat szerint *nincs is szükség* ilyen osztályokra. Tudjuk, hogy a nevelési tanácsadó szakvéleménye alapján fejlesztő pedagógust és fokozottabb odafigyelést igénylő tanulók “saját képességnek megfelelő” oktatása-nevelése nem biztosított a normál létszámú (nem ritkán 30 fős) osztályokban. Amennyiben a nevelési tanácsadó nem tesz kislétszámú osztályban történő oktatásra vonatkozó javaslatot, sérül a szülő tájékoztatáshoz való joga, hiszen az információ hiányában nem tudhat arról, hogy gyermeke jogosult lenne ilyen oktatási forma igénybe vételére, nincs meg a jogi alapja arra, hogy az önkormányzatnál kezdeményezze ezen osztályok létrehozását.

²⁶ 1993. évi LXXIX. tv. 6. § (4) a)

Azt jól tudom, hogy nem működik kislétszámú osztály egyik iskolában sem?

Hát, hivatalosan nem, de valamilyen oknál fogva két iskolában is alacsony a gyerekek száma, ott van a legtöbb roma származású gyerek, és a nem roma szülők nem viszik oda a gyerekeiket. (Részlet az egyik település oktatási bizottságának vezetőjével készített interjúból)

Az interjúrészletből kiderül, hogy a fenntartó képviselőjében megszólaló képviselő maga sincsen tisztában a fogalmak jelentésével, illetve összemossa azokat.

(...) Sajnos kislétszámú osztály nincsen a városban, ilyen javaslatot nem tehetünk.

Nem is tesznek ilyen javaslatot?

Nem.

Jogszámbély engedné önöknek?

Igen.

És, ha önök mégis tennének ilyen javaslatot?

Akkor is normál osztályba kerülne a gyerek. (Részlet a település nevelési tanácsadójának vezetőjével készített interjúból)

A megye szakértői bizottságának vezetője szerint viszont azok a gyerekek, akiket ők vizsgálnak meg, *szegregált* iskolába kerülnek, s ahelyett, hogy normál általános iskolában kislétszámú osztályban kezdhethék meg tanulmányaikat, ennek hiányában végleg gyógypedagógiai iskolába kerülnek.

Kt. 121. § (1) 20. más fogyatékos: az a gyermek, tanuló, aki a szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleménye alapján *a)* átható (pervazív) fejlődési zavarral küzd (pl. autista), *b)* pszichés fejlődés egyéb zavara miatt részképeség- és iskolai teljesítményzavarral küzd, ennek következtében fejlődésében és a tanulási folyamatban tartósan akadályozott (pl. dyslexia, dysgraphia, dyscalculia, mutizmus, kóros hyperaktivitás, figyelemzavar);

A jogokkal és azok érvényesülésének módjával kapcsolatban a legnagyobb bizonytalanság talán a *más fogyatékos gyermekek* esetében tapasztalható. Amennyiben a gyermeknél a szakértői bizottság dyslexiát, dysgraphiát, illetve dyscalculiát állapít meg, a gyermek mentesül az osztályozás alól bizonyos tantárgyakból vagy tantárgyrészekből. A felmentés iránti igényt a szülőnek kell jeleznie, tapasztalataink szerint azonban nem egy helyen az iskola vezetése figyelmen kívül hagyja a szakértői javaslatot, és továbbra is a többiekkel azonos módon értékeli a gyermek teljesítményét.

(...) és akkor én kértem egy vizsgálatot, mert a gyerekem nem tudja a matekot, és hogy ne osztályozzák le, mert van egy ilyen lehetőség. És akkor mondták, hogy rendben, lezajlott a vizsgálat, nem kell matekból osztályozni. Azóta is osztályozzák, mintha mi sem történt volna. (Egy szülő)

Kiderült a fiamról, hogy dyslexiás és dysgraphiás 3. osztályban. Elvittem a kerületi nevelési tanácsadóba és logopédushoz járatom. A második vizsgálat javaslata alapján kértem a helyesírás osztályozása alóli felmentést. Még folyamatban van, nem kaptam rá választ. (Egy másik szülő egy másik településről)

A Köznevelési Törvény szerint a más fogyatékos gyermekek nevelését a normál általános iskolákban, tehát elsősorban nem szegregált módon kell megoldani. Ugyanakkor különösen a hyperaktív gyermekek esetében az iskolák jelentős része nincsen felkészülve ezen gyermekek nevelési szükségleteinek kielégítésére, nem tudják felvállalni integrálásukat. Amennyiben az önkormányzat nem kötött szerződést a feladat ellátására valamelyik alapítványi vagy magániskolával, a szülő kényszerül a megállapított tandíjat kifizetni, vagyis gyermeke számára nem biztosított az ingyenes általános iskolai oktatás.

(...) az iskola sikolt, hogy itt ez a gyerek, és akkor mi megnézzük, hogy bent lehet-e abban az intézményben tartani, vagy kapcsolatba lépünk az önkormányzattal, hogy akkor jelöljön ki egy intézményt. Ha ilyet az önkormányzat nem tud, ha azt mondja, hogy ilyen súlyos probléma esetére nincs intézménye, akkor magántanuló lesz a gyerek, ami elég iszonyat, illetve mi megpróbálunk alapítványi vagy magániskolát ajánlani a szülőnek, hogy nézze meg, és ha azt tudja finanszírozni (itt a legnagyobb probléma) és kéri, hogy oda járjon, és az alapítványi iskola vállalja a gyereket, akkor mi kijelöljük az iskolát. Ott a probléma, hogy ha a gyerek fogyatékos, akkor megilleti az a jog, hogy megkapja a fogyatékoságának megfelelő segítséget, ha nem kapja meg, akkor magániskolához vagy alapítványi iskolához fordul és akkor ott meg van tandíj. (Egy szakértői bizottság vezetője)

Tapasztalataink szerint a szülő szabad iskolaválasztáshoz fűződő jogának érvényesülését alapvetően korlátozzák a gyógypedagógiai oktatási-nevelési lehetőségek. Az általunk kvalitatív módszerekkel vizsgált településeken a szegregált gyógypedagógiai iskolán vagy osztályokon kívül más forma egyáltalán nincsen, illetve kísérleti jelleggel működik.

Kt. 13. § (5) A szülő (...) a testi, érzékszervi, értelmi, beszéd- vagy más fogyatékos gyermek lakóhelyén, ennek hiányában tartózkodási helyén a polgármester segítségét kérheti ahhoz, hogy gyermeke óvodai neveléséhez, iskolai neveléséhez-oktatásához szükséges feltételeket a településen megteremtse.

Az érdekérvényesítési képesség, valamint a hivatalos eljárás módjairól való tájékozódás hiányában a szülő nem tud élni e jogával. Az érintett szülők éppen azok, akik nagy valószínűséggel nem rendelkeznek a megfelelő ismeretekkel.

A szegregált oktatási forma alternatívája lehet az általános iskolán belüli integráció, mely azt jelenti, hogy az ép értelmű gyerekekkel jár egy osztályba az értelmi sérültnek nyilvánított gyermek. Az egyik általunk vizsgált általános iskolában kísérleti jelleggel működő modell jelenleg 12 gyermek integrált oktatására-nevelésére biztosít lehetőséget. Az interjúk tapasztalata szerint az integrálhatóság szempontjából döntő szerepet játszik a szülői háttér: egyrészt meghatározó jelentőségű a szülő döntése, hogy gyermekét integráltan kívánja általános iskolába járatni. A másik rendkívül fontos tényező – a szakértői bizottságok döntése szempontjából – a “támogató szülői háttér”, ami a pedagógia számos “gumifogalmának” egyike. A pedagógusokkal folytatott beszélgetések tanúsága szerint a »támogató szülők« azok, akik odafigyelnek a gyermekük felszerelésére, felkészülésére, általában a tanulmányi előmenetelére, kapcsolatot tartanak az iskolával és a tanárokkal, és nem utolsósorban tisztán, kipihenten és rendszeresen járatják gyermeküket az iskolába.

(...) meg, hogy a szülők mennyire támogatóak – elég kontraszelekciós – az igazság az, hogy nem mindegy, hogy a szülő hogyan viszonyul ehhez. Általában a szülő kéri. Olyan szülő kisgyereke, ahol maga a szülő is megsegítésre szorulna, akkor ott azért sokkal nehezebb lenne. (A gyógypedagógiai általános iskola integrációért felelős igazgató helyettese)

(...) minden gyereknél fontos, hogy támogató legyen a család, talán az integrált gyereknél azért gondolja az ember, hogy fontosabb, mert az a gyerek más. Az integrált gyerekek közül sikeresebben tudunk együttműködni azokkal a családokkal, akinek támogató családja van – elfogadja olyannak, amilyen. De az integrációnak kifejezetten gátja tud lenni, ha nem törődik a gyerekekkel a szülő, nem úgy segíti, ahogy kell, az a gyerek nem fog tudni tovább haladni. (A “normál” általános iskola integrációért felelős igazgató helyettese)

Tapasztaltuk, hogy a szakértői bizottság nem javasol szakértői véleményében integrált oktatási formát: nem is javasolhat, amennyiben tudomása szerint az adott településen egyetlen általános iskola sem vállalja fel fogyatékos gyermekek integrált nevelését. Ugyanakkor javaslatával képes lenne nyomást gyakorolni az oktatási intézmények fenntartójára.

“Én elmondom beiratkozáskor, hogy az osztályban lesznek értelmi fogyatékos gyerekek, de a többi tanító nem, ők csak az első szülőin mondják el.”

A kisegítő osztályba járó gyerekek után magasabb normatívát kap az önkormányzat?

Így van. Hát, hogy mondjam, addig jó itt ennek az iskolának, amíg sok kisegítő van. Egyre jobban kezd megszűnni, tehát ugyanannyi lesz a támogatás, akkor lesznek gondok, mert akkor keményen az önkormányzatnak be kell lesz nyúlni a zsebbe, ahova nem lehet. Be lehet, csak nincs benne semmi. Akkor viszont olyan problémák lesznek, az én meggyőződésem szerint, ha az önkormányzat majd nem tud besegíteni a finanszírozásba, akkor az történik, hogy összevonások, pedagógusok elengedése, és abból a kevésből kell majd megoldani a feladatot, abból a finanszírozásból, amit az állam le fog finanszírozni. De az is lehet, hogy olyan gazdagság lesz jövőre, hogy külön tanárokat kell majd felvenni. (Egy falu iskolaigazgatója)

ÖSSZEGZÉS:

A tájékoztatásra éppen azoknak a szülőknek lenne a legnagyobb szükségük, akik esetében a leginkább sérül a tájékoztatáshoz való jog. Ők azok, akik iskolai végzettségük, a társadalomban való eligazodási képességük alapján a legkiszolgáltatottabbak a tételes jog világában. A szülők sok esetben saját gyerekkori tapasztalataik alapján viszonyulnak a jog kérdéseikhez. A speciális nevelési szükségletű gyerekek vizsgálatunk tapasztalatai szerint igen eltérő színvonalú ellátásban részesülnek, melynek oka többek között a szülők tájékozatlansága a közoktatás világában és általában véve napjaink társadalmának intézményrendszerében.

2. A nevelési, illetőleg nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga

Kt. 13. § (1) A szülőt megilleti a nevelési, illetőleg nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga. A nevelési, nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga alapján gyermeke adottságainak, képességeinek, érdeklődésének, saját vallási, illetve világnézeti meggyőződésének, nemzeti vagy etnikai hovatartozásának megfelelően választhat óvodát, iskolát, kollégiumot.

Kt. 14. § (2) A szülő kötelessége különösen, hogy *a)* biztosítsa gyermeke óvodai nevelés keretében folyó iskolai életmódra felkészítő foglalkozáson való részvételét, tankötelezettségének vagy képzési kötelezettségének teljesítését.

2.1 Hogyan választanak iskolát a szülők?

A kérdés ilyen módon való feltevése nem alkalmas a valóság leírására. Lényeges ugyanis, hogy a szülők egyik csoportja valóban *választ*, míg egy másik, igen jelentős méretű csoportjának a külső társadalmi kényszerek eleve kijelölik azt az általános iskolát, melybe a gyermek járni fog. A szülők ezen utóbbi csoportja többnyire nincsen tudatában annak, hogy lehetősége lenne a választásra. (Az előző alfejezetben már bemutattuk, hogy milyen mértékben vannak tisztában a szülők – a kérdőíves vizsgálat adatai szerint – az oktatással kapcsolatos jogokkal.)

Azok, akiknek *választás* az iskola, nem pedig kényszer, néhány, egymástól jól megkülönböztető szempont mentén döntenek arról, hol kezdje meg tanulmányait gyermekük. Arra kérdőívbeli kérdésünkre, hogy “*Ön miért ezt az általános iskolát választotta gyermekének?*”, nagyon sokan azt válaszolták, hogy “*tanítót választottunk, nem iskolát*”. Ezt számos pedagógussal, valamint szülővel készített interjúnk tapasztalata is megerősíti. Ismert az a gyakorlat, hogy nem a szülő megy az iskolához, hanem az iskola tart még a jelentkezés előtt tájékoztatót a szülőknek az óvodában.

Az iskolák jelentős része tart bemutató órákat, “*nulladikos foglalkozásokat*”, ahová a szülők elviszik a gyerekeket is, s számos esetben *magának a gyermeknek nyílik módja* tanítót választani.

Minden évben van iskolába hívogató foglalkozás, ez nem nyílt nap, hanem tanítási idő után jönnek a gyerekek, hogy a szülők is el tudjanak jönni velük. Ezt a programot mi úgy hívjuk, hogy «nyitva van az aranykapu». Van zenés irodalmi foglalkozás, van sportfoglalkozás, van báb, rajzkiállítás, amit minden évben meghirdetünk a város óvodáiban. Igyekszünk, hogy minden óvodában legyen egy díjazott, nincsen első, második helyezett. A városban az oktatási bizottság két napot jelöl ki beiratkozás napnak, minden iskolában egységesen akkor van. A foglalkozásokon a leendő elsős tanító nénik vesznek részt. A szülők általában tanító nénit választanak.

A szülők első kérdése mindig az, hogy *milyen programmal tanulnak a gyerekek*. Most már úgy döntöttünk, hogy azonos programmal tanulnak a gyerekek, bár nálunk volt Zsolnai program, de nagy ellenérzést váltott ki, most már nincs, pedig szerintem sok előnye van. De nem igazán választották. Itt nagyon sok kolléganő tudja és érti ezt a programot, úgyhogy belecsempész egy-egy olyan elemet a régi tantervbe, ami a Zsolnaiban benne van. Itt most gondolok a beszédtechnikára, olvasástechnikára, légzőgyakorlatokra. (Részlet egy iskolaigazgatóval készült interjúból)

Előfordult azonban olyan is, hogy az iskola a nyílt napon szimpatikussá vált tanító néni helyett egy másik osztályba, másik tanítóhoz sorolta be a szülő gyermekét. Nem általános, de nem is példa nélküli, hogy a pedagógiai programban beígért, vagy a tájékoztatón elmondott programelem, képzés, szakkör elmarad az iskolában: “6+6-nak indult az iskola, ennek örültünk is, de aztán maradt általános [iskola]” – írja az egyik szülő a kérdőív kitöltésekor. A választási lehetőséggel rendelkező szülők alapján véve elégedettek az iskolákkal, interjúink és a kérdőívek tanúsága szerint utólag többnyire úgy érzik, jól döntöttek.

Az iskolaválasztáskor fontos, hogy a szülő már hallott valamit az adott általános iskoláról. A választás során jelentős szerepet játszanak az általában informális csatornákon terjedő hírek. A szülők tudják (tudni vélik), hogy egy iskola gyermekközpontú – vagy éppen kellően szigorú –, mivel kollégáik, barátaik vagy szomszédaik gyermeke is abba az intézménybe jár(t). Bár néhányan már említik, hogy megismerték az iskola pedagógiai programját, esetleg megnézték az intézmény internetes honlapját, első helyen mégis a hallomásból vagy személyesen szerzett információ áll, valamint a divat. A divatról, a konformizmus táplálta mintakövetésről még lesz szó az iskolaválasztással kapcsolatban. Az “iskolák jó híre miatt” sokan választanak iskolát,²⁷ de melyiket? Az ingatlanpiac alakulásához hasonlítható folyamatról van szó: az analógia alapján egyes élhetőbb, magasabb presztízsű lakókönyékekre elkezdnek áramlani a jobb módú emberek, akik viszont magasabb igényekkel is rendelkeznek, s többet van módjuk tenni lakásuk, házuk, környékük javítása érdekében. Ezáltal elkezdnek felfele kúszni az ingatlanárak, s megkezdődik a lakosság jól látható és tömeges cserélődése. Öngerjesztő folyamatként már csak a jobb anyagi helyzetben lévő családok tudnak ingatlant vásárolni a környéken, mely egyre magasabb presztízsű, végül ettől valóban “jó hírű” környék lesz. Ez hát a helyzet egy-egy város vagy kerület jó hírű iskoláival is: olyan szülők íratják oda gyermekeiket, akik tovább is tanítatják őket, így a tanárok kevesebb energia-befektetéssel jobb eredményeket érnek el, a jobb eredmények pedig további középosztálybeli szülőket csalogatnak az iskolába, mintegy kiszorítva onnan a szegényebb rétegek gyermekeit.

Fontos szempont az iskolaválasztásnál (kiemelkedően az óvodaválasztásnál), hogy a nagyobbik gyermek(ek) is oda jár(nak), vagy korábban oda járt(ak). Ez egyrészt jelentős mennyiségű és pontos információk megszerzésére ad módot, másrészt kényelmes, hiszen a gyermekek egy intézményben vannak, harmadrészt a gyerek még sincs “egyedül”, jelen van a nagyobb testvér, könnyebbé válik az iskolába való beszoztatás. Úgy tűnik, maguk az iskolák is (az óvodák pedig feltétlenül) támogatják azt, hogy az a gyermek is felvételt nyerjen, akinek a testvére már oda jár. Nem egy oktatási intézményben ez a szempont megelőzni látszott azt, hogy egy jelentkező iskolaérett gyermek körzetes-e vagy sem. Megemlítik a szülők, hogy a gyermek többi óvodástársa is az adott iskolába ment, ezért ők sem kívántak más intézmény után nézni.

Előfordul – többnyire kisebb településen, vagy eltérő képességűeknek létrehozott intézmények esetében –, hogy maga a szülő is az adott iskolába járt gyerekkorában. Ez a szempont kiemelten érvényesül az iskolaválasztás indoklásakor. A saját tapasztalat még akkor is elsöprő érv egy iskola mellett, ha az nem is a legjobb.

Az I. is normál osztályba fog menni?

Hát reméljük. A K.-t is kisegítő osztályba akarták rakni.

Miért?

Hát, cigány: menjen kisegítőbe! Én meg nem egyeztem bele, a gyereket beküldték M.-ra vizsgálatra, nekem kellett vele mennem, megállapították, hogy a gyerek megfelel mindenben, nem rakhatják kisegítőbe. Én kérvényeztem, hogy küldjék a gyereket vizsgálatra, én nem engedem, hogy kisegítőbe menjen, elég, hogy én oda jártam, a gyerek ne tudjon sehova

²⁷ A családok 36,6%-a választott hallomásból, jó hírből egy gyermekének, míg 8,3%-a két gyermekének iskolát.

menni, továbbtanulni se, sehova ne tudjon menni; meg egyáltalán a kiségitősök semmiben nincsenek benne, ha van szereplés, nem szerepelnek semmit itten az iskolában. Ha van egy ünnepelés, ott van versmondás, éneklés vagy tánc, abba sincsenek benne. (Részlet egy apró faluban élő többgyermekes szülővel készült interjúból)

Az iskolaválasztásnál a következő két háttérök kiemelkedő jelentőségű. Az egyik a teljesítmény/versenyképesség/karrier dimenziójában található, a másik pedig a nevelési elvekében, a légkörében. A szülők egyre érzékenyebben figyelnek az iskola épületére, felszereltségére, annak környékére. Az interjúbeli szülő a tárgyi környezetet kezdi el – igen alaposan ismertetni – és csak azután tér rá a tanárookra:

“(…) az iskola állapota nem elhanyagolt sem kívülről, sem belülről. Korszerűsített (például radiátoros központi fűtés van), jó állapotú. Véleményem szerint jól felszerelt a többihez képest, számomra a legszimpatikusabb iskola: a tanárok is barátságosak és nagyon segítőkészek és megértők.”

“Tetszik hogy a gyerekeknek van büfé és automata.” (Egy másik szülő)

Az egyik városi iskola szülői munkaközösségi ülésén végzett résztvevő-megfigyelés tapasztalata volt, hogy a szülők nemcsak az iskola tárgyi környezetének, hanem annak tágabb értelemben vett *környékének* is jelentős figyelmet tulajdonítanak. Az egyik édesanya felvetette a szóban forgó értekezleten, hogy írjanak a szülők közösen petíciót a polgármesteri hivatalnak, melyben kérvényezik a néhány utcával arrébb található drogambulancia likvidálását az iskola környékéről. Komoly vita alakult ki a szülők között, melyben az egyik tábor amellettt érvelt, hogy rendre találni lehet eldobott injekciós tűt az iskola környékén, s sok esetben látni drogos fiatalokat, illetve olyan embereket, akik (szerintük) kábítószerrel áruznak az iskola közvetlen környezetében. A másik tábor ezzel szemben azt mondta, hogy lehetetlenség minden nem tetsző embert, csoportot és jelenséget eltávolítani az iskola környezetéből, mert ezzel nemcsak a védetség, de a tolerancia sem alakul ki a gyerekekben. Figyelemre méltó tehát, hogy *vita* van szülő és szülő, szülők és iskola között olyan kérdésekben, melyek a gyermekek fejlődését érintik.

Sok szülő gondolja azt, hogy gyermeke fejlődéséhez hozzájárul a megfelelő taneszközök és tantermek megléte, a jól képzett tanári gárda. Gyakorta nyilatkoznak magabiztosan a szülők az iskolában dolgozó pedagógusokról, azok felkészültségéről, munkájuk szakmai színvonaláról, noha nekik maguknak semmiféle közük sincsen a pedagógus szakmához. Ez és néhány, az alábbiakban bemutatott iskolaválasztási szempont már annak a jele, hogy a *szülők mint megrendelők* tekintenek az iskolára, azzal szemben elvárásaik vannak. Gyermekeiket *individuumként* érzélik, s a társadalmi beilleszkedés mellett gyermekük mentális fejlődését, s a későbbi “küzdőtérén” való helytállás megalapozását várják az általános iskolától.

Döntő eltérés mutatkozik az iskola szellemiségével, az oktatás-nevelés módszerével, valamint az oktatás színvonalával és a követelményekkel szemben. A szülők egy tábora már első osztálytól kezdve a gyermek tudás- és képességbeli felkészítését várja az iskolától. A számítástechnika, az idegennyelv-oktatás, valamint a sport azok a területek, melyek a szülői igények felsorolásakor a legtöbbet emlegetettek. A szülők nyilatkozataiból, de a kérdőív nyitott kérdéseire adott válaszokból is kiderül, sok esetben egy előre elképzelt életpálya megvalósítását várják el a gyermektől, s ehhez ad segítséget az iskola. Tudják, hogy verseny van, s azt gondolják, hogy ebben a versenyben a megfelelő ismeretek, valamint készségek fognak dönteni felnőtt korban. Többen azért választották az iskolát, mert az – idézzük – “hagyományos”, “konzervatív”, illetve “szigorú”. Emögött a választás mögött mindig ott rejlik a szülő idő- és energiahánya: úgy gondolja, nincs módja arra, hogy gyermeke “eléggé nevelt” legyen. Az iskola azonban nem feltétlenül tudja pótolni az otthon elmaradt “befektetést”.

“Már 10 éves korától érdeklődik a gazdasági, bankügyekkel foglalkozó munkák iránt. Érdeklí a gépírás és a gyorsírás.”

“A mai világban nevelés terén, tanítás szempontjából nagyon jó iskolák vannak. A szülők eljárnak dolgozni, nem sokat tudnak a gyerekeikkel otthon foglalkozni, ami 13 éves korukban már főleg hiányzik. Nagycsaládosok vagyunk, így mind a kettő szülőnek el kell járnia dolgozni ahhoz, hogy máról-holnapra megélhetést biztosítson a gyerekeknek. a hét éves kisfiút még nem akartam iskolába járatni, de szinte kényszerítették rá. Nagyothallása miatt még szellemi fogyatékosnak is mondták, pedig a fülszúrások miatt hall rosszabbul. Az iskola viszont ragyogó körülmények között próbálja megoldani azt is, hogy az ilyen gyerekek ne érezzék magukat hátrányba, teljes fős létszámú osztályba, külön tanítják őket, nem rohanva, gyógypedagógusok.” (Szülők az iskolaválasztásról)

A szülők másik tábora az iskolától a gyermekközpontúságot várja el, azt, hogy gyermekük lelki fejlődésének és kiteljesedésének *egyik* terepe legyen: “nagyon jó a szellem, és nagyon gyermekközpontú, mindkét gyermekem nagyon szeret ide járni” – írja az egyik szülő. “Az iskola feleljen meg a gyermekemnek és ne a gyermekem az iskola elvárásainak.” – írja egy másik. Egyre többen *tudják*, hogy *van* mód a választásra, még akkor is, ha maguk voltaképpen nem is választottak. Ha nem is feltétlenül a kognitív disszonancia redukciója, de nagyon sok esetben a szülő – bár körzetes az iskola – úgy nyilatkozik az iskolaválasztásról, hogy a választott oktatási intézmény jó felszereltségű, szimpatikusak a tanárok, egyetért a nevelési elvekkel, noha *ő nem választotta* az iskolát. Ez esetleg jelezheti azt, hogy a szülők kezdenek tudatában lenni azzal, hogy ők megrendelői az iskolának.

“Szeretném, ha gyermekeim jól elsajátítanák a szlovák nyelvet, és tovább vinnék a magyarországi szlovákság hagyományait, szokásait. Mindezt 12 év folyamatában.”

“Azért választottam négy kisebb gyermekemnek is a B. Általános Iskolát, mert úgy érzem, tökéletesen eleget tudnak tenni az én (szülő) elvárásaimnak. Családi, szerető légkör fogadja gyermekeinket minden nap. Becsületes, következetes munka folyik az órákon. A pedagógusok maximális tudással rendelkeznek. A gyermekeimet nem tanító pedagógusokhoz is bizalommal fordulhatok. A tanítási idő után is szeretettel segítségemre voltak eddig mindenben. Jó érzés, hogy már végzett gyermekem után is érdeklődnek és segítségükről biztosítanak. A mai rohanó világban olyan légkört biztosít, amilyenben én nőttem fel, és amire még most is szeretettel gondolok vissza.”

Minek alapján került A-ba vagy B-be?

Én szerettem volna A. néni. Bocsánat. Ez nem így volt. Hanem úgy, hogy A. néni odajött és mondta, hogy “tudom, hogy a T. az most lesz első” és mondtam neki, hogy igen. Azt mondta, hogy “indítok osztályt”. Mondtam, tudom. És akkor valami olyasmit mondott, hogy reméli, hogy a T. nem olyan, mint a N., vagy valami hasonlót mondott. Mert a N. lusta volt. És mondtam, hogy sajnós ezt nem tudom megoldani. (Részletek szülőkkel készült interjúkból)

Létezik még egy szempont az iskolaválasztáskor, mely településtől, iskolai végzettségtől lényegében függetlenül jelentkezik: “kevés cigány jár az iskolába!” (így az egyik szülő).

A kutatás egész ideje során a szülői jogok érvényesülésére koncentráltunk, ez a téma részünkről nem jelent meg a kérdőívben és az interjúink során a kérdések megfogalmazásakor. Mégis lépten-nyomon felütötte a fejét a romákra való hivatkozás/mutogatás az iskolaválasztás és beiskolázás témájának taglalásakor. Ezért nem tehetjük meg és nem is kívánjuk megtenni, hogy nem ejtünk róla külön szót.

“Megfelelően képzett tanárok jó és magas szinten oktatnak. Kevés kisebbségi jár az iskolába!!!” (Írja be az egyik kérdőívbe a szülő)

A szülők túlnyomó többsége megkísérel gyermekének olyan iskolát választani, ahol szerinte a megfelelő oktatás-nevelés zajlik, s a gyermeknek a lehető legjobb esélyei lesznek a folytatásra. Az iskolaválasztás során azonban nem csak racionális elemek dolgoznak a döntési mechanizmus hátterében, hanem attitűdök is. A szülők azon része, amely számára (negatív) szempontként jelenik meg roma/cigány diákok jelenléte abban az iskolában, melyet saját gyermekének választ, kétféle okból tartja aggasztónak azt, hogy saját gyereke roma gyerekekkel egy osztályban vagy egy iskolában tanuljon. Az egyik, hogy a szülők a tanulatlansággal, bűnözéssel, jövőkép nélküliséggel és a racionalitás hiányával azonosítva a cigányságot megkísérel távol tartani gyermekét a roma gyermekektől. A másik ok – és ez a gyakoribb – a saját lecsúszástól, a család által a korábbiakban (sokszor kínkeservvel) megszerzett javak elvesztésétől való félelem diktálta gyűlölet, a talajvesztés táplálta csoportközi előítélet.

“Én megmondom magának őszintén, hogy én is Sz.-re járatom a két gyerekeket, elvittem őket, igazgató úr megértette. A magyar szülőkkel értek egyet, nem járatom a gyerekeket cigányiskolába.” (Az egyik falusi iskola titkárnője)

Az előítélet témaköréről könyvtárnyi szakirodalom született már, s a kisebbségi, emberi és állampolgári jogoknak, azok sérülésének is jelentős irodalma halmozódott föl az elmúlt évtizedben Magyarországon is. Kutatásunk eredményeinek feltárásakor egy újabb, szerintünk fontos adalékkal kívánunk hozzájárulni a magyarországi civilizációs folyamattal kapcsolatos ismeretekhez. Bemutatjuk, hogy a szülők jogai és kötelességei, valamint az iskolaválasztás szempontjából milyen szerephez jutott a »cigány« kategória.

A *szülő* nem kívánja beadni olyan iskolába a gyermekét, ahol magasabb a romák aránya azért, mert az “tetves lesz”, “megverik a cigány gyerekek”, valamint azért, mert az iskola *rossz hírnevű*. Hangsúlyozzuk, ezek félelmek, előítéletek, hallomások, és a legtöbbször nem tapasztalatok. Ezzel szemben az *iskolák* egy része maga is sokat tesz a szegregációért éppen azért, hogy a nem roma családok továbbra is oda írassák be (és járassák is) a gyerekeiket, valamint azért, mert a nem-cigány gyerekekkel megítélésük szerint kevesebb a probléma, kevesebb energiát és odafigyelést vesznek el a pedagógustól. Valójában azonban a *hátrányos helyzetű*, vagy eltérő szocializációs háttérrel rendelkező gyermek igényel több, más, intenzívebb pedagógiai munkát, nem pedig maga a roma gyermek.

Nem kizárólag az iskolák világának és nem a szülői jogok kérdéskörének problémájáról van szó, hanem általában véve társadalmi problémáról, melynek egy újabb arcával volt módunk találkozni a szülői jogok vizsgálata során. A problémakörnek két háttérokka van: **1.** a romák valóban szegényebbek, mint a nem cigányok, valóban magasabb körükben a munkanélküliség, alacsonyabban iskolázottak, így sokan közülük nem tartják értéknek az iskolát, nagyobb valószínűséggel nem rendelkeznek olyan jövőképpel, mely a tanulásban és a munka világában keresi az érvényesülés lehetőségét. Ugyanakkor *nem roma kérdésről* van szó. *Szociális-társadalmi problémával állunk szemben*, hiszen a szereplőknek nem a romasága húzódik meg a háttérben, hanem a rossz lakáskörülmények, az alultápláltság, a munkanélküliség, az alacsony iskolázottság, valamint – és ez a másik háttérok – **2.** a társadalmi méreteket öltő előítélet, az intolerancia.

Teljes mértékben elfogadható az egyik szülő azon igénye, hogy gyermeke olyan iskolába járjon, ahol nincsenek tetves gyerekek, ahol gyermekét nem érheti más diákoktól lelki-fizikai bántalom. A tetveség, az agresszió és a cigányság közé azonban nem tehető egyenlőségjel, márpedig számos szülő (és nem egyszer tanárok, igazgatók) egyenlőségjelet tesznek a romák és a tanulatlanság, a romák és a nemtörődömség közé. Némely iskola/óvoda pedig asszisztál ehhez. A szülők nyomást gyakorolnak az iskolákra abban a tekintetben, hogy milyen gyerekek járjanak oda és milyenek ne. Nem minden siker nélkül.

Építettük ezt a zuhanyzót – mutat körbe egy falusi iskola igazgatója egy szűk helyiségen –, hogy a cigány gyerekek is meg tudjanak mosakodni, legalább hetente. Az iskola a technikai dolgozók (takarító nénik) segítségével nap mint nap megmosdatja a cigány gyerekeket, nevelési szándékkal. (Egy falusi iskola igazgatója)

Bár nem kötelező, van olyan szülő, aki elfogadja, van, aki tiltakozik és van olyan, aki megveri a gyereket, ha megmosdatjuk. (A takarítónők)

Mindezt az iskola a romák civilizációs elmaradásának pótlása érdekében teszi, s nem vesz tudomást az emberi méltóság sérelméről. Az igazgató szavai és a település oktatási helyzetének megismerésekor méltán gondolhatjuk azt, hogy a mosdatás mögött nem csak a civilizációs és egészség-megóvási szándék van, hanem az a félelem, hogy a maradék nem-cigány szülők is elviszik a gyerekeiket a szomszéd településre, egzisztenciális és anyagi létalapját veszítve ezzel az iskola.

“(…) szemben van az XY. Iskola, oda mennek a jó gyerekek, a miénkről az a hír járja, hogy ide mindenkit felvesznek, ezért romlik a színvonal. A másikban pedig válogatnak, nem vesznek fel szagos gyerekeket.” (Egy tanárnő egy városi iskolában)

Sérül azon szülők joga is, akik – többek között – kifejezetten a toleranciára nevelés megjelenését keresik az iskola mindennapjaiban és annak pedagógiai programjában. Ugyanis talán kivétel nélkül említik az általános iskolák ezt a nevelési célt saját maguk által megfogalmazott pedagógiai programjukban.

“Alapelv: olyan humánus, toleráns iskola, ahol jól érzi magát a diák, a szülő, a pedagógus és a technikai dolgozó egyaránt.”

“Tiszteletben tartjuk azt, hogy minden ember külön személyiség, más-más tulajdonságokkal, adottságokkal.”

“Más népek és nemzetek jogainak tisztelete, kultúráik, hagyományaik tiszteletben tartása. (...) Törekvés az etnikai, faji, vallási különbségek elfogadására, tolerancia a világnézeti, vallási, politikai nézetekkel szemben.” (Részlet különböző pedagógiai programokból)

Az általános iskolák nem szerveznek felvételi vizsgát, alkalmassági vizsgát, beszélgetést azonban egyes esetekben igen. Alábbi interjúalanyunk művészeti képzést vezet, s fontosnak tartja, hogy olyan gyerekek járjanak a művészeti osztályokba, akik »bíriák« a megterhelést. Szerinte van a gyerekeknek egy olyan csoportja, amelyik nem bírná az alapfokú képzőművészeti, zenei, valamint táncképzéssel járó megterhelést:

Beszélgetünk a gyerekekkel. Egyfajta – mint ahogyan a művészeti iskoláknak biztosított – készségvizsgálat. A balettművész megnézi a gyerek hajlékonyságát, a zenepedagógus a gyerek ritmusérzékét, hallását megvizsgálja, a képzőművész megnézi a színjátását, térlátását, tehát általában készségfelmérést végzünk, és akik felvételt nyertek, ők kerülnek az “m” osztályokba, így egész napos képzési rendszeren belül reggel nyolctól délután négy óráig szigorúan kiképzés alatt állnak, de hatalmas eredményeik vannak.

Milyen családokból valók az itteni gyerekek?

Itt a legszegényebb gyerektől kezdve – ebben a körzetben elég ismertek a F. utca lerobbant házai – az ottani családok gyerekei is hozzánk járnak, és a rózsadombi palotákból is. Óriási a különbség a családok között.

Ez osztályok között megoszlik?

Igen. Tehát, próbáljuk megosztani, nincs semmiféle elvünk arra, hogy bármiféle alapon szegregáljunk a gyerekek körében, de ennek ellenére egy spontán szegregáció kialakul: valahogy ezek a gyerekek a készségvizsga felmérés során – zömében ezek a F. utcai gyerekek – sajnos nem felelnek meg a művészeti osztály készségvizsga elvárásainak.

Ezek roma gyerekek?

Zömében igen. Ez nem azt jelenti, hogy bármiféle hátrányos megkülönböztetésről lenne szó, hanem az adott pillanatban az a készségvizsga, ami egy egész napos képzési programhoz

szükséges – ezalatt természetesen az idegi-élettani dolgokra is gondolok, egyáltalán végig tudja-e ülni ezt az egész napot – erre a programra csak olyan gyerekeket tudunk felvenni, akik pszichikailag, állóképességben, idegileg alkalmasak ezekre a feladatokra, mert különben egy kinszenvedés lenne. Akit viszont alkalmasnak talált a művészeti bizottság, azok bizony nagyon szépen helytállnak. És nagy örömmel és lelkesedéssel, csodálatos intenzitással csinálják.

Van azonban olyan óvoda is, ahol az óvoda vezetője és kolléganői kiemelt figyelemmel vannak az iránt, hogy az előítélet ne üsse fel a fejét intézményükben. Érdemes az óvoda vezetőnőjével készült interjúnk egy fontos részletével zárni alfejezetünket:

De ha a szülő azt látja – és itt a jelentősége, hogy három éves korától bekerüljön a gyerek óvodába – mert azért a szülő is formálódik. Ha a szülő is azt tapasztalja, hogy a gyerekek együtt játszik, abszolút nem érdekli, hogy roma-e vagy sem, én ilyet az óvodán belül nem tudok mondani. Volt tavaly olyan csoportom, akik hatan voltak. A roma szülő itt van: dolgozik, ugyanúgy. Évzárón, ünnepeken itt vannak. Semmi baj nincsen: én még szülőtől nem hallottam, hogy minek vannak itt ennyien. Biztos, hogy benne vagyunk ebben mi is. Ezt nem lehet struccpolitikusként csinálni. Tenni kell. Pont az, hogy adott esetben a roma családokkal sem mindegy a kapcsolattartás. Például emberszámba veszi valaki őt. Bejön ide, beszélgetünk, ugyanúgy helyel kínálok őt, evidenciának tűnik, de én úgy gondolom, nem mindenhol az. A szülő az szülő, a gyerek az gyerek – pláne. Ugyanezt mondhatom a kollégáimról. Például, ha jönnek a szülők délután, akkor van idő arra, hogy beszélgessenek a szülők az óvónénivel, meg egy-két szót váltsanak. És, ha jön azért a roma gyerekért az apja vagy az anyja, akkor az óvónéni ugyanúgy, ahogy a többiekkel, ugyanazzal a hangon: “jaj, a S.-ka ma milyen szépet rajzolt, hogy fejlődik...!” Tehát, ha a másik szülő ezt hallja, ezt tapasztalja, hogy az óvónéni így áll hozzá, akkor az egy üzenet neki.

2.2 Körzetes iskolák

66. § (2) Az általános iskola – beleértve a kijelölt iskolát is – köteles felvenni, átvenni azt a tanköteles tanuló, akinek lakóhelye, ennek hiányában tartózkodási helye a körzetében található (kötelező felvételt biztosító iskola).

Szegregációról beszéltünk, azonban nem csak iskolai szegregációról van szó roma és nem roma, szegény és középosztálybeli gyerekek különiskoláztatásának tömegessé válásakor, hanem *lakóhelyi* szegregációról is. Nagyobb településeken, ahol több általános iskola is működik, a település (vagy kerület) körzetekre van osztva, minden körzetben található egy általános iskola, mely *köteles* felvenni a körzetbe tartozó tanköteles gyermeket. A körzethatárok azonban sokhelyütt többék-kevésbé egybeesnek egy-egy lakónegyed határaival is.²⁸ A lakónegyedek pedig egymástól rendkívül eltérő presztízsűek, némely utcákat a középosztály tágas, összkomfortos lakásainak helyet adó házak szegélyeznek, mások viszont szobakonyhás, kis alapterületű lakásokból álló házaknak adnak helyet. Így akarva-akaratlanul is az egyik iskola a magasabb társadalmi állású, míg a másik a szegény, munkanélküli családok gyermekeinek körzetes iskolája lesz. Az iskolák, ha tehetik, válogatnak a jelentkező gyermekek között, s könnyedén védik magukat a “problémásabbnak ígérkező” iskolakezdő gyerektől, ha az körzeten kívüli.

Az egyik városban a számos körzet közül a legalacsonyabb presztízsű, jól láthatóan szegények által lakott körzet iskolája egy *egyházi iskola*. Az iskola épületében korábban állami általános iskola működött, ám a rendszerváltás után az egyház kapott lehetőséget általános iskola működtetésére, ugyanakkor önkormányzati iskola nem létesült a körzetben. A körzethatárok megvonásával napjainkig megoldottá vált a városban a »magatartászavaros«, »hátrányos helyzetű«, »eltérő szocializációs háttérrel érkező« diákok

²⁸ E határok átléphetetlenek. Erről írnak az 1960-as évek óta a legkülönbözőbb városszociológiai munkál is. (E. T. Hall. Cséfalvay Zoltán)

egyetlen oktatási intézménybe való koncentrációja. Az említett iskola ugyanakkor mindent megtesz azért, hogy a gyerekek tanuljanak, megszokják az iskolai életet, a rendszeres tanulást és ne maradjanak ki onnan.

Hogyan kerülnek az iskolába az elsős gyerekek?

A hivatalos felszólítás alapján, amikor az önkormányzat meghirdeti. Három napig tart a beiratkozás, a felvételi és hozzánk bárki jelentkezhet. Itt értem azt, hogy nem csak katolikus és nem csak körzeti gyerek. Nekünk az számít, hogy elfogadják a keresztény értékeket. Itt naponta háromszor enni kapnak a gyerekek, és ez vonzó a szülőknek is, mert meg van oldva a gyermek étkeztetése. El tudja képzelni, milyen az, amikor kihull óra közepén egy gyerek a padból, mert nem tudom én, mióta nem evett. (Az iskola igazgatójával készített interjúból)

Bár nem feladata e kutatási összefoglalónak ideológiai, valamint társadalomelméleti kérdéseket boncolgatnia, elmondható, hogy kétélű helyzetről van szó. Egyrészt a körzetben nyilvánvalóan sérül azon szülőknek a szabad iskolaválasztáshoz való joga, akik nem óhajtják vallási iskolába íratni gyermekeiket. (13. § (1): “[...] saját vallási, illetve világnézeti meggyőződésének, nemzeti vagy etnikai hovatartozásának megfelelően választhat óvodát, iskolát, kollégiumot.) Ezzel szemben azonban jelentős esélykiegyenlítő munkát végez az iskola a gyerekekre való fokozott odafigyeléssel. Ez az iskola évek óta küszködik a túlon túl alacsony létszámokkal, egyrészt azért, mert egyházi iskola, másrészt azért, mert más szülők – éppen a roma gyerekek látható jelenléte miatt – elviszik gyermekeiket más körzetekbe. Az alacsony létszám alacsony normatívát eredményez, ugyanakkor mód nyílik a gyerekekkel való koncentráltabb munkára, a nagyobb odafigyelésre, a gyerekeknek hatványozottan van módja megszólalni, s interakciót létesíteni tanáraikkal.

Az osztályába 9-en járnak mindössze, bár 13-an kezdték elsőben az évet. Szerencsém van az osztállyal, vagy nem is tudom..., mert rendkívül összetartóak, az életkorukat tekintve ritkaság számba menően együtt játszanak. Két olyan gyerek van, akik nagyon gyengék, nekik sokat segít a napközis kolléga. Van egy cigány kislány, ő erős hármas, vagy inkább gyenge négyes. [...] Volt az iskolában egy nagyon szegény gyerek, akin látták a többi gyerekek, hogy nincs ruhája, mindig ugyanabban a ruhában járt, sokszor volt piszkos. A gyerekek önmaguk összegyűjtötték neki egy csomag ruhát és nagyon szép gesztussal átadták neki. Valahogyan az osztályfőnök is benne volt a szervezésben. (Negyedikes gyerekek osztályfőnöke)

Mindez elgondolkodtató, egyrészt azért, mert a jó szándék nem egyszer sért emberi méltóságot, másrészt azonban, és ez a lényeges a város e körzetében, a *véletlenülre van bízva* az, hogy a körzetben található egyházi iskola elhivatott tanárokkal, céltudatos és nyitott igazgatóval dolgozik.

2.3 Amikor az iskolaválasztás kényszer

Iskolabezárás, iskola-összevonás

Ismert és vizsgálatunk is során többször előbukkant jelenség az iskolabezárás. Ebben az esetben egy vagy több jogutódja van a bezárásra kerülő oktatási intézménynek, mely annak tulajdonát, feladatait, de legelsősorban diákjait öröklí. Rendkívül sok feszültséggel, szinte minden esetben érdeksérelemmel, de közel sem mindig jogsértéssel jár egy iskolabezárás. Egy igazgató beszél régi, megszüntetett iskolájáról és a bezárás körülményeiről nem minden indulat nélkül:

Én 1972-től tanítottam ott, először tanítónő voltam, aztán földrajz tanár lettem, aztán 20 évig igazgató helyettes voltam, végül az utolsó öt évben én lettem az igazgató, mind a két gyerekem oda járt, tehát nekem szinte nem is a második, hanem az *első* otthonom volt. Úgy hogy ezer szállal kötődve hozzá, és nagyon szerettem. (...) Most az utóbbi években ugye, amikor minden szülő odavitte a gyerekét, ahová akarta, hát gyakorlatilag akkor borult fel viszonylag elég drámai módon az egész városban, ugye voltak úgymond elit iskolák, vagy megépült mellettünk itt ez az új iskola, ahová tódultak a gyerekek, így nekünk egy kicsit kevesebb gyerekünk lett. És hogy kompenzáljuk azt, hogy egy régi száz, több mint száz éves épület, de magában az épület pompázatos gyönyörű freskós hatalmas lépcsőházzal, márvány lépcső, kovácsoltvas kapu, szóval tehát ilyen patinája meg volt, de az igaz, hogy nem iskolának épült... tehát amennyire lehet azt biztosították, főleg a vécék, tehát az egészségügyi létesítmények nem voltak olyan korszerűek, mint egy direkt iskolának épült épületben. De ezt próbáltuk ellensúlyozni azzal, hogy egy olyan pedagógiai programot dolgoztunk ki, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek..., tehát, akik nem kellek a jó iskolának..., akiknek a szülei nem vállalták, hogy most külön angol, külön német, külön balett akármilyen, hanem örültünk, ha egyáltalán iskolába elküldte a gyereket.

Most mi működik ebben az iskolában?

Jaj! Ebbe az életveszélyes épületben, amit be kellett azért csukni, mondván, hogy statikai problémák... most ideköltözött az XY Szakiskola, 14–18 éves gyerekekkel. És ő alattuk nem szakad le a lépcső, ami alattuk életveszélyes volt. Ennyi, ennyi...

Tehát végül is egy nagyon-nagyon hátrányos körzet nagyon-nagyon hátrányos iskolája lettünk elég hamar. És mondom, azon a vonalon indultunk el, hogy pótoljuk azokat a hiányokat, amiket a gyerek hibáján kívül kénytelen elviselni, vagy megszenvedni. Nálunk, ha volt egy ünnepély ott nem kellett mikrofon, ott én odaálltam és hallgattak és beszélünk egymással, tehát olyan, olyan nagyon nyugodt, nagyon kiegyensúlyozott... És akkor azt vettük észre, hogy akivel máshol nem bírnak, annak az utolsó menedéke lett a B. iskola. Hát, van akivel bírtunk, van akivel fogcsikorgatva, de azért kiálltam, tehát senkit soha nem passzoltunk le, nem küldtünk tovább, és ezt nagyon értékelték a gyerekek is és a szülők is.

Mi volt az indok, miért pont ezt szüntették meg?

Költségvetési. Hogy miért pont ezt, arra semmi indok nem volt, mert a városközpontban is van egy régi iskola. 20–30 gyerekkel több járt oda, mint ide, de az is 150 éves épület, vagy 125. Tehát botorság lett volna azt is megszüntetni. És végül is mindenki megtalálta magának: a lassabban a problémákkal küzdők, akik esetleg azt is értékelték, hogy nálunk a dyslexia, a dysgrafia képzett pedagógusok kezében volt, mert szinte mindegyik nevelőnk elvégezte az alsó tagozaton, hogy egy 20–21 fős létszámú osztályokba, 18 fős osztályokban dolgoztunk, hanem csoportosan, kis "bokrokban" ültek a gyerekek, hogy rengeteg mindent kitaláltunk azért, hogy mindenki a maga üteme szerint tudjon haladni. 18–20 millió forintot jelentett a város költségvetésének a mi éves költségvetésünk, az bagatell akkor, amikor ugyanazon a napon, amikor a többi iskolának mennyivel, mit fog ez jelenteni, akkor képes volt a testület megszavazni egy másik programot 18 millióért. Szóval azért mondom, hogy ez nem volt indok. Úgy hogy ez körülbelül úgy két hónap alatt zajlott le, közben ahogy a törvény előírja, mindenkiel egyeztetni, szülőkkel egyeztetni, a nevelőtestülettel egyeztetni, a gyerek önkormányzattal egyeztetni, ez azt jelenti, hogy megkérdezni a véleményét, de ez is nevetséges dolog, mert a jegyzőkönyvek megmutatják, hogy mindenki tiltakozott, szülő, gyerek, nevelő, a szakfelügyelői rendszer, mondom mindenki.

A szülőket hogyan értesítették?

Minden szülő kapott levelet. Azon kívül, hogy volt fórum, minden szülő kapott hivatalos levelet, felsorolták, hogy melyik iskolába viheti a gyereket, a szülőnek nyilatkoznia kellett, hogy hova viszi. Szóval, ez sem volt igazán jó, mondjuk a P. iskola van viszonylag a legközelebb, problémát okozott a szülőnek ezt megszervezni, kicsi gyereket kísérni, bérletet venni... szóval millió egy probléma... szörnyű volt... sírtak a gyerekek... szövetkeztek, melyik képviselő autóját, hogyan törik össze... Ilyenek, hogy az a kis gyermeki lélek mi tud tenni! Annyira együtt volt a csapat a gyerekek is, névről tudták, hogy kiszavazott mellettünk, ki szavazott ellenünk.

(...)

Egy hét éves osztályközösséget bontottak fel! Igen, a nagyokat nagyon megviselte, ahogy jövőnk lefelé életkorban, már tudomásul vették, hogy... és aztán azon is múlt, hogy hogyan milyen közösségbe kerültek. Volt olyan iskolaigazgató, aki megtiltotta, hogy az első félévben B.-ből átkerült gyereket megbuktassanak, tehát így segítette az integrálásukat. Volt olyan iskola, ahol a háromnegyedet megbuktatták, csak azért, hogy tudja, hogy itt mi a rend. Szóval borzalmas, hogy milyen egyéni tragédiák... Annyi gyerek volt olyan, akit mi úgy pátyolgattunk, szélből is óvva, hogy valamire jusson, ebből most kiesik. Én megláttam, hogy megint nem aludt az éjjel, akkor nyilván nem hívom ki felelni, hanem mit tudom én, egy kicsit ott maradok vele, átveszem azt az anyagot még egyszer, mi igyekeztünk... hát ebből mind kiesett, megbukott, osztályt ismételt. Tehát azok a gyerekek, akiket mi igyekeztünk felkarolni, meg segíteni, amennyire tellett, ezeknek a zöme elvérzett.

(A szülői érdekérvényesítésről szóló alfejezetben lesz még szó az iskola-összevonásokról és bezárásokról.) Egy budapesti iskola a szó szoros és legnemesebb értelmében kiharcolta, hogy ne kerüljön bezárásra. Az általunk vizsgált oktatási intézményben – ahogyan a kerületben is – évről évre csökkent a tanulói létszám, továbbá – a körzetre jellemző módon – magas volt a roma tanulók aránya, ami miatt a nem roma szülők nem szívesen vitték gyermeküket ebbe az iskolába. Az iskola épületét leválasztották, az egyik szárny egy alapítvány iskolájává lett, míg a másik szárnyban a régi iskola felvállalta a kerületben ún. kislétszámú osztályok működtetését.²⁹

Ezt nem minden pedagógus csinálja végig: ezekben a gyerekekben annyi indulat van, agresszió, düh, el nem mondott, el nem sírt, el nem kiabált (...) vagy fájdalom, vagy méreg, amit ki kell bírni. Velünk jóban vannak: mondják, hogy milyen ruhát vettem fel, "a másik jobb volt" – mondják. Tegeznek minket a negyedikesek, de ahogy a távolság nő, el kezdenek minket magázni. Szándékosan nem tartjuk ezt hibának. (...) Hihetetlen feszültség van bennük. Az egyik gyereket ma kettőnknek kell lefognia, annyira sírt. Csak azért, mert kiküldte a tanár az ebédlőből. Hát milyen életek ezek? Én szégyellem magam, hogy ilyen mértékben szakad le ez a réteg. És nincs hely nekik ezen a Magyarországon. Ezt muszáj rendbe tenni. (...) Azelőtt mindig voltak nevelési feladatok, mondom a kollégáimnak, hogy mi most már csak lényegében ügyeket kezelünk. Vagy sikerül, vagy nem. Nincs mellettünk a család: aranyosak meg kedvesek, de tudom, hogy holnapután nehéz már rákényszeríteni az akaratomat, ellenszegülnek. (Interjúrészlet az említett általános iskola igazgatóhelyettesével készült interjúsorozat egyik részéből)

Ez az iskola nem körzetes, az iskola néhai körzetét felosztották a két másik iskola között, oda a hagyományos osztályokba a környék magasabb társadalmi állású családjainak gyermekei járnak, ebbe az iskolába viszont – elsősorban a nevelési tanácsadó javaslatával – a legszegényebbek. Míg az első iskola esetében az önkormányzat spórolni kényszerült, addig a másik esetében az önkormányzat által ellátandó feladatot a bezárásra ítélt iskolának adták, s mód nyílt tanulás- és magatartás-zavaros gyerekek oktatására. Minden anyagi jellegű megszorítás a gyerekek és az esélyegyenlőség rovására megy. Az alacsony létszámú osztályok, kis iskolák működtetése nem éri meg a fenntartónak. A speciális

²⁹ A 14/1994. (VI. 24.) MKM rendelet – a képzési kötelezettségről és a pedagógiai szakszolgálatokról **23. §** (1) d) pontja szerint "A nevelési tanácsadó szakvéleményének tartalmaznia kell: (...) d) annak megállapítását, hogy a gyermek legfeljebb tizenöt fős óvodai csoportban óvodai foglalkozáson, illetve iskolai osztályban tanórai foglalkozáson vehet részt, vagy tanulmányi kötelezettségének magántanulónaként tehet eleget".

feladatokat felvállaló iskola létezésének hátulütője azonban éppen a szegregáció: a körzetben létező másik két iskola könnyedén utasíthatja el a szülőt azzal, hogy magatartás-zavaros, problémás gyermekét vigye a kislétszámú osztályokkal dolgozó általános iskolába.

Egy szülői szervezet képviselője szerint az iskolabezárások hátterében sokszor politikai okok állnak. A szervezet sok esetben próbálta megakadályozni az iskolabezárásokat. Sikernek könyvelik el azt, hogy elkészítettek egy anyagot arról, hogy hogyan kell bezárni egy iskolát úgy, hogy “mi ne kössünk bele” – azaz, hogy jogszerű legyen az egész folyamat. Eredménynek tartják, hogy az egész országban sikerült elérniük, a továbbiakban ne legyen szabálytalan iskolabezárás (a korábbiakkal nem azonos oktatást kap a gyermek, a szülőket jelentős többletköltség terheli, nem kéri ki a szülő véleményét).

Sok iskolában működik hagyományos és valamilyen szempontból emelt óraszámú vagy »tagozatos« osztály. Ezekben az oktatási intézményekben az a gyakorlat, hogy a körzet tanköteles korú tanulóit a “normál”, míg a válogatott gyerekeket a tagozatos (sport, nyelvi, művészeti) osztályokba veszi fel az iskola:

(...) más helyekre azért küldjük el a propagandistáinkat, hogy nagyobb legyen a választási lehetőségünk. Mi kifejezetten elitképzés vagyunk, tehát ebbe a programba bekerülni egy dolog, de azt végig is kell csinálni. Ezt nem mindenki képes, ... ugye a szülői háttér...

Járnak ide szegényebb családból gyerekek?

Természetesen. A mi iskolánk az ún. háromarcú iskolamodell szerint dolgozik, mindenféle gyerek megtalálható itt. A körzetesek leginkább a sima osztályba mennek, így alakul, a jobbak a nyelvi tagozatosba, és aki alkalmas, az a művészeti osztályba jár.

A lehetőségek hiánya

“Nincs más iskola.” – mondja sok szülő. Ez azt jelenti, hogy a településen (főleg falun) egyetlen iskola van, s ha felmerülne a szülőben olyan igény, amelyet a helybeli iskola nem tud kielégíteni, utaznia/utaztatnia kellene gyermekét egy másik településre, ahol annak esetleg idegen gyerekek között kellene tanulnia. “Ez van közel.” – merül fel az iskolaválasztás okaként nagyon sokszor. A szülő nem tudja megoldani, hogy – akár településen belül – távolabbra járassa gyermekét. Sokszor több gyereket kell egyszerre iskolába, óvodába, bölcsődébe vinnie, ilyenkor a legelső szempont az elérhetőség.

Iskolaválasztás oka családonként

	<i>Egy gyereknél</i>	<i>Két gyereknél</i>
Körzetes volt	137 (5,9%)	20 (0,9%)
Közel volt	755 (32,5%)	72 (3,1%)
Nincs más	42 (1,8%)	

19. táblázat

Többen fogalmazzak úgy, hogy “ide vették fel” a gyermeket, mert “a körzetes iskolába nem vették fel”. Ez valószínűleg tévedés lehet, mivel a körzetes iskola *köteles* felvenni a tanköteles korú tanulót. Az lehet ezeknek a családoknak az esetében a valóság, hogy egy általuk körzetesnek *hitt* iskolába jelentkeztek, s oda nem nyert gyermekük felvételt, s az iskola a valóban körzetes oktatási intézményhez irányította a szülőket. Interjúinkból kiderül, hogy a szülők esetenként azt hiszik, a lakóhelyükhöz legközelebb eső iskola a körzetes iskola, ez azonban nem feltétlenül van így. A helyzet kulcsa a tájékozatlanság.

A lehetőségek hiányához sorolandó az életkörülményeket érintő és folyamatosan jelenlévő *hiány*. A megfelelő lakáskörülmények, a gyermek ruháinak, cipőjének, a megfelelő étkezés *hiánya*. Ez meghatározóvá tud válni az iskolaválasztás során: a szülő abba az

intézménybe viszi gyermekét, ahol biztosított számára az étkezés, ahol tudott dolog, hogy alkalmanként adományruhákat osztanak szét a rászorulóknak között.

Van, hogy maga a szülő kéri ám, hogy javasoljuk neki a gyógypedagógiai iskolát. Pedig a gyerek nem beteg, de ott adnak napi háromszori étkezést, meg meg van oldva a ruha, a tornacipő, nem kell rá költeni. (Egy szakértői bizottság vezetőjével készült interjú részlete)

ÖSSZEGZÉS:

Az iskolaválasztás nem minden szülő számára jelent szabad választást. A hátrányos helyzetű családok gyermekei esetében a legtöbbször *kényszer* az iskolakezdés. Fontos, hogy a tanulói létszám növekedése vagy csökkenése hatással van az iskola működésére, kilátásaira, ennek nyomán az iskolák egyik csoportja mindent megtesz, hogy biztosítsa a megfelelő létszámot, míg egy másik csoportja válogat a gyermekek között.

Azt gondoljuk, hogy a szabad iskolaválasztás még nem valódi szabadság. Mindaddig nem is lesz az, ameddig a családok és a települések jelentős hányadát a hiány és a nélkülözés jellemzi. Az iskolaválasztásról leírtak célja határozottan nem a szabad iskolaválasztás rendszerének kritikája, hanem az esélyegyenlőtlenséggel szuperponálódó tankötelezettség és iskolai pluralizmus hiányának bemutatása. A vizsgálat egy éve során meggyőződésünké vált, hogy szabadelvű iskolarendszer, szabad iskolaválasztás, az egyének igényeinek magasfokú és differenciált kielégítése nem létezhet társadalmi jólét nélkül.

3. Szülői önszerveződés, érdekérvényesítés

14. § (1) A szülő joga különösen, hogy

f) kezdeményezze az óvodaszék, iskolaszék, kollégiumi szék létrehozását, és részt vegyen a szülői képviselők megválasztásában, mint választó és mint megválasztható személy,

g) kezdeményezze szülői szervezet (közösség) létrehozását, és közreműködjön annak tevékenységében,

h) személyesen vagy képviselői útján – jogszabályban meghatározottak szerint – részt vegyen az érdekeit érintő döntések meghozatalában, a nevelési-oktatási intézmény irányításában.

3.1 Az önszerveződés spontán módjai

A szülők mind nagyobb számban belátják, hogy *közösen* nagyobb hatékonysággal lehet cselekedni egy cél elérése érdekében. Azt gondoljuk, hogy ennek hátterében a társadalom demokratizálódása, a polgári értékrenddel összefüggésbe hozható önszerveződés felértékelődésének mind gyakoribb jelenléte áll. A szülői önszerveződés, közös érdekérvényesítés a legtöbbször pozitív célok érdekében történik.

A szülők együtt mit tudnak tenni?

Az O.-nél például el lehetett érni, hogy menjenek erdei iskolába. Fel kellett vetni a gondolatot, alá kellett támasztani érvekkel és el kellett fogadtatni, sok felszólalás után. Praktikus összefogni. A sok vélemény mindig sokat nyom a latban. (Egy háromgyermekes anya)

Több iskolában tapasztaltuk, hogy a szülők komolyan véve az iskola mellett létrehozott alapítványt, adójuk egy százalékával, valamint természetben (szállítás, papír, írószer, építőanyag) támogatják azt. Az együttműködés egy szép példája volt, amikor az egyik iskolában a szülők maguk kicserélték az udvaron található játszótéren a homokot, valamint a korábbi – mérgező termésű – növény helyett másik bokrokat vásároltak és ültettek el.

Az önszerveződés *negatív* példája a jászladányi magániskola terve, mely a település jobb módú szülői kezdeményezésének eredménye. Szintén a negatív kezdeményezésre példa H. falu. A falu iskolájában tanuló diákok több mint fele roma származású, az iskola vezetése cigány népismeret oktatását akarta bevezetni az iskolában. A (nem cigány) szülők azt gondolták, hogy ez minden gyermek számára kötelező lesz, s úgy hitték, cigány nyelvet kell majd gyermekeiknek tanulni:

Amikor az iskolában a cigány kultúra is szóba került, akkor volt több szülői értekezlet, jelen volt az összes szülő, aki ez ellen tiltakozott. Az igazgatónő, ott volt az összes tanár. Olyan ígéretet kaptunk, hogy ha ez nem kerül bevezetésre, arról kapunk valamilyen tájékoztatót, de nem kaptunk semmi ilyet. Én év elején kiírtam a kicsit, és vittem is másik iskolába. Azt mondtam, hogy ha még egy magyar szülő elviszi a gyerekét, én is elviszem. Elvittem. (Egy kétgyermekes szülő)

A sajtóból éppen vizsgálatunk ideje alatt elhíresült eset a jászladányi magániskola alapítása volt. A jelentős roma lakosságot magáénak mondó településen a nem roma szülők kezdeményezték egy magánalapítású iskola létrehozását, mely az eredeti, önkormányzati iskola épületének egy részét is igénybe vette volna a tervek szerint. A sajtó fokozott jelenléte korlátozta és némiképp a társadalomkutatás objektivitását és más szakmai szabályok betartását tette számunkra lehetetlenné, ezért csak néhány beszélgetés történt, valamint egyetlen szülői fórumon volt módunk részt venni.

A település lakóinak több mint 30% roma származású. Az elmúlt időszakban a sajtó csatornáin révén több okból is elhíresült a település: konfliktus támadt a roma

önkormányzat táblájának elhelyezéséből, vagy a szeméttelep megszüntetéséről, mely elhelyezkedése okán elsősorban a roma lakosság egészségi állapotát veszélyezteti. A legtöbbet azonban a nem cigány szülők kezdeményezéséről lehetett hallani-olvasni, mely egy magániskola létrehozására irányult. Ennek nyomán próbáltuk meg feltérképezni a helyi oktatásban keletkezett konfliktusokat – nem sok sikerrel. A nem cigány szülők olyan, alapítványi iskola létrehozását kezdeményezik – a jogszabály támogatásával –, ahol minimális havi tandíjat kell majd fizetnie az oda járó gyermekek szüleinek. Így éppen a legszegényebb társadalmi csoportok (jó eséllyel a romák) lesznek kizárva a valószínűleg színvonalasabb oktatásból.

Doros Judit: *A cigány önkormányzat nem fitnessklub* (Népszabadság, 2001. szeptember 3.)

Állóháború Jászládányban – Aláírásokat gyűjtene a helyi romák

A jászládányi cigány kisebbségi önkormányzat demonstrációt szervez, ha nem tudja elhelyezni a községházán az önkormányzat útbaigazító tábláját – közölte Kállai László, a cigány kisebbségi önkormányzat elnöke. Lajkó Terézia jegyző szerint nem a tábla kifüggesztésével, hanem annak feliratával van gond. A táblán ugyanis az áll: "Cigány Önkormányzat Jászládány". A jegyző szerint nem települési önkormányzatról van szó, így a "kisebbségi" jelzőt is használni kell.

Úgy tűnik, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei településen nem csitulnak az indulatok: a települési és a cigány kisebbségi önkormányzat közötti állóháború tovább folytatódik. A kisebbségi önkormányzat februárban kétnapos éhségsztrájkot tartott, mert úgy ítélték meg, hogy más eszközökkel már nem tudják érdekeiket érvényesíteni. Kállai László, a jászládányi cigány kisebbségi önkormányzat elnöke szerint az elmúlt egy év során a roma képviselőket már nem vonták be a települést érintő döntésekbe, a helyi képviselő-testület pedig több olyan rendeletet is alkotott, amely – állítja Kállai László – kifejezetten sérti a romák érdekeit. Ezek között említette, hogy a településen – a rendezési terv módosítására hivatkozva – két évig betiltották az építkezéseket, amivel szerinte a romák letelepedését kívánták megakadályozni.

Az önkormányzat továbbá támogatta egy magániskola létrehozását, ahol tandíjat kellene fizetniük a gyerekeknek a színvonalasabb oktatásáért. A romák szerint ez a terv is ellenük irányul, hiszen a kiemelkedő pedagógusok vélhetően átmennének a magániskolába, az állami oktatásban pedig a kevésbé képzett tanárok maradnának.

Dankó István polgármester nem értett egyet a romák megmozdulásával. Szerinte a településen nincs cigányellenes hangulat. Úgy vélte, hogy inkább a kisebbségi vezetők hajlamosak cigány-magyar ellentétként kezelni a problémákat akkor is, amikor pusztán gazdasági vagy falupolitikai szempontokról van szó.

3.2 Iskolán kívüli szülői szervezetek

Magyarországon feltűnően sok iskolán kívüli szülői szervezet létezik, sokuk létrejtte mögött ott áll a Magyarországi Szülők Országos Egyesülete (MSZOE).

Sérül a szülő joga arra való hivatkozással, hogy »miért nem jön, miért nem kéri« [a tájékoztatást]. Hát hogyan kérje, ha nem is tudja. Eljuttatunk minden iskolába [brossurát], 10 példányban, abból egyet sem kap a szülő, elteszi mind az igazgató: »ezt nem adom át a szülőnek, mert akkor mi lesz.« (Részlet a MSZOE elnökével készült interjúból)

A MSZOE a legnagyobb szülői szervezet az országban. Működése során számos kiadványt jelentetett meg,³⁰ növelendő a szülők és szülői szervezetek tájékozottaságát. Az országos szervezet volt több iskolabezárásnál is.

Most evakuálnak egy iskolát. Most megalakítottuk az önkormányzatnál a Közoktatási Egyeztető Fórumot, ahol benne vannak a szülők, a diákpolgármester, az oktatási bizottság elnöke, a polgármester, a pedagógiai szolgáltató vezetője, az iskolai igazgatójának szövetsége. Minden szabályt megszegtek, most evakuálják szeptember 1-től a gyerekeket. Abban én is személyesen benne vagyok, mert az X Szülői Egyesület csinálja és annak én vagyok az elnöke. Egy csomó egyesületnek alapító tagja is vagyok, amelyiknél úgy látom, hogy jobb, de ahol csak úgy távolabbról, azt ők csak csinálják.

Azóta nincs bezárási probléma, szabályosan zárnak be. Vagy csak sutyiban csinálják, hogy a gyereket kiutálják, hogy elmenjen. Volt a X. nagyváros polgármestere, aki öt iskolát akart bezárni. Odavittem neki tálcán az anyagot, hogy hogyan kell bezárni, jobb volt nekem ez így, mint amikor már elkezdte, akkor hadakozni. És végül egyet sem zárt be. Nem akarta kitenni az apparátusát, hogy mind az öt iskolában minden szülőt, teszem azt háromezret tájékoztasson. Miért nem? Ez a feladata, a tájékoztatás: "az önök iskoláját bezárjuk, Ön hova akarja vinni a gyerekét, önnek milyen jogai vannak." Ha nem tudjuk biztosítani, akkor kártérítést fizetnek. Fizessék ki az új diákigazolványt. (A MSZOE elnöke)

Az MSZOE célja – az egyesület elnökével készült interjú alapján – a szülők tájékoztatása mellett *további* szülői önszerveződések létrejöttének generálása:

Van az iskolai és az iskolán kívüli szervezet. Mi az iskolán kívüli szülői szervezetek vagyunk, mi nem avatkozunk bele az iskola életébe, hozzánk jöhetnek kérni, ez nyitott, ide jönnek sokan, százával jönnek telefonok, amikor kampány van, pláne. Mi segítünk megalakítani a szülői szervezeteket: idáig 600 iskolaszéket alakítottunk meg, több száz iskolai szülői szervezetet, de amikor megalakult, akkor ott mi befejeztük. Utána, ha jönnek, igényelnek valamilyen szolgáltatást, akkor kapják, de mi nem telepedünk rájuk. Tehát mi szülői képviseletet látunk el az oktatásirányítás felé. Van helyi, iskolán kívüli szülői szervezet, van megyei, van helyi, települési, és ezt folyamatosan alakítjuk. (...) Jönnek ide a szülők panasszal: a gyerekével ez és ez történik, és látja a helyzetet. És azt mondja, hogy hogyan lehet ebbe bekapcsolódni. És – attól függ, milyen személyiség – azt mondjuk, hogy lépjen be az egyik egyesületbe, ahol tagok vannak, ha viszont olyan a jelleme, ami megfelel az elvárásoknak, akkor fölajánljuk neki, hogy csináljon egy egyesületet.

Nem volt könnyű feladat feltérképezni azt, miként alkotnak rendszert – ha egyáltalán rendszert alkotnak – a magyarországi iskolán kívüli szülői szervezetek, azok hogyan kapcsolódnak egymáshoz. Bár minden ilyen szervezet önálló egyesület, az volt az érzésünk, hogy hazánk szülői szerveződése hierarchizált, s azzal, hogy egy országos szülői

³⁰ A Közoktatási Törvény egyes paragrafusait (59. § és 17. §) bemutató, magyarázó kiadványok (1998), szülői szervezetek létrehozását segítő füzet (1998), az Oktatási Minisztérium támogatásával készült Keszei Sándor – Simonné Toldi Ágnes: "Jelentkezés középfokú iskolákba" című 46 oldalas könyvecske (2001), valamint az 1996 novemberében napvilágott látott *Pelikán* című szülői újság – szintén Keszei Sándor gondozásában.

szervezet generálta a legtöbb egyesület létrejöttét, mintha azok további léte sem lenne független az eredeti szervezettől.

Az Alapszabály nem változott: ez a Kamarára épült,³¹ volt kamara is. Mi annak voltunk az alapító tagjai. Annak a pozitív irányát hoztuk el az Országos Szülői Egyesületbe. Körülbelül olyan 70–80 szülői egyesület van, de nem mindegyikkel működünk együtt. Együttműködési megállapodást kötünk ezekkel a szervezetekkel. Három kategória van: 1) támogató, 2) résztvevő, 3) koordináló. A támogató egy nagyon laza: megalakítottuk, addig tartott az együttműködés. Lehet, hogy egy hét múlva már bálás ruhát árulnak. Nem vállalunk velük közösséget. Csak: segítsenek valamit kiosztani, vagy ha egy felmérés van... A résztvevő: ide meghívjuk őket, azokkal rendszeresen kommunikálunk, és vannak a koordináló egyesületek, akiknek az elnökei tagjai az országos szülői egyesületnek. Tehát itt csak elnökök vannak. (Keszai Sándor a MSZOE elnöke)

Az MSZOE – saját megfogalmazása szerint – ernyőszervezet, mely a helyi szülői egyesületeket tömöríti, a helyi tagszervezetek koordinálását végzi, együttműködést serkent a különböző szervezetek között. Jelenleg tizenegy helyi tagszervezetet tömörít, melyek elsősorban Kelet-Magyarországon találhatóak: Fővárosi Szülők Egyesülete a Gyermekéért, IX. kerületi Szülők Egyesülete a Gyermekéért, III. kerületi Szülők Egyesülete a Gyermekéért, XI. kerületi Szülők Egyesülete a Gyermekéért Miskolci Szülők Egyesülete a Gyermekéért, Dunaföldvári Szülők Egyesülete a Gyermekéért, Gödöllői Szülők Egyesülete a Gyermekéért, Szegedi Szülők Egyesülete a Gyermekéért, Szegedi Mozgássérült Szülők Csoportja, Denreceni Szülők Egyesülete a Gyermekéért.

Létezik szülői élet a MSZOE-en kívül is, csak néhány, a Budapesten bejegyzett szülői szervezetek közül: Szülők a Diákokért Alapítvány, Szülők a Gyermekéért Alapítvány, Szülők a Hallássérült Gyermekéért Alapítvány, Szülők a Hallássérült Gyermekéért Egyesület, Szülők a Műszaki Technikusképzésért Alapítvány, Szülők a Piarista Iskoláért Szövetség, Szülők az Iskoláért Alapítvány, Szülők az Óvodáért Alapítvány, Szülők Együtt az Óvodáért Alapítvány, Szülők és Nevelők a Sopron úti Iskoláért Alapítvány, Szülők és Pedagógusok Baráti Társasága, Szülők és Vállalkozók az AIDS Ellen Alapítvány, Szülők Gazdagréti Egyesülete, Magyar Cserkészszülők Egyesülete, Magyarországi SUZUKI-Zenepedagógusok és Szülők Egyesülete.

A MSZOE korábban konzultatív lehetőséghez jutott az Oktatási Minisztérium elődjénél (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), s síkra szállt többek között az iskolaszék intézménye mellett. A szervezet az iskolaszéket mint intézményt a demokratikus társadalom vívmányának tartja. Szerintük az iskolaszék fontos egyeztető fórum, bár a MSZOE munkatársai is látják, hogy napjainkban ez az intézmény nem rendelkezik megfelelő tartalommal. Véleményünk szerint rendkívül fontos a demokratikus közoktatás szempontjából az, hogy a nagy mennyiségű szülői szervezet létezik (s bár jóval kevesebb, de működik is) Magyarországon. Ezek létrejöttéhez napjainkban még nélkülözhetetlen egy csúciszervezet, mely nyomán gombamód szaporodhatnak a különféle egyesületek, csoportok, nélkülözhetetlen az országos egyesület vezetőjének karizmatikus és energikus személyisége. A későbbiekben valószínűleg a szervezetek közötti hierarchia átalakul partneri viszonyra.

3.3 Szülői munkaközösségek

Amíg az iskolaszék intézménye napjainkra lényegében kiüresedett, addig a szülői munkaközösségnek (szmk) a legtöbb helyen van valamiféle funkciója. Noha sokhelyütt az iskola kezdeményezi szülői munkaközösség létrejöttét, s szervezi az osztályokból való

³¹ Szülői Kamara. A MSZOE 1995. augusztus 28-án lett bejegyezve a Fővárosi Bíróságon.

szülői delegációk megválasztását, elmondható, hogy a szülők egyre inkább értelmét látják a munkaközösségek létrejöttének.

Az óvoda és az iskola legtöbbször a rendezvények, kirándulások megszervezésére "használja" a szülői munkaközösséget, a legtöbb pedagógus eleve segítőtársaként fogalmazza meg a munkaközösségre tömörült szülőket. Előfordult olyan eset is, hogy a szülői munkaközösség csak a pedagógiai program létrehozásakor jött létre, hogy azt hivatalosan véleményezhessen. Az ad hoc szülői munkaközösség vezetője a falu művelődési házának igazgatója lett, aki saját gyermekét korábban a szomszéd település iskolájába járatta, féltve őt a "nagyobb roma fiúk zaklatásától".

2000 szeptemberében minden osztályban választottak két szülőt és ők bíztak meg engem, mert senki nem akarta elvállalni, én meg elvállaltam, mert tudtam, hogy ez fontos. Azt mondtam, hogy ha más elvállalja, én elvállalom. Nekem itt vannak a papírok, amin az iskolaigazgató meghívott bennünket.

Milyen rendszerességgel ülnek le?

Ez... civil szervezet... vezetőtől függ. Illetve, ha probléma van. Semmilyen alapszabály nem lett készítve, az akkori igazgató tudta, hogy miért alakítja meg, ez azért lett megalakítva, hogy... akkor... [perceken keresztül lapoz a papírok között], mert az iskola és az óvoda működési szabályzatát véleményeztetni kellett. Már 2000 szeptemberben tudta, hogy ezt létre kell hozni. (Egy szülő egy apró faluból)

Az szmk tagjainak megválasztása általában teljesen organikus módon, a demokratikus szabályok betartásával történik, akad azonban arra is példa, hogy lényegében a pedagógus jelöli ki a tagokat. Az alábbi párbeszéd egy falusi óvoda szmk-tagjainak megválasztásakor hangzott el:

Óvónő: Tavaly te voltál az szmk-tag, de most több lett a munkád otthon a gyerekekkel. Ugye?

Szülő: Igen.

Óvónő: Jelent ez gondot a feladatok ellátásában?

Szülő: Nem.

Óvónő: De nem lenne jobb, ha ebben az évben nem te lennél?

Szülő: De igen, mert több otthon a dolgom a kicsivel.

Óvónő: Akkor mást választunk helyetted. Jó?

Szülő: Jó.

Vannak pedagógusok, akik komolyan véve nemcsak a törvény betűje, de a jogszabály szelleme szerint is a szülői véleményeket, támaszkodnak a szülők véleményére, igényeire:

(...) Mert már előtte, hónapokkal ezelőtt, visszamenve a múlt tanévre kezdtük szondázni a szülőket, hogy miket akarnak egy ilyen szabadnapon [családi nap] látni. És kiderült, hogy a gyerekeiket, a gyerekeiket műsor közben olyanokkal, akiket nem láthatott. A szondázás úgy ment, hogy felkésztettem a nevelő kollegáimat, hogy tudatosan beszélgessenek ezekről a dolgokról, és hogy ha lesz majd ilyen, mit szeretnének. És akkor felkínáltunk egy programot egy ajánlattal, és akinek volt ötlete, azt fölírták gyorsan nekem. Na most, ez sem megy simán, mert abszolút nem törődnek vele. Na most, ha mi nem lépünk ki abból a régi, hagyományos nemtörődömségből, abból, hogy van szülő, meg diák, meg iskola, hanem valóban élővé tesszük, akkor soha nem lesz kilépés belőle. Tehát gyakorlattá kell tenni azt.

Szülői szervezetek működnek az iskolában?

Van egy szülői munkaközösség az osztályban. Van egy mag. Öten-hatan vagyunk, aki bevisz mindent, megvesz mindent, kíséri a gyerekeket kiránduláson, színházba. És a szülői értekezleten szokták elmondani, hogy mit tettek, ha rendezvény van, értesítenek minket.

Kell a szokásos egészségügyi csomag. Mindenki el van engedve anyagilag, hogy ezt tudja vinni. Nekem a munkahelyi adottságom olyan, hogy fénymásoló papírt tudok vinni. Akkor megvan az a három-négy fő, aki a bálnál a szendvicset készíti.

Az osztályba járnak 21-en. Van öt-hat fő. Előnyt jelent ez egy picit, ha egy szülő aktív?

Jegyek szerint nem. Ha ő egyesre felel, nincs előnyben. Vannak kedvencek, de nem jelent előnyt, hogy most beviszem a papírt. Egy kislány van, ahol a szülők nem állnak úgy anyagilag, azt megszavazzuk, hogy a kislány tankönyve meg legyen véve a negyedik éve.

És jelen vannak ennek a kislánynak a szülei a szavazáson?

Nincsenek. A tanárnő szavazásra bocsátja. Mit tudunk csinálni, megszavazzuk, mert nagyon okos a kislány. Nem kellene annyit cigarettázni, meg inni. Én nem láttam még egyszer sem őket.

3.4 Igények és érdemi válaszok

Kt. 14. § (1) A szülő joga különösen, hogy *c)* írásbeli javaslatát a nevelési-oktatási intézmény vezetője, a nevelőtestület, az óvodaszék, iskolaszék, kollégiumi szék, a pedagógus megvizsgálja, és arra a megkereséstől számított harminc napon belül az óvodaszéktől, iskolaszéktől, kollégiumi széktől legkésőbb a harmincadik napot követő első ülésen érdemi választ kapjon

Kérdőíves vizsgálatunk alapján a szülők 17,9%-nak merült fel valamiféle igénye az iskolával szemben. Jellemző, hogy a kérdőívben írásban is felmerülő kérdések és igények kétféle módon kerültek megfogalmazásra. Az igények artikulálásának egyik módja az, mely konkrétan, kérdés vagy problémafelvetés formájában jelenítődik meg:

- a gyerekekkel egyénileg többet foglalkozni
- alig volt testnevelési lehetőség
- úszás már elsőtől
- az értesítő füzetben nem található meg az összes osztályzat
- jobban kéne figyelni a füzetek külalakjára, idegen nyelvi órákon többet kéne foglalkozni velük
- vegye fel az iskola a kapcsolatot a nemrég megnyílt lovardával
- szeretném, ha több figyelmet fordítanának a gyerekekre a napköziben, különösen az udvaron. A gyerekek gyakran nagyon kegyetlenek egymáshoz. Sok az iskolában a verekedés, az 5.-es gyerek fejbe rúgja a lányokat
- az udvar és az iskola környezetének rendbetétele
- nyári szünidős napközi
- számítógépes szakkör indítványozása
- angol és német nyelvű szakkört szerettem volna
- az iskolában dolgozó pedagógusok és az iskolai légkör miatt szívesen venném, ha 12 évfolyamos lenne, így nem kéne gyermekemet kimozdítanom ebből az intézményből
- dyscalculia miatt felmentés az osztályzás alól

Ezek az ügyek kezelhetőek, a felvetésekre érdemi válasz adható. A másik csoport azonban olyan, melyben nem lehet érdemi választ adni, azok legfeljebb sóhajnak mondhatók:

- az osztályban már van “nagy lány”, nagyon oda kell figyelni, hogy kivel barátkozik, főleg a fiúk terén
- túl sok a kis cigány gyermek az osztályban és az egész iskolában jobb lenne, ha speciális iskola lenne és nem nemzetiségi

- diákfegyelem nem megfelelő
- magatartás javítása

A felmerülő igények túlnyomó többsége (57%) az oktatás színvonalával való elégedetlenség volt:

Felmerült-e a kérdezett részéről valamilyen igény az iskolával szemben?

	%
Az oktatás színvonalával való elégedetlenség	57,0%
Fegyelmezési problémák, gyerekek közötti konfliktusok	15,0%
Szülő és iskola közötti kapcsolattartás terén	13,3%
Tárgyi feltételekkel való elégedetlenség	14,7%
<i>Összesen</i>	<i>100,0%</i>

20. táblázat

Mit tett a probléma megoldása érdekében?

	%
Semmit	13,9
Formális úton tett	30,8
Informálisan úton tett	38,9
Válaszhiány	16,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>

21. táblázat

Úgy tűnik, az iskolák egyre inkább a demokrácia útján kezdenek járni, s a problémák formális módon való felvetésekor adnak inkább érdemi választ. Az adatok mögött az is meghúzódhat, hogy aki végigjárja a megfelelő utat, már nem marad érdemi válasz nélkül, ahhoz viszont, hogy végigjárja a megfelelő fórumokat, civil kurázsi szükségeltetik. Aki nem tett semmit a probléma megoldása érdekében, nagy valószínűséggel elutasításban részesült.

Mit tett a probléma megoldása érdekében és milyen választ kapott az iskolától

	<i>Nem kapott választ</i>	<i>Elutasító választ kapott</i>	<i>Kompromisszum-készség, változtatás</i>	<i>Összesen</i>
Semmit	66,7%	26,7%	6,6%	100,0%
Formális úton tett	19,4%	29,8%	50,8%	100,0%
Informális úton tett	25,9%	36,4%	37,7%	100,0%

22. táblázat

3.5 Érdekvégyényesítés és szegregáció: a cs.-i óvoda

Az alábbiakban bemutatásra kerülő óvoda és települése a szülői érdekvégyényesítésről szóló fejezeten kívül a tájékozódásról, a tankötelezettség teljesítéséről, valamint az óvoda-/iskolaválasztásról szóló fejezetek bármelyikébe is bekerülhetett volna.

Az Észak-Kelet-Magyarországon található település lakóinak száma 270 fő. A faluban csak óvoda működik, iskolába a szomszéd, nagyobb településre járnak át a gyerekek. A falu rendkívül szegény, egy alig-alig nyitva tartó bolt mellett közintézmény a hetente kétszer üzemelő postahivatal, valamint a polgármesteri hivatal, mely egy lakásból lett átalakítva. A településen szülőkkel, a polgármesterrel, valamint az óvónővel készült interjúk a vizsgálat során ezek tapasztalatait kívánjuk az olvasó elé tárni.

Első idézett interjúrészletünk egy nyolcgyermekes férfival készített beszélgetésből való. A családapa elmeséli, hogyan lett óvoda g.-n.

Ez egy nagyon jó történet volt, akkorában került ide a pap, megválasztottuk a feleségét polgármesterasszonynak. És, képzelje el, első évben olyat csinált: cigány óvodát csinált. Polgármesteri hivatalt, utat, ami létezett, mindent...

Itt a szülők olyanok voltak...! Hogy nem tetszett a cigányoknak a cigány óvoda. Nem engedték a gyereket óvodába. Az én gyerekeim kezdte meg az óvodát. Felhítt engem meg a feleségemet, nagyon jóban voltunk. Igen-igen jóban voltunk. De már csak akkor, mikor teljesen kész volt, bemutatta nekünk az óvodát, teljesen: "nézzétek meg, egy kis bankettet akarunk rendezni". Mi segédkeztünk. Azért nagy nehezen megnyílt az óvoda, aztán lassan beszoktak. (...)

Én szoktam beszélni az óvónénivel, én járok a gyerekekért. Volt már vagy négy vagy öt óvónő. Az első volt nekünk a legszimpatikusabb. Nagyon jó viszonyba' voltunk. Nincsen ezzel sem semmi gond, állítólag foglalkozik a gyerekekkel.

Mitől cigány óvoda ez?

Hát, mert csak cigányok járnak ide.

Van valamilyen cigány ének vagy zene ott?

Semmi nincs, soha nem is volt, ilyen kimondott cigány valami itt.

Az óvodát tíz évvel ezelőtt szülői és egyházi kezdeményezésre hozták létre a g.-i roma gyerekek számára. Nemzetiségi jellege napjainkban – a különböző interjúkból származó információk alapján – kimerül annyiban, hogy csak cigány gyerekek járnak oda. A jelenlegi óvónő többször megjegyezte, hogy fél a szülőktől, már többször megfenyegették őt. Az alábbiakban a vele készített interjú néhány kiragadott részlete olvasható:

Mitől nemzetiségi az óvoda?

Nem tudom, mert a program tulajdonképpen a helyi nevelési program alapján folyik, amit még az elődöm állított össze, és abból nem tükröződik ki egyértelműen, csak a cigány népmesék, cigány énekek, de én ezt nem tudom. Én tulajdonképpen egy klasszikus óvodai program alapján nevelem őket. Namost ez nem zárja ki, hogy ha találok egy olyan mesét, mert persze én is gyűjtöm ezeket a – számukra – kincseket, és nekik értékes anyagokat, hogy egy-egy népmesét vagy éneket nem szoktam behozni, de valahogy a hús év során – mert már hús év van a hátam mögött – inkább a klasszikus óvodai dolog íródott belém.

Ön szerint mit kellene nyújtania egy nemzetiségi óvodának?

Hát a minimum az lenne, hogy megtanulnának romául, nem tudnak. (...) szóval állandóan rajtuk kell, hogy legyen a szemem, állandó személyi kontaktus igényelnek, ilyen... most kiment a dajka néni a konyhára, ők, ha én bent vagyok, és állandóan pásztázok, akkor fogadnak szót, akkor se mindig.

Csak cigány gyerekek vannak itt?

Igen.

Itt G.-n nincsenek is nem cigány óvodáskorú gyerekek?

De, vannak.

És akkor ők hova járnak óvodába?

F.-ra járnak óvodába, de most – úgy tudom – a középső és nagycsoportosok járnak csak. Hát úgy jött össze a gyereklétszám, ott is meg van szabva, hogy egy csoportban hány gyerek lehet, és a nagyokat mindenféleképpen iskola előkészítésre... Nem lehet őket egyedül hagyni, aranyosak, kedvesek, igénylik is a szeretetet egyébként borzasztóan, mert egy-két helyen viszont a keserűség várja őket otthon, hiába itt bolondoznak vagy hangosabbak, de sokszor sajnálom őket, amikor hazamennek.

Jár ki a családokhoz?

Ki szoktunk menni. Főleg év elején, év közben, de nem szívesen engedik be az idegeneket az udvaron. Elég elutasítóak ilyen szempontból. Lehet, hogy ha bemennék..., de ez olyan dolog, hogy nem erőszakolom magam senkire.

De tudják, hogy Ön az óvónéni?

Persze, tudják. Volt már olyan is, hogy a buszmegállóban megkaptam én, azért kiabáltak rám, mert zsebkendőt kell behozni az óvodába, hogy voltam minden, csak tisztességes asszony nem, és akkor egy másfél óra hosszát késett a busz, és akkor én úgy mentem haza, hogy jó, hogy volt nálam nyugtató. Ez is benne van.

Kik azok a családok, akik elküldik óvodába a gyerekeket, és kik azok, akik nem?

Majdnem minden gyerek jár egyébként, de elmondhatom, hogy vannak olyan gyerekek, akik csak úgy jönnek maguktól, el vannak küldve. Végső soron megoszlanak egy olyan részre, ahol tulajdonképpen már úgy-ahogy elkezdtek szocializálódni, már elfogadják a szabályokat, és azt mondták, hogy a gyerek miatt ők nem fognak perlekedni, végső soron ők borzasztó módon kötődnek a gyerekekhez, de érzelmi téren. Nevelés terén valahogy nem tudnak tudatosan nevelni, én úgy vélem. Mert az érzelmi kötődés sokkal erősebb, és az, hogy én össze-vissza pusztítom és ölelgetem, persze az is kell, hogy érezze a szeretetet, de az is kell, hogy egy kis következetesség, hogy én most azt mondtam, hogy »nem kiabálsz!«, akkor nem kiabálsz.

Hogyan tudhatnak bármit a szülő arról, hogy hogyan fejlődik a gyerekek az óvodában?

Szülői értekezleten szoktam... Hát a naplóban negyedévre tervezzük a különböző feladatokat, gondozási teendőket, heti tervvel tervezem meg nekik a kezdeményezéseket, a kötelező foglalkozásokat, és ezeket a szülői értekezleteken, hogy ki hol tart és hová jutott el, én ezeket elmondom nekik. Csak viszont sok szülő úgy van vele, hogy érdektelen.

El se jön már szülőre?

Van, amikor más többet jelent, mint egy szülői értekezlet számukra.

Mi ez a más?

Hát nem tudom, most elég szép számban jöttek el. Az óvodát már egyébként, ha őszinte akarok lenni, mert itt van paraszt meg van cigány itt ezen a részen. Nálunk, ha azt mondják nekem, hogy paraszt, akkor már csattanok, mert van magyar meg van etnikum, de... hol jártam, belekavarodtam teljesen. Bonyolult dolog ez, és nekem...én felfogtam az egész gondolkodásmódjukat míg elfogadtak ők, meg elfogadtam én őket, ehhez kellett egy kis idő. De a mai napig is valahogy...A Karácsonyunk legutóbb, az olyan szépen sikerült, hogy talán sok gyerek még nem is látott ilyen Karácsonyi műsort, ilyen szípkázó csillagszórókat, ahol szinte kitörő örömmel, meg szinte extázisban voltak, sikoltoztak, hogy milyen szépen kigyúltak a fények. Meg, hogy adventi koszorú, szóval olyan alapvető dolgokat más helyen, más óvodában.

(...)

Most volt egy kislány, aki elment iskolába, és egy borzasztó jó képességű kislány, itt él G.-n, és hogy, ha az a kislány nem fog tudni kitörni a családból, ott a visszahúzó erő a család lesz. Tehát vannak köztük borzasztóan értelmes és okos gyerekek, és ez később halmozódni is fog, mert ha akar tanulni, tud is tanulni, van is esze, akkor bárki lehet belőle. Meg van az a korszak, amikor a család visszahúzó erő lehet egy gyereknek, mert nem mehet, mert nincs pénz, a testvéredre fogsz vigyázni, mert vagyunk sokan, szóval meg van az átka.

(...) Nehéz a szülőket kezelni, sokkal nehezebb, mint a gyerekeket. Meg, ha nem mondaná, hogy "te beférsz az ablakon, meg téged nem büntet meg a rendőr, te menjél"! Ha nem ilyen milióban nőne fel a gyermek, akkor – biztos vagyok benne – ott kezdődik a példamutatása a szülőnek. És hát én erről nem beszélek a szülővel, mert én ebbe nem folyok bele, ez már az ő magánügye. Ez a gond, hogy itt megkapják azt a szeretetet, azt a nevelést, amit – én úgy érzem, hogy kell nekik – és amikor elmennek az óvodából, akkor otthon szertefoszlik minden, és másnap kezdek elölről.

Miért viszik át a nem cigány szülők a gyerekeiket F.-ra?

Mert nem akarják közjük beilleszteni. Volt most is... végső soron ingyen kapják a szert is, az első konfliktusom abból támadt, hogy jó pár gyerek volt köztük, aki nem tisztálkodik, a szülők is ugyanúgy, és tulajdonképpen megmondtam szép finoman, hogy rendbe kell tenni a gyerek fejét, mert tetű van benne, és ez járvány és terjed. És hát akkor is kaptam, nem is keveset, szóban. Aztán azt mondtam, hogy engem nem érdekel, hogy mit fognak kiabálni, ez

a szabály, vigyék haza, tegyék rendbe a hajukat, mert itt aztán, ha valaki nem erőszakos valamelyest, akkor vége.

Tudjuk, hogy az iskolában működik eltérő tantervű csoport. Hogy kerülnek oda a gyerekek?

Tulajdonképpen, minden évben kijönnek a nevelési tanácsadóból és megvizsgálják a gyerekeket milyenek a képességeik. Tehát föl vannak terjesztve, hogy kik azok, akik nem iskola érettek.

(...)

A szülőknek lehetnek még igényeik az óvodával kapcsolatban?

Hát itt hónapokig nem volt óvónő mielőtt én idejöttem, úgyhogy itt a dajka néni vigyázott, szinte csak vigyázott rájuk, mint Brunszvik Teréz idejében, ilyen gyermekmegőrző volt. Namost attól függetlenül, hogy szinte... én nem csak úgy jövök be dolgozni, hogy én felkészülök két foglalkozásra, a foglalkozásoknak rugalmasaknak kell lenniük, én egy hétre tisztában vagyok, hogy mik a foglalkozások vagy kezdeményezések, és végső soron, amihez kedvük van, ha énekelni van kedvük aznap, akkor énekelünk. De azt úgyis tudom nyomom követni, hogy most melyik az az anyagrészt, amibe játékosan bele kell majd őket egy kicsit pörgetni. De nem csak annyi van, hogy lement a foglalkozás, és most játszunk, őket játékon belül öt percenként vagy ahogy igénylik mindig valamilyen újabb tevékenységbe kell vinni, hogy lekössem őket. Mert nekik nem csak úgy alakul, hogy csak a játék, a játék. Ők nagyon sokat megtanulnak játék közben, de mindig valami újjal kell előrukkolni, én vagy verselek, vagy mesélek vagy rajzolunk. Csak így lehet őket lekötni. Egyébként nagyon sokszor torkollik olyan helyzetekbe, hogy pörgetik egymást a kövön, bunyóznak. De viszont, ha rendes motiváltság van... csak ez viszont, ha lelkiismeretesen csinálja valaki..., én mire a buszon kiérek, miután hazaviszik őket, ülök itt az íróasztalnál, és kicsit nem tudom, hogy mi bajom van, olyan csend van itt. És nem is becsülik meg a pedagógusokat.

(...)

Ja, meg azt akartam mondani, hogy manapság szerintem már rendes, sima, klasszikus óvodában sem becsülik meg a szülők az óvónőt és az óvónő munkáját, ezt bátran ki merem jelenteni. Közel sincs olyan, mint mikor elkezdtem a pályámat '81-ben, és akkor szinte szeretetteljesen csüngtek az emberen.

Én könyörögtem, hogy el szeretnék menni továbbtanulni vezetőképzőbe, és nem mehetek. Holott minden évben járna nekem is az akkreditált órákra a pénz, nincs pénz.

De ez nem a szülőkön múlik?

Ez már a Polgármesteri Hivatal, és nem csak az önkormányzat, mert itt társulás révén van, tehát az iskola a munkáltató, az iskola igazgató, ő jár most. És én bármennyire beleéltem magam, és szerettem volna... Pedig megmondom őszintén: ide nem fognak óvónőt kapni, ha valahogy, valami módon elmennék, vagy ha kapnak is, nagyon rövid időre.

Most viszont úgy érzem, hogy elfogadnak, de most meg én érzem úgy – amit még életemben nem éreztem, és valamelyik nap fogalmazódott meg bennem, amikor mentem haza –, hogy istenem! hát kezdem megutálni a hivatásomat?! Mert nincs sikerélményem, vagy hát kevés, nagyon kevés.

A polgármester családjának néhány tagja a faluban, illetve a környéken töltenek be vezetői pozíciókat: édesanyja képviselőtestületi tag, testvére a másik település polgármestere, s egyben az ott található kocsmá tulajdonosa.

Meséljen a faluról!

Ajaj! Kemény, kegyetlen dolog a mi munkánk, egy polgármesternek igen rossz dolga van. Itt a faluban valamikor nem volt ennyi cigány, most a cigányok szaporodnak, ezekkel igen sok probléma van. Az ember egész napját lekötik.

(...)

A pénztelenség oka a munkanélküliség. A munkanélküliség is, meg az, hogy amint pénzhez jutnak, elégezik, vagy elkártyázzák. Ez napirenden van. A közmunkások megkapják a 30800Ft-ot, mert van akit felvettem napi 8 órás munkaidőbe, az két-három napig tart. Nincs lehetősége a Polgármesteri Hivatalnak munkát teremteni, csak közhasznú munkát. Más nem lehet. Jó, van néhány emberem, akik kapják a szociális járulékot, de elmennek mellette dolgozni Pestre. Azt mondom, jól teszik, hadd menjenek Erről nekem nem szabadna tudnom, meg engedni sem szabadna, de csinálják. Legalább pénzt keresnek. Elég kegyetlen dolog, de mi itt valahogy, nem tudom, de ránk, nem azt mondom, hogy a kutya sem figyel, mert kutya azért van, de úgy el vagyunk taposva.

Miből élnek?

A romák elmennek lopni, valamilyen szinten megállítottuk őket, a háztól már tyúkot, ezt-azt nem igen lopnak, de a mezőgazdasági lopásokat nem tudjuk megállítani, gondolok itt a szőlőre, krumplira, zöldségre, kukoricára. Úgy sikerült megállítani, hogy rátapostunk az elején. '98 előtt, mert én három éve vagyok itt, bár volt egy fél év kihagyásom, az óvodát ennyi idő alatt (3év) legalább 30-szor feltörték volna. Az én időm alatt csak kétszer tették meg. Nagyon odafigyeltem, szinte éjjel-nappal itt voltam, rátapostunk a bűnözésre. Rendőr hegyek voltak. A bűnözők zöme sitten van. Hála Istennek! Nem csak nekem, de jó, hogy ott vannak! Megérdemlik!

Járnak a gyerekek iskolába?

Járnak. Van egy pár olyan bűnöző lelkű, aki úgy néz ki, hogy börtönben fogja letudni a fél életét, van itt öt, vagy hat. Egyébként járnak iskolába, csak azt nem tudom, hogy meddig! Mert hat község egy pályázaton nyert egy iskola buszt, mely most az év folyamán eladásra került a Volán felé, és idáig, négy, vagy öt éve a gyerekek ingyen bérlettel utaztak. A szerződés januárig szól. Hogy utána mi lesz, nem tudom! A szülők nagy része biztos nem fogja tudni megvenni a bérletet, az önkormányzat sem tudja megvenni, bérlet nélkül pedig nem szállhatnak fel a gyerekek. Az ingyen füzet csomag már idén sem volt, a tankönyv csomag pedig jövő évtől szűnik meg. A szülőknek kell ezeket is megvenni.

Az önkormányzat hogyan tudná támogatni a szülőket?

Nem tudja támogatni őket, mert az állam most is 2,5 millióval kevesebbet adott az önkormányzatnak. Nem tudom, miből ered, de van egy sanda gyanúm. Esztergomba a koronát le kellett vinni, Budapesten tűzijáték, meg augusztus 20-i ünnepek, ez mind sok pénzbe került, és ezt valahol gondolom ki kell spórolni, és ezt ilyen kis községekkel a legkönnyebb megcsinálni. Pedig nekünk nincsen bevételünk, csak kiadásunk. Én kommunális adót nem tudok kivetni. Van egy postamester, van egy kis vegyes boltunk, de az is éppenhogy meg tud élni. Egyik napról a másikra élnek. Iparüzési adót hogy vessek ki rá?

(...)

Én próbálom őket nevelni, szociális javító-nevelő munkát folytatok, fölvettem tavaly is a vezér tolvajt közhasznú munkásnak. És a lopás rögtön megállt. Vagy most fölvettem egy ötvenkét éves hölgyet, akinek három fia börtönben van, és ő volt sok – sok mindennek a szellemi vezére. Fölvettem őt is közhasznú munkásnak. Az unokái betörőcsemeték – valahogy fogja őket is össze, legyenek rendben. Hát ennyi. Valamikor hogy volt a cigány a paraszttal? Mert falun mi így fogalmazunk! Minden cigánynak volt egy vagy két paraszttanyája, ahova járt dolgozni, és ugye a cigány elment dolgozni, akármit kapálni: szőlőt, kukoricát vagy szilvát szedni, és ezért kapott krumplit, babot, ruhaneműt. De akkor valahogy jobban megvolt a cigány a paraszttal, én valahogy ezt akarom visszahozni, ezt a légbört, hogy a cigány ne azért menjen be a paraszthoz, hogy járjon a szeme, mint a sasnak, hogy mit lehet ellopni, hanem azért, hogy elmegy dolgozni, és tudja, hogy ő ezért ezt fog kapni, vagy pénzt is kap még mellé, amit régen is néha megkapott, de megkapja azt az ennyit is, amire ő lusta vagy nem akarja megcsinálni. Mert ha valami cigány elmenne kapálni saját magának, vagy lenne egy kétszáz ölös krumpli vagy tag, de ő dög lusta, az biztos, azt le merem írni. És aki azt mondja nekem, hogy ezek a romák be fognak illeszkedni a társadalomba, az én azt mondom, hogy csal, lop, hazudik. Mert ezekkel igen nehéz, ember legyen a talpán. Én is őszülök, kopaszodom, öreg vagyok már lassan.

Van olyan gyerek, aki továbbtanult innen?

Van, igen. Itt a szomszédban, a L. K., ő a K. Gimnáziumba jár, a húga, az É., valamilyen szakmunkásképzőbe jár. Ennyi. A többi analfabéta. Némelyik a nevét nem tudja leírni. Valahol itt kezdődik a szülőnek a felelőtlensége, hogy nem is foglalkozik vele, mert F-on van egy aránylag középerős általános iskola, de a szülő arra is lusta, hogy elzavarja a gyereket az iskolába. Sőt itt van ingyenóvoda, arra lusta, hogy fölvigye a gyereket, pedig itt is az iskolának alapfeltétele, hogy óvodába igen sok mindent tanul. Van egy jól képzett óvónőnk, igen sok mindenre megtanítja a gyerekeket. És erre lusták, hogy fölvigyék a gyereket az óvodába.

A szomszéd településen található óvoda már nagyságrendekkel jobb állapotban van, jobban felszerelt. Módunkban állt részt venni szülői értekezleten, láthattuk a szülőket, az óvónőkkel is sikerült interjút készítenünk. Voltaképpen más óvodákhoz hasonló gondjaik és sikereik vannak. Ebbe az óvodába járnak a g.-i *nem cigány* gyerekek, vagyis a szülők nap mint nap átszállítják a négy kilométerrel arrébb fekvő településről a gyerekeiket.

Az iskola, ahová a g.-i gyerekek az óvoda után kerülnek, szintén a négy kilométerrel arrébb fekvő településen van. Az iskola kérésünk nélkül átadta nekünk tanulóinak az

étkezési hozzájárulásról szóló kimutatását, melyben külön lapon, név szerint szerepelnek a cigány családok.³²

A jegyző – a polgármester, valamint a szomszédos településen található iskolaigazgató szerint – nem meri szankcionálni az igazolatlan távolmaradást, a tankötelezettség nem teljesítését, nem szab ki bírságot több család esetében. “Nyugdíj előtt áll, néhány éve van hátra. Most minek kötözködjön? Hát kell, hogy a hátában találjon valamit egyik este az utcán!”

A városban lévő középfokú tanintézmények egyike-másika felveszi a G.-n lakó, nyolc általánost elvégzett tanulókat, akik nem tudják teljesíteni a követelményeket. Ez már az évköze előtt tudható. A középiskola beleszámítja őket a létszámba, majd lejelenti ezeket a tanulókat is az ősz folyamán, átveszi a normatívát, s a félév előtt közli (vagy nem közli) a szülővel, hogy a gyermek képtelen haladni, ezért vegye el őt az iskolából.

Noha a falu lakosságának a polgármester szerint 70%-a roma (mások szerint ez az arány valamivel 50% felett van), a falunak ennek ellenére *nincs* kisebbségi önkormányzata, az öt fős képviselőtestületben azonban – szokás szerint mindig van egy roma képviselő. A falu lakói ezt a posztot “a” roma képviselőnek hívják. Nem tartozik szorosan a szülői jogok és kötelességek témaköréhez, azonban az érdekérvényesítés (és ebbe beletartozik az iskolás-óvodás korú gyermekekkel rendelkező roma családok érdekérvényesítése) területén komoly hátrány, hogy a többnyire romák lakta település vezetésében alulreprezentáltak a cigányok.

Módunkban állt nem csak L. D., hanem más g.-iak házába bejutnunk. Több házba a polgármester vitt el bennünket: bátran, már-már olyan módon, mintha a saját házába lépne be, indult befelé az ajtón az egyik “szocpulos” (új lakás építéséhez igénybe vehető szociálpolitikai támogatással készült) házba. “Én megyek előre, hogy én kapjam az első pofont – mondta. Nézzék csak, hogy élnek ezek a szerencsétlenek!” – folytatta, majd barátságosan köszöntötte a háziakat, akik egy belső, sötét, világítás nélküli szobából pislogtak kifelé. A faluban sok ilyen ház van, annak idején az építési vállalkozó felvette a munkadíjat, és félkészben hagyta a családokra a házat. Vannak olyan családok is, akik eladják apránként a fejük fölül a saját házukat építőanyagként, így téve szert némi jövedelemre.

Ebben a faluban, ezekben a házakban a szülői jogok és kötelességek világa nem érvényes. A legtöbb hasonló körülmények között élő családnak van iskolás és óvodáskorú gyermeke, akik – megismerve a falu és a család teremtette lehetőségeket – valószínűleg hasonló életpályát futnak majd be. Ezeknek a családoknak a gyermekei a szomszéd falu eltérő tantervű (a faluban használt nevén: »kisegítő«) osztályába járnak. A szülők mindegyikével ki lehetett volna talán tölteni-tölteni kérdőívet, ettől azonban eltekintettünk, mivel – a fentiekből érezhető – nem lett volna releváns egy néhány oldalas, a saját jogaikra, az iskolaválasztásra, a továbbtanulásra vonatkozó kérdőív lekérdezése. Ezeknek az embereknek a hétköznapi gyakorlatban *nem létezőnek jogaik*, azok csak a kutató fejében vannak.

ÖSSZEGZÉS:

A szülői önszerveződés módjai között egyaránt fellelhető a spontán és a szervezett érdekérvényesítés. A szülők mind nagyobb hányada ismeri fel a közös fellépés előnyeit, ennek formái és céljai azonban nem mindig egy demokratikus és élhetőbb világ felé mutatnak.

³² A dokumentum pontos címe: “Kimutatás a g.-i cigány családokról és az iskoláskorú gyerekekről a 2001/2002-es tanévben”

Felhasznált források és irodalom

„A speciális iskolákba történő áthelyezéssel magvalósuló hátrányos megkülönböztetés, diszkrimináció megszüntetése” – Részlet *A hosszú távú roma társadalom- és kisebbségpolitikai stratégia irányelvei* (vitaanyag) – Cigány Tárcaközi Bizottság dokumentumból.

Kaltenbach Jenő: *A kisebbségi ombudsman a cigány gyermekek speciális (kisegítő) iskolai oktatásával kapcsolatos vizsgálati jelentése – A kisebbségek oktatásának 1997. évi átfogó vizsgálata*. 4. számú melléklet

A Köznevelési Törvény (1993. Évi LXXIX. Törvény) és a 14/1994. (VI. 24.) sz. MKM rendelet szövegrészleteit a CompLex CD-jogtár felhasználásával idéztük (KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2002. január)

CZEIZEL Endre – LÁNYINÉ Engelmayer Ágnes – RÁTAY Csaba [szerk.] (1978): *Az értelmi fogyatékosok kóréredete a "Budapest-vizsgálat" tükrében*. Medicina Kiadó, Budapest.

ILLYÉS Sándor [szerk.] (1990): *Nevelhetőség és általános iskola I.–IV.* Oktatókutató Intézet, Budapest.

BÍRÓ Endre (1998): *Jog a pedagógiában*. Pedagógus-továbbképzési Módszertani Központ, Jogismereti Alapítvány, Budapest.

LADÁNYI János – CSANÁDI Gábor (1983): *Szelekció az általános iskolában*. Magvető Kiadó (Gyorsuló idő sorozat), Budapest.

LIGETI György: *Hasadékok: valóság és jogszერűség a középiskolában*. Esély, 2001/3.

SZABÓ Györgyné – Dr. LOSS Sándor – Dr. PÁCZELT Istvánné – GÖNCZI Márta – PEITLNÉ Balogh Annamária – SZIKORA Mária (1998): *Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok hatáselemzése Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. (Tanulmánykötet)*, Budapest.

Tartalom

Bevezetés	2
<i>Köszönetnyilvánítás</i>	2
<i>A vizsgálat helyszíneiről, módszereiről és körülményeiről</i>	3
Interjúk és résztvevő-megfigyelés	3
Kérdőíves adatfelvétel	4
A vizsgálat eredményei	6
<i>Jogok és köteleességek</i>	6
1. <i>A szülő tájékoztatáshoz való joga</i>	7
1.1 A szülők ismeretei a jogokról	7
1.2 Az iskola dokumentumai	11
1.3 Kapcsolattartás a szülőkkel	13
1.4 A tankötelezettség elmulasztása	20
1.5 A gyermek érdemjegyei, magatartása, értékelés módja	24
1.6 Speciális nevelési szükségletű tanulók	28
1.7 A szülő kötelességei – ütközések a gyermek jogaival	36
2. <i>A nevelési, illetőleg nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga</i>	41
2.1 Hogyan választanak iskolát a szülők?	41
2.2 Körzetes iskolák	47
2.3 <i>Amikor az iskolaválasztás kényszer</i>	49
3. <i>Szülői önszerveződés, érdekérvényesítés</i>	53
3.1 Az önszerveződés spontán módjai	53
3.2 Iskolán kívüli szülői szervezetek	55
3.3 Szülői munkaközösségek	56
3.4 Igények és érdemi válaszok	58
3.5 <i>Érdekérvényesítés és szegregáció: a cs.-i óvoda</i>	60
Felhasznált források és irodalom	65
Tartalom	66